

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

A nemzeti csoporttal való azonosulás hatása a csoportalapú érzelmelek átélésére

PhD értekezés

Szabó Zsolt Péter

Témavezető: Prof. Dr. László János

Pszichológia Doktori Iskola

Szociálpszichológia Doktori Program

2013.

Tartalomjegyzék

1. Kutatói kérdés.....	4
2. A társas identitások vizsgálatának folyamatalapú elképzelései.	8
2.1. A társas identitás elmélet és a szelf-kategorizáció elmélet.....	8
2.2. Az egyes csoporttagságok eltérő jelentősége: az intenzitás kérdése.	11
2.3. A csoportokkal való azonosulás módjai.....	13
2.4. A társas identitás elmélet és a szelf-kategorizáció elmélet kritikája.....	16
3. A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdése.....	18
3.1. A nemzet fogalma és eredete.....	18
3.2. A nemzet mint társas identitás.	19
3.3. A nemzeti csoporttal való azonosulás módjai.	21
3.4. A magyar nemzeti identitás narratív szociálpszichológiai kutatása.....	23
4. Érzelmek átélése csoporttagként.....	27
4.1. Az érzelmek kutatása a szociálpszichológiában.	27
4.2. A csoportközi érzelmek elmélete és empirikus kutatása.	28
4.3. A kollektív érzelmek kutatása.	33
4.3.1. A morális kollektív érzelmek kutatása: a saját csoport agressziója.....	34
4.3.1.1. A morális kollektív érzelmek következményei.....	35
4.3.1.2. Az azonosulás/bűntudat paradoxon.....	41
4.3.1.3. Az azonosulás/bűntudat paradoxon feloldása.....	45
4.3.2. Kollektív érzelmek az áldozat oldaláról.	46
4.4. Az érzelmek történeti és kulturális beágyazottsága.....	47
5. Összegzés és probléma felvetések.....	49
6. A nemzettel való azonosulás magyar kérdőíve.....	50
6.1. A kérdőív kialakítása, bemérése és belső struktúrája.....	50
6.2. Érvényességi vizsgálatok.....	56
6.2.1. Első érvényességi vizsgálat: azonosulás és vonások.....	56
6.2.2. Második érvényességi vizsgálat: érzelmek átélése csoporttagként.....	60
6.2.3. Az érvényességi vizsgálatok összegzése.....	66
7. Áldozatok és agresszorok: az azonosulás szerepe identitásfenyegető helyzetekben.....	67
8. Első vizsgálat: a magyar csoport agressziója a szlovákok és a horvátok ellen.....	68
8.1. A horvát egyetemisták tüntetésének leverése 1890-ben.....	69
8.2. Egy szlovák faluban történt incidens 1907-ben.....	75
8.3. Az első vizsgálat eredményeinek megvitatása.....	82

9.	Második vizsgálat: Uszító falfirkák a magyar-szerb határon.	85
9.1.	Magyar agresszor és magyar áldozat.	86
9.2.	A magyar csoport agressziója a szerbek ellen.	89
9.3.	A szerb csoport agressziója a magyarok ellen.	95
9.4.	A második vizsgálat eredményeinek megvitatása.	99
10.	Harmadik vizsgálat: magyarok és szlovákok a jégkorong világbajnokságon.	102
10.1.	Magyar agresszor és magyar áldozat.	103
10.2.	A magyar csoport agressziója a szlovákok ellen.	105
10.3.	A szlovák csoport agressziója a magyarok ellen.	111
10.4.	A harmadik vizsgálat megvitatása.	116
11.	Összegzés.	118
	Köszönetnyilvánítás.	122
	IRODALOM.	123
	MELLÉKLET 1. A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőíve.	141
	MELLÉKLET 2. A második érvényességi vizsgálatban használt kérdőív.	143
	MELLÉKLET 3. Az első vizsgálatához tartozó vizsgálati anyag.	144
	MELLÉKLET 4. A második vizsgálatához tartozó vizsgálati anyag.	150
	MELLÉKLET 5. A harmadik vizsgálatához tartozó vizsgálati anyag.	153

1. Kutatói kérdés

A szociálpszichológia sokáig annak ellenére, hogy a társas hatásokat kívánta vizsgálni, elsősorban az egyéni folyamatok és a személyközi interakció jelentőségét helyezte a kutatásainak a középpontjába (Ellemers, Spears és Doosje, 2002). Dolgozatomban ezzel szemben egy olyan, sokszor *európainak* is nevezett, szociálpszichológia hagyományából indulok ki, amelynek kifejezett célja volt, hogy az individualizmussal szakítva az olyan jelenségek magyarázatát, mint az előítéletesség, a diszkrimináció, a csoportközi konfliktusok, és végső soron a teljes *kollektív viselkedés*, elhelyezze a tágabb társas kontextusba (Hogg, Abrams, Otten és Hinkle, 2004, Moscovici, 2002; Israel és Tajfel, 1972). Lickel, Schmader és Spanovic (2007) szerint ezeknek a kutatásoknak a vezérelve és egyben legfontosabb tanulsága az volt, hogy az emberek nem „társas vákuumban” (p.351) élik az életüket, hanem olyan társas teremtményekként, akik énjük egy jelentős részét a csoporttagságaikból származtatják.

A csoportokhoz tartozás jelentőségével foglalkozó klasszikus szociálpszichológiai vizsgálatokból, mint például Muzafer Sherif (1966) terepkísérlete, vagy Henri Tajfel és munkatársainak (1981, 1982; Tajfel és Turner, 1979) minimális csoport paradigma vizsgálatai, kiderült, hogy a személyes identitás és viselkedés számos eleme kizárólag az egyén által birtokolt csoporttagságok vizsgálata nyomán érthető meg. Tajfel (1982) erre a tényre reflektálva alkotta meg a társas identitás fogalmát, rámutatva arra, hogy a szelf-koncepciónk egy része abból a tudásunkból származik, hogy társas kategóriák tagjai vagyunk, valamint az ezekhez a tagságokhoz rendelt érzelmekből és értékelésekből.

Dolgozatomban az egyik legjelentősebb társas kategória, a nemzeti csoporttal való azonosulás kérdését vizsgálom (Billig, 1995; David és Bar-Tal, 2009; László, 2003, 2012; Reicher és Hopkins, 2001). Kutatásom központi kérdése a csoportalapú érzelmek világához tartozik: milyen érzelmeket élnek át a magyarok a magyar csoport tagjaként, olyan konfliktus helyzetekben, ahol a magyarok áldozatként, vagy agresszorként jelennek meg? Miként kapcsolódik az érzelmek átélése a felelősség elfogadásához, és milyen viselkedési szándékok követik az egyes érzelmeket? Melyek azok az érzelmek, amelyek –legyek akár agresszor, akár áldozat a magyar csoport-, a jóvátételhez vezetnek? A felelősség megítélésével, az érzelmekkel és a viselkedési szándékokkal kapcsolatos eredményeket a saját csoporttal való azonosulás fényében elemzem, azt feltételezve, hogy a csoporttagságon túl, a csoporthoz való kapcsolódás módja és erőssége is befolyásolja majd a helyzet észlelését.

Kutatásaim során a nemzeti csoporttal való azonosulásnak egy olyan többdimenziós modelljét használom, amely a nemzeti azonosulást érzelmi kötődésre és a csoport felsőbbrendűségét hirdető glorifikációra bontja. A nemzeti csoporthoz való kapcsolódás ilyen jellegű felosztásának gazdag hagyományai vannak a szociálpszichológia területén (például Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson és Sanford, 1950; Kosterman és Feshbach, 1989; Staub, 1997). A vizsgálati eredmények többsége azt mutatja, hogy létezik az azonosulásnak olyan mintázata, ami a saját csoporttal szembeni kritikus hozzáálláshoz vezet (Staub, 1997), és olyan mintázata is, ami a saját csoporttal szembeni kritika elutasításával jár. Ez azt jelzi, hogy nemcsak az azonosulás erősségét, hanem módját is figyelembe kell vennünk az elemzés során.

David és Bar-Tal (2009) emeli ki, hogy a csoporttagságok, így a nemzet vizsgálatában is, a szociálpszichológia gyakran a *folyamatokra* helyezi a hangsúlyt, és kevésbé érdeklődik az adott csoporttagság konkrét *tartalma* iránt. A folyamatok alatt azokat az általános mechanizmusokat értik, amelyekkel minden csoporttagságot lehet jellemezni. Ilyen például a társas kategorizáció, a szelf-sztereotipizálás, a kategória értékelése vagy a saját csoport homogenitásának észlelése. A csoportokkal való azonosulás szakirodalmának jelentős része ezekre a folyamatokra koncentrál. Ezek a kutatások arra próbálnak választ adni, hogy egy adott helyzetben melyik kategória tagjaként soroljuk be magunkat, milyen fontosságot rendelünk ehhez a kategóriához, illetve hogy mely szempontok döntenek el, hogy saját magunkat mennyire látjuk hasonlónak a kategória prototípusához, és általában véve a csoporttagokat egymáshoz? A csoporttagsághoz kötődő tartalmak ezzel szemben specifikusak, csak az adott kategória jellemezhető velük. David és Bar-Tal (2009) ilyen tartalmaknak tekinti a csoporthoz kötődő tradíciókat (beleértve a csoport által osztott hiedelmeket, emlékeket, kulturális termékeket, szimbólumokat és intézeteket), az ideológiákat és a csoport történetét. A szociálpszichológia képviselői közül többen (például David és Bar-Tal, 2009; László, 2012; Liu és Hilton, 2005; Reicher és Hopkins, 2001) úgy érvelnek, hogy a kollektív cselekvések megértéséhez nem elegendő az absztrakt, általános pszichológiai folyamatok vizsgálata, nélkülözhetetlen a kategóriákhoz kapcsolódó tartalmak figyelembe vétele is. Ezeknek a tartalmaknak az egyik legjelentősebb forrása a csoport története. Hangsúlyozottan igaz ez olyan csoportok esetében, mint például a nemzet, amelyek jelentős *történetiséggel* rendelkeznek. Reicher és Hopkins (2001) úgy érvelnek, hogy a tágabb társas kontextus a nemzet esetében egyenlő a nemzet történelmével, tehát ezt a történelmet szükséges figyelembe venni a nemzet szociálpszichológiai tanulmányozása során.

László (2012) több helyen úgy érvel, hogy a laboratóriumi kísérletek során levont következtetések a valós történeti kontextusba helyezve módosulnak, változnak, a csoport történetéhez igazodnak. Ezt a jelenséget az elmúlt évek egyik népszerű szociálpszichológiai kísérleti paradigmáján, az infrahumanizáció példáján keresztül mutatom be. Az infrahumanizációs elmélet

szerint a csoportközi elfogultság egyik esete az, amikor a külső csoport tagjait részlegesen megfosztjuk az emberi esszenciától: azoktól a lényegi vonásoktól, jellemzőktől, tulajdonságoktól, amelyek az embert emberré teszik. Ennek a megfosztásnak egy módja az érzelmekhez kapcsolódik. Az érzelmek-kutatók megkülönböztetnek elsődleges és másodlagos érzelmeket. A felosztás alapja az, hogy az elsődleges érzelmeket –ilyen például az öröm és a fájdalom- minden élőlény, míg a másodlagos érzelmeket –ilyen például a büszkeség és a szégyen-, csak az ember élheti át (Epstein, 1984; Ekman, 1992). A külső csoport leértékelésének egy rejtett formája a külső csoport tagjainak megfosztása ezektől az emberi érzelmektől, így végső soron megtagadva tőlük az emberi esszencia egy részét. Ez azért lényeges, mert az emberek az infrahumanizált külső csoport tagjaival szemben nem érzik kötelességüknek, hogy az erkölcsi szabályokat megtartva járjanak el (például Leyens, Paladino és munkatársai, 2000; Leyens, Rodriguez és munkatársai, 2001; Paladino, Leyens és munkatársai, 2002; Gaunt, Leyens és Demoulin, 2002).

Az infrahumanizáció elméletéből az következik, hogy a saját csoport tagjaihoz másodlagos, humán-specifikus érzelmeket rendelünk, míg a külső csoport tagjaihoz elsődleges, nem humán-specifikus érzelmeket, azok értékelésétől függetlenül. Ehhez képest Bar-Tal (2001) az izraeli csoport vizsgálatával kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy az izraeli nép identitásában hangsúlyos szerepe van egy elsődleges, nem humán-specifikus érzelmeknek, a félelemnek. Fülöp és László (2011) a magyar nemzet vonatkozásában szintén a félelmet tartja az egyik vezető érzelmeknek. Mindez ellentmond az infrahumanizáció elméletéből következő feltevéseknek, ugyanakkor kézenfekvő az izraeli és a magyar nemzet történetének ismeretében.

A magyar nemzeti identitással kapcsolatos tartalmak feltárására László és munkatársai vállalkoztak a narratív szociálpszichológia eszköztárának segítségével (összefoglalóan erről László, 2012). A vizsgálataik kibontották a történelmi eseményekre vonatkozó magyar kollektív emlékezetet, amelyet László (2005) *történelmi pályának* nevezett el. Ez a történelmi pálya a Bar-Tal és munkatársai (2009) által leírt kollektív áldozattá válás jellegzetes mintáját mutatja, egy olyan sérülékeny identitást, amelyben a középkor óta, néhány pozitív eseményt leszámítva, alacsony kontroll és aktivitás jellemzi a magyarokat. Az áldozati szerep megélése nyomán érthető az olyan érzelmek, mint a félelem, megjelenése a saját csoport tagjainak körében.

Kutatásaim abból a feltételezésből indultak ki, hogy a magyar nemzeti identitás tartalmára vonatkozó kutatások (László, 2012) összekapcsolhatók a nemzeti azonosulás módokra bontásának folyamat alapú elképzelésével, amely az azonosulást kötődésre és glorifikációra bontja. A nemzeti azonosulás ilyen jellegű felosztását azért tekintem folyamat alapúnak, hiszen ez a két azonosulási mód megfelel az *elköteleződés* és a *társas összehasonlítás* fogalmainak, amelyekkel minden csoporttagságot jellemezni lehet (Ellemers, Kortekaas és Ouwerkerk, 1999). Kutatásaim során amellet érvelek, hogy a magyar történeti kontextusra vonatkozó ismeretek beemelése az eredmények értelmezésébe, segít jobban megérteni a két azonosulási mód kapcsolatát a felmentések használatával, a csoport alapú érzelmek átélésével és a jóvátételi szándék megjelenésével. Ezek a kutatások természetesen több okból is elsősorban exploratív jellegű kutatásoknak tekinthetők: egyrészt a kollektív érzelmek kutatásának első próbálkozásai közé tartoznak magyar nyelven, másrészt általában véve a kollektív érzelmek kutatása, és főleg az áldozatok által átélt érzelmek tanulmányozása még a nemzetközi szakirodalomban is csupán gyerekcipőben jár. A vizsgálataimban használt kötődést és glorifikációt mérő azonosulási kérdőív nemzetközi kutatása például mindössze néhány publikációt jelent (Leidner, Castano, Zaiser és Giner-Sorolla, 2010; Roccas, Klar és Liviatan, 2006). A vizsgálataimban kapott eredményekre úgy tekintek, mint első lépésekre azon az úton, amely az azonosulás módjainak kapcsolatát magyar nyelven próbálja vizsgálni a csoport alapú érzelemátéléssel, a felmentések használatával és a jóvátételi szándék megjelenésével.

Az elméleti bevezetőt a csoportokkal való azonosulás folyamat alapú elképzeléseinek, a társas identitás elméletnek és a szelf-kategorizáció elméletnek, a bemutatásával kezdem.

2. A társas identitások vizsgálatának folyamat alapú elképzelései.

2.1. A társas identitás elmélet és a szelf-kategorizáció elmélet.

Tajfel és tanítványa Turner az 1970-es években dolgozta ki a kollektív viselkedés magyarázatára a társas identitás elméletet (Tajfel, 1978, 1981, 1982; Tajfel és Turner, 1979). Tajfel célja kettős volt: részben szakítani próbált a szociálpszichológiára jellemző individualizmussal, részben pedig a második világháború borzalmas eseményeinek túlélőjeként arra a kérdésre kereste a választ, hogy miként tudnak az emberek gyűlölni, sőt akár kiirtani más embereket, pusztán azért, mert azok egy másik csoport tagjai (Reicher és Hopkins, 2001).

Ez a vállalkozás, bár sok tekintetben eltérő következtetésekre jutott, mégis Sherif (1966) csoportdinamikai vizsgálatainak szerves folytatásaként értelmezhető. Utóbbi vizsgálatokban Sherif (1966) azt tapasztalta, hogy a csoportközi konfliktus során a csoporttagok viselkedése kevésbé egyéni jellemzőikből, sokkal inkább a csoportközi helyzet dinamikájából adódik. A vizsgálataiban részt vevő gyerekek a csoportközi konfliktus során szélsőséges agressziót mutattak, amit Sherif a csoportok közötti érdekütközésnek tulajdonított. Úgy vélte, hogy ha két csoport tagjait olyan helyzetbe tesszük, ahol olyan célokért, érdekekért kell harcolniuk, amelyeket csak az egyik csoport érhet el a másik csoport kárára, a szituáció dinamikája diszkriminatív és ellenséges viselkedéshez vezet majd.

Reicher és Hopkins (2001), valamint Turner (1999) abban látja a hasonlóságot Sherif reális csoportkonfliktus elmélete (1966) és Tajfel és Turner (1999) társas identitás elmélete között, hogy mindkettő abból indul ki, hogy a csoportközi attitűdöket nem a személyes vagy személyközi folyamatok, hanem a csoporthoz tartozás ténye, valamint a csoportközi viszonyok jellege magyarázza.

Vannak azonban lényeges különbségek is a két elmélet között, ezek megértéséhez azonban előbb szükséges a minimális csoport paradigma vizsgálatok eredményeinek rövid bemutatása. Ebben a paradigmában a vizsgálati személyeket minimális hasonlóságok és különbségek alapján csoportokba osztják. Ilyen csoportképző szempont például, hogy a vizsgálati személynek Klee vagy Kandinsky festménye tetszik-e jobban. Ha Klee, akkor a Klee-csoportba, ha Kandinsky, akkor a Kandinsky-csoportba kerül. Jól látható, hogy a csoporttagság alapja ebben a helyzetben meglehetősen bizonytalan, mindössze egy közös preferenciában való osztozás. A csoportokat *minimálisnak* lehet tekinteni, hiszen a csoporttagok nem ismerik egymást, a csoportok között nincs valódi érintkezés, a csoportok között nem jelenik meg érdekütközés és nincs a csoportközi viszonyok történetisége sem. Mégis a vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy már önmagában a kategóriába sorolás saját csoport elfogultsághoz vezet. Ez azt jelenti, hogy a vizsgálati személyek előnyben részesítik a velük egy kategóriába sorolt személyeket, sőt törekszenek a saját csoport és a külső

csoport közötti maximális különbség megteremtésére. Ahogy azt László (2012:75) írja: „A kísérletek fontos tanulsága, hogy a pusztán kategorizáció, vagyis a csoportként való létezés minimális feltétele elegendő a diszkrimináció megjelenéséhez”. A minimális csoport paradigma vizsgálatok részletes eredményei olvashatók például Brewer (1979), Diehl (1990) és Tajfel (1982) tanulmányaiban.

A minimális csoport paradigma vizsgálatban tapasztalható jelenségeket Sherif (1966) reális csoportkonfliktus elméletével nem lehetett magyarázni, hiszen a diszkrimináció a valódi érdekütközés hiánya ellenére jelent meg. Tajfel és munkatársai (1978, 1981, 1982; Tajfel és Turner, 1979) úgy vélték, hogy a csoportközi helyzetek és a csoporttagként megjelenő viselkedések elemzése során az érdekütközés mellett más szempontokat is figyelembe kell venni. Ezek az identitás kérdéseivel kapcsolódnak: egyrészt ahhoz, hogy a hasonlóságok és a különbségek észlelésével, értelemmel tudjuk felruházni a világot, amelyben élünk, másrészt ahhoz, hogy a csoporttagságok révén az önbecsülésünket is növelhetjük. Az előbbi folyamat a társas kategorizáció, utóbbi a társas összehasonlítás néven ismert. Salazar (1998) mutat rá arra, hogy a társas identitás elmélet hajnalán Tajfel sokszor CIC elméletként hivatkozott az elképzeléseire, ahol az első betű a kategorizációt, a második betű az identitást, a harmadik betű pedig az összehasonlítást jelölte. Ebben a hármásban az első folyamat a társas kategorizáció, amelynek következménye, hogy a minket körülvevő társas világ leegyszerűsödik, értelemmel ruházódik fel. Az emberek kategóriákba sorolása tájékozódási pontként szolgál és strukturálja a környezetünket (Deschamps és Devos, 1998). A második a társas identitás, ami Deschamps és Devos (1998) szerint nem más, mint annak észlelése, hogy bizonyos emberek hasonlóbbak hozzánk, mint mások, megélve ezzel az összetartozást velük. A harmadik a társas összehasonlítás, amelynek lényege, hogy az emberek a saját csoportjukat más, releváns csoportokkal hasonlítják össze bizonyos dimenziók mentén. Ha az összehasonlítás kedvező, akkor a saját csoport jobbnak, többnek, értékesebbnek tűnik, mint a releváns külső csoport, ezzel pedig hozzájárul a saját önbecsülésünk növeléséhez.

Visszatérve a minimális csoport paradigmára, az abban tapasztalt jelenségek így már érthetőek lesznek: egyrészt a hasonlóságok és különbségek észlelése révén végbemegy a kategorizáció, ezzel segítve, hogy értelemmel nyerjen a helyzet. Másrészt a csoportok közötti maximális különbségek elérésével a saját csoport jobb lesz a külső csoportnál az egyetlen, a helyzetben rendelkezésre álló összehasonlító dimenzióban, ezzel hozzájárulva a csoporttagok saját identitásához és önbecsüléséhez.

A társas kategóriák aktívvá válásának hátterében álló pontos kognitív mechanizmusokat, Tajfel tanítványa, Turner (1987) dolgozta ki a szelf-kategorizáció elméletben. Turner szerint az én elhelyezésére egy adott helyzetben három kategória szint áll a rendelkezésünkre, kezdve a nagyon

absztrakt és inkluzív emberiség kategóriájával, eljutva egészen a nagyon konkrét és exkluzív személyes szintig. Az emberiség fölrendelt szintjén a szelf emberi lényként kerül meghatározásra, kiemelve a hasonlóságokat az összes emberi lény között. A köztes szinten a szelf egy csoport tagjaként kerül meghatározásra, kiemelve a csoporttagok közötti hasonlóságokat és a más csoportokkal szembeni különbségeket. A harmadik, alárendelt szinten, a személyes szinten a szelf egyediként kerül meghatározásra, kiemelve a különbségeket közte és az összes többi emberi lény között. Azt, hogy egy adott helyzetben a szelf miként kerül meghatározásra, három kognitív mechanizmus dönti el: a készenlét a kategória használatára, az összehasonlító és a normatív illeszkedés. A készenlét a kategória használatára a megelőző tapasztalataink alapján a kategória használatára való *hajlandóságunkat* mutatja meg. Ezt a kognitív mechanizmust Turner eredetileg *relatív hozzáférhetőségnek* nevezte el (Turner, Hogg és munkatársai, 1987). A kategória használatban megjelenő viszonylagos állandóságot egészítik ki azok az illeszkedési információk, amelyek arra vonatkoznak, hogy az adott helyzetben mennyire releváns, adekvát egy kategória használata. Oakes, Turner és Haslam (1991) úgy fogalmazzák, hogy az illeszkedés az a tényező, ami finoman összekapcsolja a kategorizációt a társas helyzet realitásával. McGarty (1999) hívja fel ugyanakkor a figyelmet arra, hogy bár didaktikus okokból teljesen indokolt a három kognitív mechanizmus különválasztása, a gyakorlatban ezek komplex interakcióban, egymástól nehezen elkülöníthető módon határozzák meg, hogy a személy melyik kategória szinten helyezi el magát egy adott helyzetben. McGarty Oakesra hivatkozik, aki úgy érvel, hogy például a kategória használatára való készenlét a társas kontextusban megjelenő információ szelektív felvételéhez vezet, ezzel torzítva például az illeszkedési adatok észlelését.

A szelf-kategorizáció elmélet központi mondanivalója az, hogy ha egy adott társas kategória a kognitív mechanizmusok révén aktiválódik, akkor bekövetkezik az úgynevezett *deperszonalizáció* jelensége: a kategória tagjai magukat a csoport többi tagjával felcserélhető módon élik meg, és viselkedésüket a kategória vélt prototípusának viselkedéséhez igazítják. Ekkor az egyéni viselkedésekkel, attitűdökkel és érzelmekkel szemben a csoporttagként elvárt viselkedések, attitűdök és érzelmek jelennek meg.

Összefoglalva látható, hogy Sherif (1996) reális csoportkonfliktus elmélete, majd Tajfel és Turner (1979) társas identitás elmélete azt mutatta meg, hogy a csoportközi viselkedés magyarázatában az egyéni jellemzők és a személyközi kapcsolatok tanulmányozásáról át kell helyeznünk a hangsúlyt a csoporthoz tartozás jelentőségének és a csoportközi helyzet dinamikájának vizsgálatára. A Turner és munkatársai (1987) által kidolgozott szelf-kategorizáció elmélet azokat a kognitív mechanizmusokat azonosította, amelyek a társas kategóriák aktiválódásának hátterében állnak.

A kognitív mechanizmusok közül egy, a készenlét a kategória használatára, átvezet minket a dolgozat elméleti bevezetőjének következő témájára. Bár a minimális csoport paradigma kutatások kezdeti következtetése az volt, hogy a saját csoporttal szembeni elfogultságot és csoportközi diszkriminációt már a minimális csoporttagságok is ki tudják váltani, ezek a kutatások, Vincze szavaival élve, „elfedhetik a csoport és a csoportközi folyamatok valódi, kontextuális alapú dinamikáját” (Vincze, 2009:20). A minimális csoportok vizsgálatával kapcsolatban Reicher (2004) jegyzi meg, hogy azok valójában „maximális csoport kísérletek” (p.930). Véleménye szerint a lecsupaszított laboratóriumi helyzetben a minimális csoporttagságok kényszerítő erővel jelentkeznek, hiszen azok a kategorizáció és összehasonlítás alternatíva nélküli lehetőségei. Ellemers, Kortekaas és Ouwerkerk (1999) mutatnak rá arra, hogy a természetes, „valódi” csoportok esetében a pusztán kategorizáció nem feltétlenül vezet el a saját csoport elfogultság megjelenéséhez. Ez azért van, mert természetes helyzetekben, még ha el is fogadja egy személy, hogy egy adott kategória tagja, nem feltétlenül *elkötelezett* a kategória irányába. Lehetséges, hogy más kategória tagja szeretne lenni, vagy egyszerűen csak közömbös a kategória-tagsággal kapcsolatban. Ez a felismerés azért jelentős, mert bár életünk során mindannyian számos csoport tagjai vagyunk, az egyes tagságok eltérő jelentőségűek a számunkra. Vannak a szelf szempontjából olyan fontos kategória tagságok, amelyek könnyebben aktiválódnak, több helyzetben jelennek meg, és hatásukban jelentősebbek, mint más tagságok. Ezekre a tagságokra azt mondjuk, hogy a személy erősebben *azonosul* velük.

A csoporttagságok eltérő jelentősége olyan változó, ami segíthet pontosabban megérteni a csoportok közötti és csoporton belüli folyamatokat, beleértve a társas identitások dinamikus, kontextusfüggő aspektusait. Az elméleti bevezető következő részében a csoportokkal való azonosulás fontosságáról lesz szó.

2.2. Az egyes csoporttagságok eltérő jelentősége: az intenzitás kérdése.

A társas identitás elméletet kezdetben tesztelő empirikus kutatások mindössze a kategorizáció folyamatát vizsgálták, és nem foglalkoztak a csoporttal való azonosulás intenzitásával, sőt többnyire a kategorizáció megtörténtét is csak feltételezték. Hamar kiderült azonban, hogy az ugyanabba a társas kategóriába tartozó személyek eltérő módon reagálnak a csoporttal történt eseményekre, és ezek a reakciók részben a csoport irányába való elköteleződésük mértékétől függenek (Branscombe és Wann, 1994; Doosje, Ellemers és Spears, 1995; Ellemers és Van Rijswijk, 1997). Az olyan tagságok, amelyek fontosabbak, jellemzően pszichés hatásukban is jelentősebbek, ráadásul több helyzetben jelennek meg az identitás forrásaként (Mackie, Smith és Ray, 2008). Gondot okoz ugyanakkor a társas identitás és a szelf-kategorizáció elméletben használt fogalmakkal kapcsolatos bizonytalanság: az olyan kifejezéseknek, mint a „fontosság”, „a központosság”, az

„azonosulás a kategóriával”, a „készenlét a kategória használatára”, az „elköteleződés”, nem tisztázott a jelentése. Akadnak olyan szerzők, akik ezeket a kifejezéseket szinonimaként használják, míg mások a csoporttal való azonosulás különálló elemeinek, sőt bizonyos esetekben következményeinek tekintik őket (Tropp és Wright, 2001). Ellemers, Spears és Doosje (2002) szerint a zavart leginkább az okozza, hogy a szakirodalomban az identitás és identifikáció szavakat két egymáshoz kapcsolódó, de egymástól eltérő jelenség leírására egyszerre használják: egyrészt a kategóriával való azonosulásra, másrészt az asszociáció erősségének a jelzésére. Dolgozatomban, amikor az azonosulás kifejezést használom, a csoporttal való asszociáció erősségét értem alatta, és az azonosulás, valamint az elköteleződés szavakat egymás szinonimáinak tekintem.

A csoporttal való azonosulás intenzitását mérő empirikus kutatások alátámasztották azt a feltételezést, hogy az azonosulás erőssége önmagában, a kategória tagság elfogadásától függetlenül, bejósolja olyan csoportokkal kapcsolatos jelenségeknek, mint például a kollektív cselekvés vagy a csoportokkal kapcsolatos észlelési ítéletek. Az erősebben azonosuló csoporttagok például nagyobb hajlandóságot mutatnak a kollektív cselekvésre (van Zomeren, Spears és Leach, 2008), szolidárisabbak a csoport irányába (Ellemers, Spears és Doosje, 1999), és motiváltabbak, hogy a csoportról alkotott pozitív képet megvédjék (Ellemers és munkatársai, 1999). Hajlamosabbak a saját érdekeiket háttérbe helyezve a csoport érdekeiért küzdeni (Smith és Tyler, 1997). Homogénebbnek észlelik a csoportot, ami a viselkedés szintjén azzal jár, hogy jobban átveszik a csoport prototípusának vélt viselkedését (Hornsey, 2008). Doosje, Ellemers és Spears (1995) vizsgálati eredményei szerint az erősebben azonosuló csoporttagok közelebb érzik magukhoz a csoport tagjait, akikhez egyébként hasonlóbbnak is látják magukat. Más empirikus munkák szintén a csoporttal való azonosulás fontosságát emelik ki (például David és Bar-Tal, 2009; Herman, 1977; Jackson és Smith, 1999; Johns, Schmader és Lickel, 2005; Phinney, 1990).

Problémát okoz ugyanakkor, hogy a csoportokkal való azonosulás intenzitása, valamint az egyes csoportalapú jelenségek közötti kapcsolat empirikus tesztelése sokszor inkonzisztens, néha pedig egymásnak ellentmondó eredményekhez vezetett. Számos kutató szerint a gondot az azonosulás konceptualizálásában kell keresni. Arról van szó, hogy az azonosulás mérésére kezdetben használt kérdőívek többsége egydimenziós volt, és az azonosulást homogén jelenségként kezelte. Az ilyen típusú mérések csak az intenzitásbeli különbségeket tudják kezelni, miközben úgy tűnik, hogy az azonosulás módjaiban is lehetnek eltérések a csoporttagok között. Ashmore, Deaux és McLaughlin-Volpe (2004) összefoglaló tanulmányukban arra a következtetésre jutnak, hogy az azonosulás egydimenziós modelljei sem konceptuális, sem empirikus alapon nem állják meg a helyüket.

Ma már széleskörűen elfogadott az az elképzelés, hogy a csoportokkal való azonosulást módokra, dimenziókra kell bontani (például Ashmore és munkatársai, 2004; Ashmore, Jussim, Wilder és Heppen, 2001; Deaux, 1996; Ellemers és munkatársai, 1999; Jackson és Smith, 1999; Luhtanen és Crocker, 1992; Phinney, 1992). A pontos dimenziókat és módokat illetően viszont hiányzik a konszenzus (Ashmore és munkatársai, 2001). Dolgozatom következő részében azokat az azonosulási módokat mutatom be, amelyek az elmúlt néhány év szakirodalmában felmerültek.

2.3. A csoportokkal való azonosulás módjai.

A csoportokkal való azonosulás módokra bontásában az egyik kiindulási pont Tajfel társas identitás fogalma lehet (Tajfel, 1978, 1981, 1982; Tajfel és Turner, 1979). Ez az azonosulás három aspektusát: a kognitív, az érzelmi és a motivációs aspektust különbözteti meg (David és Bar-Tal, 2009). Ez a három aspektus számos többdimenziós azonosulási modellben megjelenik (például Ashmore és munkatársai, 2004; David és Bar-Tal, 2009; Ellemers, Kortekaas és Ouwerkerk, 1999).

Az azonosulás kognitív aspektusa gyakorlatilag Turner szelf-kategorizáció fogalmát jelenti: a kategória-tagság elfogadását saját magunkra nézve. Ashmore és munkatársai (2004) szerint ez az azonosulás első és elengedhetetlen lépése, hiszen a kategória tagság elfogadása nélkül a többi azonosulási mód is értelmét veszti. Az azonosulás többdimenziós modelljeinek elsöprő többsége azonban a szelf-kategorizációt nem tekinti az azonosulás módjának, ehelyett inkább az azonosulás szükséges feltételeként kezeli (például Leach, Van Zomeren és munkatársai, 2008; Phinney, 1992; Roccas, Sagiv, Schwartz, Halevy és Eidelson, 2008).

Az azonosulás érzelmi aspektusa a csoporttal való érzelmi kötődést, a csoport irányába mutatott szeretetet, törődést és odaadást jelenti (David és Bar-Tal, 2009). Leach és munkatársai (2008) ezt a komponenst elégedettség elnevezés alatt tárgyalják. Ashmore és munkatársai (2004) szerint az érzelmi kötődés része a csoport többi tagjával való közös sors megélése is.

Az azonosulás motivációs aspektusa a csoporthoz tartozás *miértje*, ami lehet például a valahová tartozás szükséglete, a csoporton keresztül a saját önbecsülés növelése, vagy éppen a társas helyzettel kapcsolatos bizonytalanság csökkentése (David és Bar-Tal, 2009).

A kognitív, érzelmi és motivációs aspektusok mellett Ashmore és munkatársai (2004) kiemelik az értékelés, a társas beágyazottság és a viselkedéses befektetések szempontjait is.

Az értékelés arra vonatkozik, hogy a csoporttag az adott kategóriát pozitívan vagy negatívan értékeli-e. Ellemers, Kortekaas és Ouwerkerk (1999) a kategóriához való érzelmi kötődés és a kategória fontossága közötti különbségtétel szükségességét hangsúlyozzák. A nehézséget abban látják, hogy az érzelmi kötődés és a fontosság gyakran együtt jár, hiszen a pozitív összehasonlítások forrásaként szolgáló csoportokat az emberek általában érzelmileg is közelebb érzik magukhoz. A két szempont azonban nem egyezik: előfordulhat például, hogy egy személy egy kategóriát erősen pozitívan –vagy negatívan- értékeli, miközben a kategóriának kevés -sok- jelentőséget tulajdonít. A pozitívan értékelt, de kevés jelentőséget hordozó csoporttagságra lehet példa egy relatíve új csoporttagság, miközben a negatívan értékelt, de sok jelentőséget hordozó csoporttagság esetei az olyan kategóriák, mint például az alkoholista.

Az Ashmore és munkatársai (2004) által említett további két szempont a társas beágyazottság és a viselkedéses befektetések. A társas beágyazottság arra utal, hogy az adott csoporttagság a személy társas kapcsolatainak mekkora szeletét fedi le. A viselkedéses befektetések a kategóriatagság elfogadásához közvetlenül kapcsolódó viselkedésekben való részvételt jelentik.

A fent felsorolt módoknak, aspektusoknak, szempontoknak a keverékei alkotják a többdimenziós azonosulási modelleket. Phinney (1992) etnokulturális azonosulási modelljében például a láthatóság, az értékelés, a kötődés és a bevonódás dimenziói jelennek meg. Roccas és munkatársai (2008) az azonosulás négy módját különbözteti meg: a csoport fontosságát, a csoport irányába való elköteleződést, a csoport felsőbbrendűségébe vetett hitet, valamint a csoport normáinak, szabályainak, szimbólumainak, vezetőinek való alárendelődést. Leach és munkatársai (2008) hierarchikus azonosulási modelljükben a csoporttal való azonosulás két magasabb rendű *faktoráról*, valamint az ezekhez tartozó öt alacsonyabb rendű *komponensről* írnak. A magasabb rendű faktorok a következők: a csoport-szintű szelf meghatározás, valamint a csoportba való befektetések a szelf részéről. A csoport-szintű szelf meghatározás része a szelf-sztereotipizálás –a csoporttag észlelt hasonlósága a csoport prototípusához-, valamint a saját csoport észlelt homogenitása –a csoporttagok egymással való hasonlóságának észlelt mértéke. A csoportba való befektetések a csoporttag által vállalt szolidaritást, a csoport központi jellegét és a csoporttagsággal való elégedettséget jelentik.

Az azonosulás módokra bontásának érvényességét az adná, ha a különböző azonosulási módok eltérő kapcsolatban lennének csoportalapú jelenségekkel. Annak ellenére, hogy a terület empirikus kutatása még gyerekcipőben jár, a kezdeti eredmények biztatóak. A Roccas és munkatársai (2008) által kidolgozott azonosulási módok például eltérően kapcsolódnak a saját csoport agressziójával kapcsolatos felelősség elfogadásához, valamint a csoportalapú büntudat átéléséhez

(Roccas, Klar és Liviatan, 2006). Leach és munkatársai (2008) hierarchikus azonosulási modelljében az azonosulás komponensei önálló, egymástól független prediktorai számos csoportalapú jelenségnek. Például a csoportok közötti észlelt különbség mértékét egyedül a saját csoport észlelt homogenitása jósolja be, a többi azonosulási mód nem. A külső csoport részéről érkező észlelt fenyegetettség a saját csoport iránti szolidaritással, és a saját csoportnak a személy számára központi jellegével kapcsolódott össze. Azok a holland vizsgálati személyek, akik a holland kategória központi jellegéről számoltak be, inkább támogatták a Hollandiában élő arabok asszimilációját és a turbán viseletének betiltását. Szintén a holland-arab viszonylatban a saját csoport észlelt fenyegetettsége pozitív kapcsolatban állt a saját csoport észlelt homogenitásával, negatívban a csoporttal való elégedettséggel és szolidaritással.

Az első szempont tehát, aminek a mentén a saját csoporttal való azonosulás módjait meg lehet különböztetni, Tajfel társas identitás fogalmából ered, amely az azonosulást kognitív, érzelmi és motivációs aspektusokra bontja. Ettől eltérő szempont az azonosulási *folyamatok* mellett a *tartalmak* figyelembe vétele. A fentebb felsorolt módok, legyen szó akár a szelf-kategorizációról, a szelf-sztereotipizálásról, a kategóriához való érzelmi kötődésről, a kategória fontosságáról, olyan szempontok, amelyekkel bármely csoporthoz való kapcsolódást lehet jellemezni. Ezzel szemben minden kategória esetén beszélhetünk csak az adott kategóriára jellemző egyedi tartalmakról. Ez a szempont már Ashmore és munkatársai (2004) összefoglalójában is megjelenik. Ők a csoporttagsághoz kapcsolódó konkrét tartalmakat és jelentéseket a csoportokkal való azonosulás önálló dimenziójának tekintik. Kiemelik az ideológiák és a narratívák fontosságát. A tartalmi kérdések azonban igazán hangsúlyosan David és Bar-Tal (2009) modelljében jelennek meg először.

David és Bar-Tal (2009) a társas kategóriákkal való azonosulást mikro és makro szociálpszichológiai tényezőkre bontja. Az ő többdimenziós azonosulási modelljük az első, amelyben az azonosulás folyamatának és tartalmának különbözősége, és mindkettő figyelembevételének igénye, expliciten is megjelenik. A mikro szociálpszichológiai szinten a fentebb már bemutatott azonosulási folyamatokat, kognitív, érzelmi és motivációs, találjuk. Az azonosulás makro szociálpszichológiai szintjén az olyan általános jellemzők mellett, mint a közös sors, az időbeli folytonosság, megjelennek az adott csoportidentitásra jellemző egyedi tartalmak is. A nemzettel kapcsolatban kiemelik a területnek, a kultúrának, a közös nyelvnek, valamint a kollektív emlékezetnek a fontosságát.

Az a tény, hogy a többdimenziós azonosulási modellekbe újabban a tartalmi szempontok is bekerültek (Ashmore és munkatársai, 2004; David és Bar-Tal, 2009) szorosan kapcsolódik a társas

identitás elmélet és a szelf-kategorizáció elmélet egyik legfontosabb kritikájához. A következő részben erről számolok be.

2.4. A társas identitás elmélet és a szelf-kategorizáció elmélet kritikája

Ahogy arról fentebb már szó volt, David és Bar-Tal (2009) úgy véli, hogy a csoportokkal való azonosulás vizsgálatában az általános folyamat alapú mechanizmusok mellett a specifikus, tartalmi szempontokat is figyelembe kell vennünk. Nem véletlen, hogy a hipotéziseit elsősorban kísérleti paradigmákban ellenőrző társas identitás elmélet és szelf-kategorizáció elmélet egyik leggyakoribb kritikája az, hogy a folyamatokra koncentrálnival figyelmen kívül hagyja a társas identitások konkrét tartalmait. Reicher és Hopkins (2001) a nemzeti identitásról értekezve azt írja, hogy a jelentős mennyiségű rendelkezésre álló szakirodalom ellenére valójában még nem történt próbálkozás arra, hogy a nemzeti identitás strukturális, kulturális és ideológiai szempontjai összekapcsolásra kerüljenek a nemzeti identitásból eredő kollektív viselkedéssel. Reicher és Hopkins (2001) szerint ez azért jelent igazán problémát, mert a csoportok viselkedése nem érthető meg pusztán az absztrakt pszichológiai folyamatok tanulmányozásával. Úgy érvelnek, hogy azt kell vizsgálni, hogy „az általános folyamatok miként nyilvánulnak meg a vizsgálat tárgyának specifikus kontextusában” (p.34). Breakwell (1993) a tartalmi kérdések vizsgálatának elmaradása miatt úgy fogalmazott, hogy paradox módon az identitás „fekete doboz” (p.7) maradt a társas identitás elméletben. Ez annak ellenére is így van, hogy Tajfel (1979) és Turner (1999) is hangsúlyozták, hogy az olyan folyamat-elméletek, mint a társas identitás elmélet és a szelf-kategorizáció elmélet igénylik a konkrét tartalmak bevonását elemzésükbe.

Arról van szó, hogy miközben a kutatások többsége általános, univerzális folyamatokat keresett az azonosulás és a csoport alapú jelenségek vizsgálatában, megfeledeztek a csoportok életének és a csoportközi folyamatoknak a tág értelemben vett kontextusáról, amelynek része például a csoport történetisége is (Vincze, 2009). László (2012) szerint részben ez okozza azt is, hogy például a kísérleti szociálpszichológia érzelmekkel kapcsolatos kutatásai gyakran ellentmondó eredményekhez és értelmezésekhez vezetnek. Ahogy László fogalmaz (2012:184-185): „A társas identitás és az önkategorizációs elméletek, melyeket a feltételezett érzelmi folyamatok magyarázatában alkalmaznak, kizárólag az aktuális szituációra érzékenyek, ami az identitásnak csupán néhány aspektusát emeli ki. Az identitás folytonosságának a csoport történelemből eredő szempontját pedig ezek az elméletek nem kezelik”.

A folyamat alapú elméletek kritikája természetesen nem egyenlő azzal, hogy a csoportokkal való azonosulás általános mechanizmusainak ismerete ne segítené a csoport alapú jelenségek

megértését. Sokkal inkább arról van szó, hogy a folyamat alapú és a tartalmi megközelítések egymást kiegészítő, komplementer elképzelések. A folyamatokat és a tartalmakat együtt vizsgáló integrált, komplex megközelítés életszerűbbé teszi a csoporttal és a csoport tagjainak kollektív viselkedésével kapcsolatos ismereteinket. A kulturális-történelmi dimenzió figyelembe vétele például segíthet megérteni, hogy az izraeliek és a magyarok miért rendelnek magukhoz elsődleges, nem humán-specifikus érzelmeket, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az infrahumanizáció elmélete hibás lenne (Leyens, Paladino és munkatársai, 2000; Leyens, Rodriguez és munkatársai, 2001; Paladino, Leyens és munkatársai, 2002; Gaunt, Leyens és Demoulin, 2002). Saját empirikus kutatásaim értelmezése során amellet érvelek, hogy az azonosulás módokra bontása és az azonosulási módok kapcsolata a csoport alapú érzelmekkel csak a magyar történelmi pálya ismeretében érthető.

A dolgozatom következő részében áttérek vizsgálatom tárgyával, a nemzettel kapcsolatos tudásnak a téma szempontjából releváns részeinek bemutatására.

3. A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdése.

3.1. A nemzet fogalma és eredete.

A szociálpszichológusok egyetértenek abban, hogy a nyugati civilizációban élő emberek számára, bárhogyan is gondolkodjanak róla, a nemzet az egyik legfontosabb vonatkoztatási csoport (László, 2012; David és Bar-Tal, 2009). A nemzetnek mint csoportnak a fontosságát jól jelzi az a tény is, hogy Tajfel a társas identitás fogalmát Emerson nemzet meghatározását alapul véve alkotta meg (Reicher és Hopkins, 2001). Amikor azoknak a csoportoknak a definícióját kereste, amelyek annak ellenére képesek *együtt cselekedni*, hogy a tagjaik nincsenek egy térben jelen, és nincs is köztük személyes kapcsolat, Tajfel azt javasolta, hogy „a történész Emerson nemzetre vonatkozó fogalmát kell követni” (1978:28). Emerson szerint a nemzet „olyan emberek csoportja, akik a nemzet tagjának érzik magukat” (1960:102). Tajfel (1981) szerint a nemzet Emerson-féle meghatározása érvényes más társas kategóriára is, hiszen csoportok alapvetően csak akkor léteznek, ha vannak olyan egyének, akik az adott csoport tagjaként azonosítják magukat.

A nemzetnek jelentősége ellenére, sem a pontos fogalma, sem az eredete nem tisztázott (László, 2005). Seton-Watson (1977) egyenesen azt mondja, hogy a nemzetnek semmilyen tudományos fogalmát nem lehet kidolgozni. Anderson (1983:15) szerint a nemzet „elképzelt politikai közösség”. Anthony D. Smith (1991) a nemzetet egy saját névvel rendelkező történelmi és kulturális közösségnek fogja fel, amely közös területtel, gazdasággal, közoktatási rendszerrel és jogokkal rendelkezik, miközben elkülönül más hasonló közösségektől. Breuilly (2004) úgy véli, hogy az az elgondolás, hogy bizonyos embereket egy közös kultúra kapcsol össze, ami egyúttal el is választja őket a többi embertől, egyenlő a nemzet gondolatával. László (2005) szerint „azt a gondolati egységet tekintjük nemzetnek, ami a nyelv, a kultúra és a közös múlt révén emberek egy csoportjának a csoporthoz tartozás tudatát kölcsönzi” (p. 185).

A nemzet fogalmához hasonlóan, a nemzet eredetével kapcsolatban is sok kérdőjel van. A nemzet eredetére vonatkozóan három jelentősebb elmélet-csoport született: a premodern, a modern és az úgynevezett etnoszimbolista. A premodern elméletek a nemzet születését valós történelmi folyamatok eredményének tekintik, és úgy vélik, hogy legkésőbb a középkorra már megjelentek kialakult karakterű, tudatosan számon tartott nemzeti egységek (például Bibó, 1981; Szűcs, 1997). A nemzet eredetéről szóló elméletek többsége azonban azon az állásponton van, hogy a modern értelemben vett nemzet és a hozzá kapcsolódó nemzeti érzés viszonylag új fejleménynek tekinthető a társadalmak fejlődésében. Mind a modern elméletek, mind az etnoszimbolisták egyetértenek abban, hogy a modern korban megjelenő nemzet minőségében új jelenség, a vita a két elmélet hívei között leginkább abban van, hogy vajon ez az új mennyiben támaszkodik a *régire*. A

modern elméletek szerint a nemzet előzmények nélküli jelenség. A megközelítés egyik vezető kutatója Ernest Gellner (1983) a nemzetet „köldök nélkülinek” nevezi, és úgy véli, hogy a nemzet születését az agrártársadalomból az ipari társadalomba való átlépés körülményei indokolták. A modern elméletek többsége a nemzetet az elitek által, hatalmuk megtartása érdekében létrehozott konstrukciónak tekinti. Az ilyen típusú elitista elméleteknek erős bizonyítékot adnak, az állam jól látható törekvései a nemzeti szimbólumrendszer létrehozására a modern kor elején: annak a nemzeti jelkép-együttesnek, ami a nemzet létezését és *valóságosságát* volt hivatott bizonyítani (például nemzeti emlékművek, nemzeti zászlók, nemzeti ünnepek, nemzeti himnuszok) a jelentős része ebben az időszakban jött létre a csoport vezetőinek hathatós támogatásával (Csepeli és Örkény, 1996). A nemzet etnoszimbolista meghatározása elfogadja azt a felfogást, hogy a modern korban megjelenő nemzet minőségében új jelenség, de a nemzetet nem tekinti előzmények nélkülinek. Smith (1991) szerint a nemzet alapját a történelmi múltra visszatekintő *etnikai mag* adja. Ez a mag tartalmazza a népcsoport közös nevét, a leszármazásnak és a közös eredetnek a mítoszait, az együtt megtapasztalt dolgokra vonatkozó közös történelmi emlékeket, a közös történelmi területet vagy „hazát”, a közös kultúra egy vagy több elemét. A nemzet eredetével kapcsolatos vitát magyarul bővebben Bretter és Deák (1995), Kántor (2004), Schöpflin (2003) és Gyáni (2005) dolgozták fel.

A szociálpszichológia számára fontosabb azonban a nemzetnek, mint társas identitásnak a tanulmányozása. Ahogy László (2012: 83) fogalmaz: „Akár politikai célok érdekében „kitalált” konstrukciónak tekintjük a nemzetet, mint azt például Hobsbawm (1992/1997) teszi, akár Andersont (1983) követve a könyvnyomtatás által teremtett kulturális térben „elképzelt közösségnek” vagy Gellner (1983) nyomán a munkamegosztás következtében létrejött modernkori képződménynek tartjuk, akár az etnoszimbolisták, például A. Smith (1991) álláspontját elfogadva azt valljuk, hogy a modern nemzetek szorosán kapcsolódnak a régi etnikumokhoz, melyek jellegzetes mitológiát, szimbólumokat és kultúrát biztosítanak számunkra, szociálpszichológusként azokra a nem egyszer irracionálisnak tűnő viselkedésekre kell magyarázatot adnunk, amelyek az emberek nemzeti hovatartozásából erednek”.

A következő fejezetben a nemzet, mint társas identitás vizsgálatáról számolok be.

3.2. A nemzet mint társas identitás.

A szociálpszichológia számára a nemzet fogalmával és eredetével kapcsolatos vita valójában csak közvetve érdekes. Lényegesebb a nemzet jelentősége az emberek számára. Billig (1995) a nemzetről szóló könyvében a *banális nacionalizmus* fogalmát használja, arra a tényre reflektálva,

hogy a nemzet természetesnek tűnő módon, *észrevétlenül* hat ránk életünk szinte minden pillanatában. A nemzeti hovatartozás mindennapi jelentőségét megkülönbözteti a szélsőséges nacionalizmus eseteitől, és azt állítja, hogy a nemzet átszövi létezésünket. A banális nacionalizmus példáiként hozza a nemzeti zászló szinte rutinszerű használatát, a sporteseményeket, a himnuszt és más nemzeti dalokat, a papírpénzeket és érméket megjelenő szimbólumokat, és így tovább. A hétköznapi nacionalizmust vizsgálva úgy érvel, hogy a nemzet hatásában a legtöbb nyugati ember számára az egyik legjelentősebb csoport (vö. Bar-Tal, 2009; László, 2005, 2012; Reicher és Hopkins, 2001).

Susan Condor (2006) szerint a nemzeteknek az emberek életében betöltött jelentősége miatt nem meglepő, hogy a (szociál)pszichológia a nemzetet kezdettől fogva kiemelt társas kategóriaként kezelte. A társas identitás elmélet és a szelf-kategorizáció elmélet keretében dolgozó kutatók például a társas identitás kiváló, „valós életbeli” példájának tekintették, amelyen keresztül könnyen be lehet mutatni a csoportokkal való azonosulás általános folyamatait (például Cinnirella, 1997; Haslam és Turner, 1992; Hopkins és Cable, 2001; Hopkins és Murdoch, 1999; Lalonde, 2002; Rutland és Brown, 2001; Verkuyten és Hagendoorn, 1998). A nemzeti csoportok lelki sajátosságainak kutatása természetesen nem a társas identitás elmélet megjelenésével kezdődött.

A nemzettel kapcsolatos első pszichológiai kutatások a nemzeti karakterre vonatkoztak. A kutatások arra keresték a választ, hogy van-e az egyes népeknek természetes esszenciája, lényege (László, 2012), olyan vonásai, melyekben az adott nemzet tagjai minden egyéb köztük fennálló különbség ellenére osztoznak. Ezek a vizsgálatok a 19. században kezdődtek és a 20. század elején még Európa-szerte fellelhetőek voltak. Hunyady (2004) emeli ki, hogy a nemzetek karakteréről szóló esszéisztikus írások azonban nélkülözték a tudományos igényességet, és végül vesztüket is ez a tény okozta. A módszertani individualizmus egyik első jelentős képviselője, Floyd Allport mondta ki, hogy a nemzeti lelkület, szellem, karakter nem képezheti módszeres pszichológiai vizsgálatok tárgyát, hiszen csoportok nem, csak egyének rendelkezhetnek lélekkel (Hunyady, 2004; László, 2012).

A huszadik század harmincas éveitől a karakterre vonatkozó kutatásokat felváltották a nemzeti sztereotípiákkal kapcsolatos vizsgálatok. A sztereotípiakutatások elsősorban nem arra voltak kíváncsiak, hogy az egyes nemzeti, illetve etnikai csoportokhoz kapcsolt sztereotípiák igazak-e, hanem azt a folyamatot vizsgálták, amelynek során az észlelők egy csoportja egy másik csoport tagjait egy adott módon észleli. Kiemelt szerepet kapott a sztereotipizálás motivációs és kognitív hátterének a kutatása is (László, 2012). A magyarok saját magukról és más nemzetekről alkotott sztereotípiáit Hunyady (1981, 1996) és Csepeli (1985, 1992) vizsgálatai mutatják be.

A társas identitás elmélet 1970-es években való megjelenését követően hamar a társas identitások, így a nemzeti identitás, kutatásának domináns paradigmájává vált. Ez azonban azzal is járt, hogy a nemzetek vélt vagy valós tulajdonságainak kutatását felváltotta az általános, csoportokkal kapcsolatos folyamatok kutatása. Még ha a nemzettel kapcsolatos identitás folyamatokról is volt szó, a nemzet maga szinte irrelevánssá vált, csupán modelljévé olyan folyamatoknak, amelyek általánosságban véve érvényesek minden szimbolikus alapokon szerveződő társas kategóriára (Reicher és Hopkins, 2001). Billig (1996) szerint ez a megközelítés vezetett el ahhoz, hogy a szociálpszichológia szem előtt tévesztette a nemzeti kategória egyedi jellemzőit, illetve a nemzeti kategória és más társas kategóriák közötti jelentős különbségeket. Végző soron, bár sok szociálpszichológiai kutatás témája a nemzet, mégis magáról a nemzettel való azonosulásról viszonylag keveset tudunk (Reicher és Hopkins, 2001). Valójában ezt a hiátust kívánta betölteni az a kutatócsoport, amelynek keretében az ebben a dolgozatban bemutatásra kerülő empirikus munkák is készültek. Mielőtt azonban ezeket a kutatásokat összefoglalnám, kitérek a nemzeti csoporttal való azonosulás módjaival kapcsolatos vizsgálatokra.

3.3. A nemzeti csoporttal való azonosulás módjai.

Korábban már szót ejtettem arról, hogy a csoportokkal való azonosulás vizsgálatában a többdimenziós megközelítések viszonylag új fejleménynek számítanak (Ashmore és munkatársai, 2004). Érdekes módon éppen a nemzeti csoport az a társas kategória, amelyben az azonosulás módokra bontása gazdag hagyományokkal rendelkezik. A nemzeti identitással kapcsolatos vizsgálatokban már Adorno és munkatársai az 1950-es években megkülönböztették az úgynevezett pszeudo és valódi patriotizmust (Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson és Sanford, 1950). A pszeudo patriotizmus magába foglalja a vak kötődést a nemzeti csoport kulturális értékeihez, a kritika nélküli igazodást a csoport éppen választott útjához, és a külső csoportok elutasítását. A valódi patriotizmus ezzel szemben a nemzet iránti szeretetet és a nemzeti értékek fontosságát jelenti, a saját csoporttal szembeni kritikusság megőrzése mellett.

Ez a felosztás mind a mai napig töretlen népszerűségnek örvend. Kosterman és Feshbach (1989) a nacionalizmust állítja szembe a patriotizmussal, Staub (1997) pedig vak, konstruktív és konvencionális patriotizmusról ír, megkülönböztetve egymástól a valódi patriotizmus fogalmában együtt kezelt érzelmi kötődést –a konvencionális patrióta-, és a saját csoporttal szembeni kritikusságot –a konstruktív patrióta. Roccas, Klar és Liviatan (2006) kötődésre és glorifikációra bontják a nemzettel való azonosulást. Kisebb-nagyobb fogalmi eltérések mellett ezek a modellek

mind a nemzethez való kapcsolódás két eltérő módját kívánják megragadni: egyrészt az érzelmi kötődést (patriotizmus, konvencionális patriotizmus, kötődés), másrészt a nemzeti csoport felsőbbrendűségébe vetett hitet (pszeudo patriotizmus, nacionalizmus, vak patriotizmus, glorifikáció) (Roccas és Elster, 2012).

Bár a pszeudo patriotizmus, a nacionalizmus, a vak patriotizmus és a glorifikáció rokon értelmű kifejezések, mégis vannak fontos különbségek az egyes fogalmak között. Kosterman és Feshbach (1989) szerint a nacionalizmus „a csoport felsőbbrendűségének észlelése és egyúttal a nemzeti dominanciára való törekvés” (p.271). Staub (1997) szerint a vak patriotizmus rigid, rugalmatlan kötődést jelent a nemzettel, a nemzeti csoport megkérdőjelezhetetlen pozitív értékelése mellett. A vak patriotizmus fogalmának része a nemzetre vonatkozó kritika teljes elutasítása. Schatz, Staub és Lavine (1999) vizsgálatukban a nacionalizmus és a vak patriotizmus között közepes erősségű korrelációt mértek, ami azt jelzi, hogy a két jelenség, a köztük lévő átfedések ellenére is, különálló koncepciónak tekinthető. Schatz és munkatársai (1999) szerint a különbséget az okozza, hogy míg a nacionalizmus egyértelműen hangsúlyozza a csoportközi összehasonlítást, a vak patriotizmus nem. A Roccas és munkatársai (2006) által kidolgozott glorifikáció fogalma ebből a szempontból inkább a nacionalizmusra hasonlít, viszont hiányzik belőle a nemzeti dominanciára való törekvés igénye.

A nemzeti azonosulás másik módja a csoporttal való érzelmi kötődést jeleníti meg (Roccas és munkatársai, 2008). Az ennek leírására használt fogalmakkal, a valódi patriotizmussal, a patriotizmussal, a konvencionális patriotizmussal és a kötődéssel kapcsolatban széleskörű egyetértés van. Conover és Feldman (1987) érzelmi kötődésként határozza meg, Kosterman és Feshbach (1989) a csoport irányába érzett szeretetként és büszkeségként. Az érzelmi kötődés mellett néhány esetben a saját csoport negatív cselekedeteivel kapcsolatos önkritika is megjelenik a fogalom részeként, de ez konceptuális és módszertani szempontokból is problémásnak tekinthető. Huddy és Khatib (2007) vizsgálatában a kritikai elemeket hangsúlyozó konstruktív patriotizmus a nemzeti azonosulás más, egymással összefüggő módjaihoz képest különálló koncepcióként jelent meg, mérésével kapcsolatban pedig számos gond merült fel.

Kutatásaimban a nemzeti csoporttal való azonosulást két módra bontom, egyfelől a nemzet irányába mutatott érzelmi kötődésre, másfelől a nemzeti csoport felsőbbrendűségét hirdető glorifikációra. A két azonosulási mód fogalmába nem építettem be a saját csoport iránti kritika szempontját –bár feltételezem az azonosulásnak olyan mintázatát, ami az önkritika felé mutat-, sem a nemzeti dominanciára való törekvést. Ez a két azonosulási mód, amelyet Roccas és munkatársai (2006) nyomán kötődésnek és glorifikációnak nevezek, természetesen nem független egymástól. A

korábbi vizsgálatok alapján a két azonosulási mód között közepes erősségű együtt-járás várható (Feshbach, 1990, 1991; Roccas és munkatársai, 2006).

A nemzettel kapcsolatos szociálpszichológiai vizsgálatok bemutatását, a László János által vezetett kutatócsoport nemzeti identitásra vonatkozó kutatásainak összegzésével zárom.

3.4. A magyar nemzeti identitás narratív szociálpszichológiai kutatása.

Az identitás, és azon belül a nemzeti identitás vizsgálatában új fejleményt jelent a László János vezetésével működő narratív szociálpszichológiai kutatócsoport munkája (Csertő és László, 2011; Fülöp, 2010; Fülöp és László, 2008, 2011; Fülöp, László és Péley, 2011; Pólya, Vincze, Fülöp és Ferenczhalmy, 2007; Vincze és László, 2010), amely a magyar nemzeti identitásra vonatkozó narratív vizsgálatokat ötvözi a kérdőíves és kísérleti eljárásokkal. A nemzeti identitás narratív pszichológiai kutatása a 2000-es évek elején kezdődött, és az elmúlt bő tíz évben a NarrCat nevű automatizált tartalomelemző program moduljainak –kiemelve itt az ágencia, az értékelés, az érzelem és a kognitív állapotok moduljait-, segítségével sor került különböző korszakokból származó történelemkönyvek, médiában megjelent cikkek, néphistóriai elbeszélések és történelmi regények elemzésére.

Ezek az elemzések számos hasznos tanulsággal jártak a magyar nemzeti identitással kapcsolatban. A történelemtankönyvek és a néphistóriai történetek elemzése felvázolta a magyar kollektív emlékezet történeti ívét, azokat az eseményeket, amelyek különösen fontosak a magyarok történelmében: a honfoglalást, a nagy királyokat, a törökellenes harcokat, a török hódoltságot, a Habsburg-ellenes harcokat, a szabadságharc bukását, az első világháborút, Trianont, a második világháborút, az ötvenhatos forradalmat, a szovjet megszállást és a rendszerváltást (László, 2005). László ezt a nemzettörténeti ívet, amelyet később *történeti pályának* nevezett el, így foglalja össze: „a nemzeti régmúltban sok szép és jó esemény volt, ezeket több évszázados balsors követte, melyből kiragyogott a negyvennyolcas szabadságharc, később az ötvenhatos forradalom” (p. 193). A történeti pályában megjelenő fontos események klaszterekbe rendezhetők, amelyek azt mutatják, hogy a „csak győztünk” típusú események kivétel nélkül mind a régmúltban helyezhetők el, a „csak veszítettünk” típusú események dominánsak a középkor óta, és néhány „győztünk, de végül veszítettünk” típusú esemény tarkítja a folyamatos kudarcokat. A kérdés ezzel a történeti pályával kapcsolatban nem az, hogy „ellentmond-e vagy sem a történészek által feltárt és képviselt realitásnak” (László, 2005:198-199), hanem hogy milyen identitás kialakulásához vezet az így megélt történelem.

A következőkben összefoglalom, hogy az ágencia, az értékelés, az érzelmek és a kognitív állapotok történeti vagy történelemmel kapcsolatos szövegekben való elemzése milyen eredményekkel járt. Szalai és László (2007, 2008) ágenciával kapcsolatos vizsgálatait azt mutatják, hogy a magyarok általában véve gyenge ágensként jelennek meg, leszámítva néhány, főleg a régmúltban történt, eseményt (mint például a honfoglalás, az államalapítás). Úgy tűnik, hogy a magyarok „inkább kényszer hatására cselekvő passzív résztvevői” (László, 2012:149) történelmüknek. Az értékelés területén azt tapasztaljuk, hogy a pozitív eseményekben a magyarok pozitív szerepe, a negatív eseményekben viszont a külső csoportok negatív jelentősége hangsúlyozódik (Csertő és László, 2011). A kognitív állapotok kutatása az ágencia és az értékelés kutatására rímelő eredményekkel zárul: egyrészt több kognitív állapotot tulajdonítunk a külső csoportok tagjainak főleg a negatív történelmi eseményekkel kapcsolatban, másrészt mind a néphistóriai, mind a történelem tankönyvi szövegekben a külső csoportoknak tulajdonított kognitív állapotok jelentős része negatív. A külső csoportoknak tulajdonított negatív kognitív tartalmak a felelősség hátrítására utalnak (Vincze, 2009; Vincze és László, 2010). Az érzelemátélés területén sajátos érzelmi mintázat rajzolódik ki: a magyaroknak leggyakrabban odaítélt érzelmek a félelem, az alacsony ágenciával és kontrollal társuló remény, a lelkesedés, a szomorúság és a csalódottság. Ezeket a történelemtől alkotott reprezentációs mintázatnak pszichológiailag teljesen megfelelő érzelmeket Fülöp és László (2011) történelmipálya-érzelmeknek nevezte el. A szerzők felhívják a figyelmet arra is, hogy ezek az érzelmek nem külön-külön, hanem mintázatba rendeződve alkotják a magyar nemzeti identitás érzelmi vetületét.

Összefoglalva tehát a magyar nemzeti identitás narratív szociálpszichológiai kutatása során egy olyan kép bontakozik ki, melyben a dicső régmúltat egy zömében kudarcokkal teli eseménysorozat követi, amelyben néhány esemény emelkedik csak ki, de végül ezek is vereséggel zárulnak. Ez a történelmi pálya úgy kerül megélésre, hogy abban a magyarok elsősorban passzív elszenvedői az eseményeknek, amelyekkel kapcsolatban nem vállalnak felelősséget (erre utal a passzív formák használata és a kognitív állapotok „kiutalása” a külső csoportoknak). Ehhez a passzívan és kevés kontrollal megélt csoport történetéhez egy alapvetően depresszív dinamikát képviselő érzelemátélés kapcsolódik, melynek vezető érzelmei, a félelem, valamint az irreális remény és lelkesedés. Mindez László szavaival élve egy „sérülékeny magyar nemzeti identitás” (2012:168) képét rajzolja fel, amely érzelmileg nem tekinthető stabilnak. Úgy tűnik, hogy a traumatikus események kognitív és érzelmi feldolgozása elmaradt, és a magyarok nemzeti történelmüket alapvetően áldozati történetként élik át.

A narratív kategorikus tartalomelemzés, miközben az olyan identitás tartalmak feltárására is alkalmas, amelyekre a kérdőíves és kísérleti eljárások nem, kiválóan egészíti ki a kérdőíves és kísérletes módszereket. Két példát hoznék erre. Az első Szabó, Mészáros és László (kéziratban)

vizsgálata, melyben a fentebb bemutatott történeti pálya ívhez tartozó történelmi eseményeket ítéltették meg vizsgálati személyekkel kérdőíves módszert használva. A történelmi események értékelésére vonatkozó vizsgálatokban a legfontosabb független változó, a saját nemzeti csoporttal való azonosulás kétdimenziós –érzelmi kötődés és glorifikáció- modellje volt. A vizsgálatokból az derült ki, hogy miközben abban nagyfokú egyetértés van a vizsgálati személyek között, hogy melyek a fontos események, és azok milyen valenciával rendelkeznek, mégis a saját csoportot glorifikáló vizsgálati személyek esetében erősebben érvényesül az a fajta instabil, sérülékeny identitás, melyet László és munkatársai a narratív módszer segítségével tártak fel. A glorifikáló vizsgálati személyek az átlagos vizsgálati személyeknél negatívabban ítélik meg a csoporttal történt traumatikus eseményeket, mint például a trianoni béke, és a saját csoport rendkívül alacsony kontrollját észlelik az ilyen típusú események kimenetele fölött. Szintén ők azok, akik a történeti nagyságot erőteljesen hangsúlyozzák, az átlagos vizsgálati személyeknél pozitívabban értékelve az olyan történeti epizódokat, mint például a második honalapítás, Hunyadi Mátyás uralkodása vagy az 1848. március 15-i forradalom. A másik vizsgálatról Fülöp, Csertő, Ilg, Szabó, Slugoski és László (2012) számolnak be. Ebben a kutatásban a vizsgálati személyeket arra kérték, hogy a magyar történelem traumatikus eseményeiről, a trianoni békéről és a holokausztról alkossanak történeteket. Ezekben a történetekben az értékelések megjelenését, arányát vizsgálták. A vizsgálati személyek kitöltötték az általunk kifejlesztett nemzeti azonosulás kérdőívet is. Az eredmények azt mutatják, hogy miközben a vizsgálati személyek által alkotott történetek nagyfokú hasonlóságot mutatnak, és ráillenek az áldozati szerep dinamikára, mégis a saját csoporttal való azonosulás módja és intenzitása befolyásolja az értékelések megjelenését. Az egyik legfontosabb vizsgálati eredmény az volt, hogy a holokausztról beszámolva a glorifikáló vizsgálati személyek kevesebb úgynevezett „nem specifikált cselekvőt” említenek, mint a nem glorifikáló vizsgálati személyek. Fülöp és munkatársai (2012) értelmezése szerint a „nem specifikált cselekvő” implikálhatja a saját csoport felelősségét a holokauszttal kapcsolatban, hiszen nem teszi egyértelművé, hogy a cselekvések elkövetői a németek, és nem a magyarok voltak. A saját csoport felsőbbrendűségét hirdető, és a saját csoport morális identitását fenntartani kívánó glorifikáló vizsgálati személyek részéről érthető, hogy az ilyen típusú cselekvők megjelenítését igyekeznek elkerülni az általuk alkotott narratívákban.

Összefoglalva: a nemzet a szociálpszichológia számára azért érdekes, mert az egyik legfontosabb vonatkoztatási csoport a nyugati civilizációban élő emberek számára. A nemzet pszichológiai kutatása kezdetben a nemzeti karakter azonosítására irányult, majd később a nemzetek objektív tulajdonságai helyett a fókusz a nemzetekkel kapcsolatos észlelési ítéletekre tevődött át. Ide a nemzeti sztereotípiák vizsgálata sorolható. Szintén érdekelték a szociálpszichológusokat a nemzethez való kapcsolódás lehetséges módjai, megkülönböztetve egymástól a csoporttal való

érzelmi kötődést –ezt általában patriotizmusnak hívják-, valamint a saját csoport felsőbbrendűségébe vetett hitet. A társas identitás elméletnek az 1970-es évektől jellemző folyamatalapú megközelítéseit a magyar nemzeti identitás vizsgálatában László és munkatársai (László, 2012) igyekeztek kiegészíteni a történelmi kontextust is bevonó kutatásaikkal.

A dolgozat következő részében a kutatói kérdés másik részéhez, a csoportalapú érzelmekhez kapcsolódó irodalmat mutatom be.

4. Érzelmek átélése csoporttagként.

Az elmúlt évtizedekben lendületet kapott a csoporttagként átélt érzelmek kutatása a szociálpszichológiában. Először röviden bemutatom az érzelmek újrainTEGRÁLÁSÁNAK történetét a szociálpszichológiai kutatásokba, majd részletesen ismertetem a csoportalapú érzelmek kutatások két vezető irányzatát, a csoportközi érzelmek elméletét és a kollektív érzelmek elméletét. A fejezet zárasaként kitérek az érzelmek történeti és kulturális beágyazottságának kérdésére, ami sok szempontból modellezi az azonosulás folyamat kontra tartalom jellegű vitáját az érzelmátélés területén, finomítva a csoportközi és kollektív érzelmek elméletek mondanivalóján.

4.1. Az érzelmek kutatása a szociálpszichológiában.

Az érzelmek Bar-Tal (2001) szerint olyan szubjektív állapotok, amelyek fiziológiai, kognitív és viselkedéses válaszokkal járnak együtt. Frijda (1986:96) az érzelmek fogalmát úgy határozza meg, mint „intencionális struktúrák, amelyek az adott szituáció fenntartása vagy változtatása felé mutatnak”. Brehm és Brummett (1998) szerint az érzelmek motivációs állapotok, amelyek szervezik és kontrollálják az emberi viselkedést. Levenson (1994) az érzelmeknek az adaptív funkcióját emeli ki, és az érzelmeket olyan fiziológiai és pszichológiai jelenségeknek tekinti, amelyek a környezethez való alkalmazkodást könnyítik meg.

Annak ellenére, hogy az érzelmek tanulmányozása a személyen belüli és a személyközi dinamikával foglalkozó kutatásokban mindig is kiemelt jelentőséggel rendelkezett, a szociálpszichológia hosszú ideig hanyagolta az érzelmek bevonását a vizsgálati témái közé. Az 1970-es évektől mintegy másfél évtizeden keresztül a szociálpszichológiai kutatások nagy része kognitív beállítottságú volt és olyan információfeldolgozási folyamatokat tanulmányozott, mint a sztereotipizálás, az attribúciók, a forgatókönyvek és a személyközi sémák (például Hamilton, 1981; Hunyady, 1981; Harvey, Ickes és Kidd, 1976; Schank és Abelson, 1977; László, 1981, 1982).

Az 1980-as évek elejétől, például Bower (1981) hangulati hatásokkal foglalkozó vizsgálataiban, az érzelmek ugyan visszakérültek a szociálpszichológiai kutatásokba, de leginkább csak mint „zajok”, amelyek befolyásolják a tiszta, érzelmentesnek gondolt kognitív folyamatokat. Az érzelmeknek ezt a befolyásoló, *torzító* hatását az 1980-as években a szociálpszichológia szinte minden területén demonstrálták (Forgas és Dobosz, 1980; Forgas, 1983; Forgas és Bower, 1987; Weiner, Russell és Lerman, 1979; Mackie, Hamilton és Schroth, 1989; Brewer és Kramer, 1985; Forgas, 1985; Petty és Cacioppo, 1986; Bodenhausen, 1993).

Az érzelmeknek a gondolkodásra való befolyását Forgas kísérte meg egy komplex modellben összegezni, ami az Érzelem Beáramlási Modell elnevezést kapta (Forgas, 1995, 2001). Forgas célja az érzelmek *újraintegrálása* volt a szociálpszichológia főáramába egy egységes modell keretében. Az Érzelem Beáramlási Modell az információ feldolgozás négy különböző szintjét különbözteti meg és képes megmagyarázni, hogy mikor a legvalószínűbb, hogy az érzelmek részt vesznek a feldolgozásban. Erre rendszerint akkor kerül sor, amikor olyan helyzettel szembesülünk, amely ismeretlen, összetett, nehéz és atipikus. Ezekben a lényegi feldolgozást igénylő feladatokban, az összes lehetséges erőforrásra támaszkodunk, így az aktuális érzelmi állapotainkra is, akár mint információkra, akár mint a feldolgozási folyamat részeire.

Látható tehát, hogy az 1970-es évektől két évtizeden keresztül, az érzelmek, ha be is kerültek a szociálpszichológiai kutatásokba, nem önmagukban voltak érdekesek, hanem elsősorban a kognitív folyamatok kísérő jelenségeiként. Ezek a kutatások bár sokoldalúan igazolták, hogy az a racionális, hideg megismerés, amelyet a szociális megismerés korai kutatói, például az attribúció elmélet klasszikusai feltételeztek (Heider, 1958; Jones és Davis, 1965; Kelley, 1967, 1972), nem létezik, mégis komoly hiányérzetet hagytak maguk után. Fülöp (2010) mutat rá arra a tényre, hogy az ilyen jellegű laboratóriumi vizsgálatok az érzelmeket dekontextualizált formában vizsgálják, kiemelve azokat társas kontextusukból. Ezek a vizsgálatok képesek lehetnek a kis intenzitású érzelmek, a hangulati hatások tanulmányozására, ugyanakkor keveset mondanak el a társas helyzetekben való érzelemátélésről. Holott már maga Tajfel (1982) is kiemelte, hogy a társas identitások egyáltalán nem semlegesek, hanem gazdagon telítettek érzelmekkel. Az 1990-es években indultak meg azok a kutatások, amelyek elhagyták az érzelmek dekontextualizált vizsgálatát, és mintegy a szociálpszichológia számára „felfedezve” az érzelmeket, a csoporttagként átélt érzelmek felé fordultak. A csoportalapú érzelmek kutatásában különböző elméleti és vizsgálati paradigmák léteznek. Összefoglalómban ezek közül kettőt, a *csoportközi érzelmek*, valamint a *kollektív érzelmek* elméletét és kutatását mutatom be, és kitérek arra is, hogy az érzelemátélést miként befolyásolják a történeti és kulturális hatások.

4.2. A csoportközi érzelmek elmélete és empirikus kutatása.

1993-ban E.R. Smith a társas identitás és a szelf-kategorizáció elméleteket integrálta az egyéni érzelmek kognitív kiértékelési elméleteivel, megalkotva ezzel a csoportközi érzelmek elméletét. Ez az elméleti megközelítés arra kereste a választ, hogy *valóban* élnek-e át az emberek érzelmeket csoportok tagjaként?

Az egyéni érzelmek kiértékelő elméletei az 1980-as években jelentek meg, reakcióként arra a vitára, ami az érzelmek és a kogníció kapcsolatáról szólt (Lazarus, 1984; Zajonc, 1984). Az egyéni érzelmek kiértékelő elméletei szerint egy adott helyzetben létrejövő érzelmi élmény nem önmagából a helyzetből és annak sajátosságaiból származik, hanem a helyzet bizonyos kognitív jellemzőinek szubjektív kiértékeléséből (Roseman, Spindel és Jose, 1990). Az elmélet szerint a kognitív kiértékelés nyomán jön létre az érzelmi élmény, és az érzelmi élmény következménye a viselkedés. Az egyéni érzelmek kiértékelő elméleteivel kapcsolatos kutatások elsősorban a kiértékelési dimenziók azonosítására, valamint az egyes érzelmekhez kapcsolódó viselkedési szándékok feltárására koncentráltak. A kiértékelési dimenziók között megtalálhatjuk az ágenciát, a legitimitást, a kimeneti valószínűséget, a várható kimenet kellemességét, a helyzet észlelt összeillését a céljainkkal, a helyzet kezelésével kapcsolatos erőforrásainkra vonatkozó becsléseket és így tovább (Roseman, 1979, 1984; Scherer, 1988; Frijda, 1986; C.Smith és Ellsworth, 1985).

A könnyebb érthetőség kedvéért egy példán keresztül mutatom be a kognitív kiértékelés, érzelemátélés és a megjelenő viselkedés –viselkedési szándék- egységét. Egy negatív kimenettel végződő személyközi helyzetben az egyik legfontosabb kiértékelési szempont a felelősség, az ágencia kérdése: ki a hibás az események illetően alakulásáért? Ha erre a kérdésre a személy saját magát jelöli meg válaszként, olyan morális érzelmek megjelenése valószínűsíthető, mint például a büntudat vagy a szégyen. Ha az interakció másik résztvevőjét látja hibásnak, akkor úgynevezett „magas aktivációs potenciállal” rendelkező érzelmeket fog átélni, mint például a harag vagy a félelem. Ha külső, kontrollálhatatlan tényezőket nevez meg az események okaként, akkor szomorúságot vagy depressziót élhet át. A büntudatban és a szégyenben közös, hogy a személy mindkettőben elismeri a saját felelősségét a negatív kimenettel kapcsolatban. Egy másik kiértékelési dimenzióban viszont – ami az események globalitására kontra specifikusságára vonatkozik-, a személy a büntudat esetében úgy ítéli meg, hogy „csak” a tettei kifogásolhatók, míg a szégyen esetében úgy, hogy az egész személyisége (például H.B.Lewis, 1971; Tangney, 1991, de vö. Gausel és Brown, 2012). A két érzelm azután egészen más viselkedési szándékokhoz vezet: a büntudat a kapcsolat helyreállítására vonatkozó kísérlethez, a szégyen a kapcsolat felszámolásához (H.B.Lewis, 1971; Tangney, 1991, de vö. Gausel és Brown, 2012). A félelemben és a haragban közös, hogy a személy mindkettőben az interakció másik résztvevőjét hibáztatja a negatív kimenettel kapcsolatban. Ennél a két érzelmenél a differenciálás alapja az erőviszonyok megítélésére vonatkozó kiértékelési dimenzióban van: ha a személy úgy véli, hogy a másik fél erősebb nála, félelmet, ha úgy véli, hogy gyengébb nála, haragot fog átélni. A félelemhez kapcsolódó viselkedési szándék a menekülés, a haraghoz kapcsolódó viselkedési szándék a támadás.

Az egyéni érzelmek kognitív kiértékelési elméleteinek egyik haszna, hogy képesek megmagyarázni az érzelmi élmények szubjektív természetét, valamint a megjelenő viselkedések sokféleségét, hiszen az egész folyamat kezdeti lépését jelentő kiértékelések individuális és kulturális változatosságot mutatnak (Scherer, 1997).

Ezek a kognitív kiértékelési elméletek kerülnek integrálására a társas identitás és a szelf-kategorizáció elméleteivel (Tajfel, 1978; Tajfel, Turner, 1979, Tajfel, 1982; Turner, 1981, 1982, 1985; Turner, Hogg és munkatársai, 1987; Hogg, Abrams, 1988), E.R.Smith (1993) munkásságában. A társas identitás elméletre és a szelf-kategorizáció elméletre alapozva Smith (1993) úgy érvel, hogy ha a deperszonalizáció végbemegy, akkor megtörténik a csoport perspektívájának átvétele is. Ekkor a csoporttal kapcsolatos események érzelem-kiváltó erejűek lesznek a csoporttag számára. Azt, hogy milyen érzelmek jelennek meg és ezekhez milyen viselkedési intenciók kapcsolódnak, a csoporthelyzet kognitív kiértékelése dönti el. E.R.Smith, Seger és Mackie (2007) négy kritérium, „teszt” teljesülését tartják fontosnak ahhoz, hogy valóban csoport-szintű érzelmekről lehessen beszélni.

Az első kritérium úgy szól, hogy a csoport-szintű érzelmeknek elkülöníthetőnek kell lenniük az egyéni érzelmektől. Smith és munkatársai (2007) szerint, mivel a legtöbb érzelmeknek társas jellege van, ahhoz, hogy valóban csoport-szintű érzelmekről beszélhessünk, teljesülnie kell annak a feltételnek, hogy az egyénként és a csoporttagként átélt érzelmeknek szisztematikusan és megbízható módon el kell válniuk egymástól. Smith és munkatársai (2007), valamint Bar-Tal (2000) empirikusan is igazolták, hogy az átfedések ellenére az egyéni és a csoportalapú érzelemátélés elkülöníthető. Bar-Tal (2000) vizsgálatában például a csoportalapú félelem és remény megjelenése független volt a személyes félelem és remény megjelenésétől Smith és munkatársai (2007) vizsgálatában az amerikai vizsgálati személyek több büszkeségről, undorról és félelemről számoltak be amerikaiként, mint ahányszor ezek az érzelmek egyéni életükben megjelentek.

A második kritérium szerint a csoportszintű érzelmek átélése függ a saját csoporttal való azonosulás intenzitásától. Ez azért van így, mert az erősebben azonosuló csoporttagok számára a csoportnak nagyobb érzelem-kiváltó ereje van. Ez a feltételezés Ortony, Clore és Collins (1988) munkájából ered, akik szerint az egyén és a hozzá valamilyen módon kapcsolódó személyek kognitív egységet alkotnak, és az egység *erőssége* befolyásolja az érzelemátélés –a büszkeség és a szégyen-intenzitását. Smith és munkatársai (2007), valamint Yzerbyt, Dumont, Wigboldus és Gordijn (2003) a pozitív érzelmek és az azonosulás mértéke között egyértelmű kapcsolatot találtak: az olyan érzelmeket, mint például a boldogság és a büszkeség, az erősebben azonosuló csoporttagok gyakrabban élik át. Hasonló kapcsolat van a saját csoporttal való azonosulás és a külső csoport

irányába érzett harag között. A negatív érzelmek esetében, mint például a bűntudat, a szégyen, és a fájdalom, az azonosulás és az érzelmátélés kapcsolata bonyolultabb, hiszen itt teoretikusan egymásnak ellentmondó hipotézisek fogalmazhatók meg. Erről részletesebben beszámolok majd az azonosulás/bűntudat paradoxon nevű jelenség ismertetésekor a kollektív érzelmekről szóló fejezetben.

A harmadik kritérium szerint a csoporttagok között az érzelmi reakciók konvergenciája figyelhető meg, azaz a csoporttagok egymáshoz hasonló érzelmeket élnek át amint a csoporttagság aktiválódik. Ennek a jelenségnek a létezését már több különböző csoport - a minimális csoportoktól kezdve a természetesen előforduló csoportok széles köréig-, illetve érzelmek esetén bebizonyították. Ennek a konvergenciának az egyik következménye, hogy beszélhetünk a csoportra nézve tipikusnak tekinthető érzelmi profilról. Arról azonban kevesebbet tudunk, hogy ez a konvergencia miért jelenik meg. Felmerült, hogy az egyes csoporttagok valószínűleg ugyanazokra a csoport életét meghatározó eseményekre asszociálnak a csoporttagság láthatóvá válását követően, és hogy ezek kiértékelése többé-kevésbé megegyezik (Smith és munkatársai, 2007). Más magyarázatok az érzelmi fertőzést, vagy például a normákhoz igazodó konform viselkedést emelik ki (Seger, Smith és Mackie, 2009; Moons, Leonard, Mackie és Smith, 2009). A történetiséggel rendelkező csoportok esetében az érzelmi konvergencia egyik magyarázata az, hogy a csoporttal történt események és azok elbeszélte története érzelmi orientáló erővel rendelkeznek. Ezt a jelenséget Bar-Tal (2001) kollektív érzelmi orientációnak, Fülöp és László (2011) történeti pálya érzelmeknek nevezi.

A negyedik kritérium az érzelmek funkcionális jellegére vonatkozik, és a csoportalapú érzelmeket a csoporton belüli és csoportközi folyamatok szabályozóiként mutatja be. Az érzelmek funkcionalitására vonatkozó elképzelés egyértelműen az egyéni érzelmek elméletekből származik: ezek szinte kivétel nélkül, az érzelmeket adaptívnak tekintik és hangsúlyozzák az érzelmek közvetítő funkcióját a környezeti ingerek és a viselkedéses válaszok között (Arnold, 1960; Izard, 1971; 1977; Lazarus, 1968; Lazarus, Kanner, Folkman, 1980; Scherer, 1982; Tomkins, 1982). A csoportalapú érzelmek funkcionalitásának azonosítása Smith és munkatársai (2007) szerint kulcsfontosságú tényezője a csoportközi érzelmek elméletének. Az empirikus bizonyítékok azt mutatják, hogy sok esetben egy adott érzelmek megjelenése jól jósolja be a viselkedési intenciókat. Mackie, Devos és Smith (2000) a csoportközi helyzetben tapasztalható erőviszonyok értékelése (a külső csoporthoz képest a saját csoport relatív erős vagy gyenge), az érzelmi reakció (félelem, harag, undor, lenézés) és a viselkedési intenció (menekülés, elkerülés és támadás) közötti kapcsolatot vizsgálta. Sikeresen igazolniuk, hogy a saját csoport észlelt relatív erőssége a harag érzéséhez, a harag érzése pedig támadó viselkedési tendenciákhoz vezetett. Az úgynevezett kizáró érzelmek (ilyen például az undor és a lenézés) átélése a külső csoport elkerülését vont maga után. Bár Mackie és munkatársai (2000)

vizsgálatában a relatív gyengeség, a félelem és a menekülés közötti kapcsolatot nem sikerült igazolni, két másik vizsgálatban viszont igen (Smith, Miller és Mackie, 2000; Silver, Mackie és Smith, 2001; mindkét vizsgálatra Mackie és Smith hivatkozik in Forgas, Williams, 2006). Vannak azonban olyan vizsgálatok, amelyekben az érzelmek és a viselkedéses, vélekedéses válaszok közötti kapcsolat elmarad (például Leach és Spears, 2008; Wohl és Branscombe, 2008).

A csoportközi érzelmek funkcionalitásával kapcsolatban két probléma merült fel, amelyek magyarázhatják az inkonzisztens eredményeket. Az egyik probléma az, hogy a csoportközi érzelmek területén meglehetősen rendszertelen a kiértékelési dimenziók kutatása, nem jellemzőek az olyan szisztematikus kiértékelési dimenzió rendszerek, mint amilyenekkel az egyéni kiértékelési elméletek dolgoznak. A másik probléma, hogy a konkrét viselkedés és a viselkedési szándék között eltérés lehet. Mackie és munkatársai (2000) önkritikusan úgy fogalmazzák, hogy bár a csoportközi érzelmek elméletének célja éppen az volt, hogy megragadja a csoportközi helyzetek gazdagságát, a kutatói kompromisszum eredményeképpen a legtöbb vizsgálat mégis beéri azzal, hogy viselkedési szándékokat mér. Ezekkel az a baj, hogy túl általánosak, többnyire mindössze a közeledés és a távolodás stratégiáit képesek megragadni, miközben a valódi, konkrét viselkedési válaszok ennél jóval bonyolultabbak lehetnek. Frijda (2004) mutat rá arra, hogy a viselkedési szándék és a tényleges viselkedés között számos szituációs, személyes és társas faktor feszül. Arról, hogy a szándék miért nem fordítódik le minden esetben valódi viselkedésre, gazdag empirikus irodalom áll a rendelkezésünkre, elsősorban a személyközi viselkedés területén (például Ajzen, 1991; Latane és Darley, 1968). Mackie és munkatársai (2000) szerint lehetséges, hogy az olyan érzelmek esetében, mint a félelem vagy a káröröm, a viselkedéses válasz elmaradása csupán vizsgálati műtermék: egyszerűen a vizsgálati személyek a valódi intencióikat nem tudták bezúfolni a „támadás”, „menekülés”, „elkerülés” korlátozott hétköznapi érvényességgel rendelkező címkéibe.

A fentebb bemutatott csoportközi érzelmekkel kezdődött a csoportalapú érzelmek kutatása. Az először 1993-ban leírt csoportközi érzelmek elmélete arra vállalkozott, hogy árnyalja a csoportközi viszonyok klasszikus megközelítéseit (például a csoportközi konfliktus, saját csoport elfogultság, előítéletek és sztereotípiák), olyan fogalmakat bevezetve például, mint a félelem-alapú előítélet és az undor-alapú előítélet, amelyek képesek differenciálni a csoportközi leértékelés változatos formái között (Mackie és Smith, 2002). A kutatások következő fázisa elfordult a csoportközi érzelmek elméleti keretében vizsgált úgynevezett magas aktivációs potenciállal rendelkező érzelmektől, mint például a harag, a félelem, a düh, és figyelmét az identitáshoz és moralitáshoz kapcsolódó érzelmekre irányította (ilyen például a szégyen, a büntudat és a büszkeség). Az ide tartozó kutatók általában a kollektív érzelmek kifejezést használják a csoportközi érzelmek helyett.

4.3. A kollektív érzelmek kutatása.

A csoportalapú érzelmek irodalma különbséget tesz a csoportközi, valamint a kollektív érzelmek fogalmai között, bár ezeknek a kifejezéseknek a pontos meghatározása még várat magára. Fischer és Manstead (2008) például a kollektív érzelmek terminológiáját a társak valós jelenlétéhez köti, ez azonban olyan szigorú kritérium, amihez a kutatások többsége nem tartja magát. A csoportközi és a kollektív érzelmekre vonatkozó kutatások között talán a leginkább megragadható különbség a vizsgálatok fókuszában, valamint a vizsgált érzelmek körében van.

A kollektív érzelmek kutatásában a hangsúly áttevődik a szituáció kognitív kiértékeléséről az identitás kérdéseire, és a fő kérdéssé az válik, hogy milyen módon járulnak hozzá a csoporttagként átélt érzelmeink a saját és a csoportunk *önmeghatározásához*? A kollektív érzelmek kutatásai éppen ezért gyakran teszik vizsgálatuk tárgyává a csoport történetiségét, a múlt és a jelen közötti kapcsolatot, és nagyobb hangsúlyt fektetnek az érzelmi élmény kollektív természetére. Mivel ebben az elméleti és vizsgálati keretben az identitás kérdései nagyobb hangsúlyt kapnak, nem meglepő az sem, hogy a kutatott érzelmek köre is más. Míg a csoportközi érzelmek irodalma többnyire olyan, az egyéni érzelmek kiértékelési elméleteiből jól ismert érzelmeket kutat, amelyek azonnali cselekvési tendenciákhoz vezetnek (például harag, félelem, undor, lenézés), a kollektív érzelmi kutatások a csoport identitásához és a csoporttal kapcsolatos morális dilemmákhoz kötődő érzelmeket vizsgálják (például büntudat, szégyen, büszkeség, részvét).

A kollektív érzelmi kutatások gyakori témája a csoporttal való azonosulás kérdése, valamint azoknak a morális dilemmáknak a felvetése, amelyek a csoport történetéhez kapcsolódnak. Miként reagálnak a csoport tagjai akkor, amikor a csoport erkölcsisége válik kérdésessé? Élnék-e át rossz vagy jó érzéseket (például büntudatot vagy büszkeséget) a ma élő csoporttagok a saját csoport korábban élő tagjainak cselekedeteivel kapcsolatban? Milyen stratégiák léteznek a negatív érzelmek elkerülésére, és mik azok a folyamatok, amelyek a csoportközi megbékélést segítik, illetve melyek azok, amelyek az ellenségeskedést mélyítik el? Ezeket a kérdéseket többek között olyan történelmi-politikai viszonyokban vizsgálják, mint például a német-zsidó, az izraeli-palesztin vagy az ausztrál-őslakos viszony. A kutatott érzelmek körébe tartoznak a büntudat, a szégyen, a büszkeség, valamint az előbbieket kísérő harag –akár a saját, akár a külső csoport ellen-, az empátia és a szimpátia. A kérdések elsősorban arra vonatkoznak, hogy ezek az érzelmek mikor jelennek meg, és hogy milyen következményekkel járnak a csoport identitására nézve.

Az identitással való összefüggései miatt a legtöbbet vizsgált érzelmek a negatív valenciával rendelkező, úgynevezett morális érzelmek, amelyek a saját csoport agresszióját követik. A kutatások elsősorban többsége azzal foglalkozik, hogy milyen érzelmek jelennek meg akkor, amikor a saját csoport követ el morálisan elítélhető tetteket. Meglepően kevés kutatás vizsgálja, hogy milyen érzelmeket élnek át az áldozati csoportok tagjai. Elsőként azokat a kutatásokat foglalom össze, amelyek a saját csoport morális szabályszegéseire adott érzelmi reakciókat vizsgálják.

4.3.1. A morális kollektív érzelmek kutatása: a saját csoport agressziója.

A csoportok moralitásával kapcsolatban általában a kollektív büntudatot és szégyent vizsgálják a kutatók. A két érzelemben közös a negatív értékelés, és az, hogy mindkét érzelmet az úgynevezett szelf-fókuszú, szelf-tudatos, önkritikus, morális érzelmek csoportjába soroljuk. Mindkét érzelmek akkor jelennek meg, amikor a személy észreveszi és elfogadja „saját magát” a negatív események előidézőjeként. A „saját magát” kifejezés a kollektív érzelmek esetében nem egyezik a személyes okozással. Lickel, Schmader és Spanovic (2007) szerint elegendő, ha a személy úgy észleli, hogy a cselekvő valamilyen formában az ő „meghosszabbítása”, és tettei rá is reflektálnak (p. 352).

A kollektív büntudat első empirikus vizsgálata Doosje, Branscombe, Spears és Manstead (1998) nevéhez köthető. Minimális csoport paradigma vizsgálatukban igazolták, hogy az emberek akkor is élhetnek át büntudatot, ha ők maguk személyesen nem is vettek részt a rossz cselekedet elkövetésében. A saját csoport többi tagjának diszkriminatív viselkedése Doosje és munkatársai (1998) vizsgálatában kettős választ váltott ki a csoport ártatlan tagjaiból: egyrészt megjelent a büntudat, másrészt csökkent a saját csoport észlelt homogenitása. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a vizsgálati személyek a csoport többi tagjának morális szabályszegésére úgy reagáltak, hogy a csoport tagjait kevésbé látták egymáshoz hasonlóknak, mint azok a vizsgálati személyek, akiknek a kategória társai nem követtek el diszkriminációt. Ezzel feltételezhetően az „elkövetőket” távolították a vizsgálati személyek a kategória többi tagjától.

Wohl, Branscombe és Klar (2006) úgy érvelnek, hogy mivel a kollektív büntudat averzív érzelmek, így számos feltételnek teljesülnie kell a megjelenéséhez. Az első feltétel a kategorizációhoz kötődik: más emberek cselekedetei miatt csak akkor tud egy személy büntudatot átélni, ha elfogadja, hogy ezekkel az emberekkel egy közös kategória tagja. A büntudat megjelenésének második feltétele a saját csoport felelősségének elfogadása a helyzetben. A felelősség elfogadása itt egyúttal a szándékosságot és a tudatosságot is feltételezi. A harmadik feltétel a felelősség elfogadásához, illetve elutasításához szorosan kapcsolódik: nem szabad, hogy a személy a történetekkel kapcsolatban olyan

alternatív esemény-értelmezésekkel éljen, amelyek a saját csoportot felmentik, a rossz tettet végső soron legitimnek, jogosnak állítják be. Az ilyen felmentéseket Bandura (1999) morális igazolásoknak nevezte, Roccas és munkatársai (2006) pedig felmentő kognícióknak. Magyar nyelven Szabó, Mészáros és László (2012) a felmentő stratégiák kifejezést javasolja. A büntudat átélés negyedik Wohlék által felsorolt feltétele, hogy a jóvátétel költségének ésszerűnek kell lennie, azaz nem lehet se túl alacsony, se irreálisan magas (Schmitt, Miller, Branscombe és Brehm, 2008).

A morális érzelmek csoportközi viszonyokban való tanulmányozásával kapcsolatban három jelentős kérdéskört tárgyalok a dolgozatomban. Az első, hogy milyen következményei vannak az ilyen típusú érzelmek átélésének. A második, hogy milyen kapcsolat van a morális érzelmek átélése és a saját csoporttal való azonosulás között. A harmadik, hogy milyen felmentésekkel élnek a vizsgálati személyek a morális szabályszegésekkel kapcsolatban, és hogy a csoportnak mely tagjai használnak valószínűbben ilyen típusú felmentéseket.

4.3.1.1. A morális kollektív érzelmek következményei

Az agresszor által átélt morális kollektív érzelmek kutatásában talán az egyik legizgalmasabb kérdés az, hogy milyen következményei vannak a büntudat és a szégyen megjelenésének?

A kollektív büntudat minden kétséget kizáróan a legtöbbet vizsgált kollektív érzelem. A kollektív büntudat érzelmé abból a felismerésből fakad, hogy a csoport tagjai az általuk hirdetett értékekkel és normákkal ellentétesen viselkednek (Branscombe és Doosje, 2004; Doosje és munkatársai, 1998).

A kezdeti kutatások, az egyéni érzelem vizsgálatokból kiindulva, a büntudatot többnyire olyan adaptív érzelemnek tekintették, ami segítheti az agressziót követően a csoportközi kapcsolatok helyreállítását (Lickel, Steele és Schmader, 2011). A kollektív büntudat átélése a feltételezések szerint együtt jár az áldozatok felé irányuló közelítő viselkedéssel (Schmader és Lickel, 2006), valamint az áldozatok kompenzálásának szándékával. A közelítés és a jóvátétel szándéka együttesen a csoportközi viszonyok rendezése felé mutat. Több empirikus vizsgálat is igazolta a büntudat megjelenése és a jóvátételi viselkedés közötti kapcsolatot (például Branscombe, Doosje és McGarty, 2002; Branscombe és Doosje, 2004; Doosje és munkatársai, 1998; Powell, Branscombe és Schmitt, 2005; Swim és Miller, 1999). McGarthy, Pedersen, Leach, Mansell, Waller és Bliuc (2005) vizsgálatában a kollektív büntudat átélése az áldozat irányába szóló hivatalos kormányzati bocsánatkérés támogatásához vezetett. Brown és munkatársai (2008) vizsgálatában a büntudatot

átélő személyek motiváltabbak voltak az áldozattal való pozitív kapcsolat kialakítására, és segíteni szerettek volna abban is, hogy csökkentsék az áldozati csoport társadalomból való kizárását. Iyer, Leach és Crosby (2003) vizsgálatában a kollektív büntudat megjelenése az előítéletesség csökkenéséhez vezetett, bár ebből a vizsgálatból az is kiderült, hogy a büntudat előnyös következményei bizonyos értelemben korlátozottak. A büntudatot követő jóvátételi viselkedés pozitív hatásáról korlátozott mértékben, de rendelkezésre állnak empirikus bizonyítékok (Wohl, 2003).

Ezt a pozitív képet az elmúlt években végzett kutatások némileg árnyalják. Iyer, Leach és Crosby (2003), valamint Harvey és Oswald (2000) szerint a kollektív büntudat átéléséből származó előnyök csak korlátozott mértékben érvényesülnek. Harth, Kessler és Leach (2008) úgy érvelnek, hogy a büntudat olyan belső-fókuszú érzelem, ami elsősorban a saját csoport által átélt distressz szabályozásában vesz részt, és nem a csoportközi helyzet rendezésében. Egyszerűbben fogalmazva a kollektív büntudat átélése csak addig kapcsolódik össze a jóvátételi szándékkal, ameddig a jóvátétel segít a saját negatív érzelmi állapot felszámolásában. A kollektív büntudat éppen ezért sokszor nem a valódi jóvátételi viselkedés, hanem csupán absztrakt jóvátételi célok támogatásához vezet (Allpress, Barlow, Brown és Louis, 2010; Iyer és munkatársai, 2003; Leach és munkatársai, 2006). Leach és munkatársai (2006) szerint a büntudat passzív és én-reflektív természete miatt alapvetően egy olyan alacsony aktivációs potenciállal rendelkező érzelem, amelynek a jóvátétellel való kapcsolata eltűnik, amint más, cselekvés-orientáltabb érzelmek, mint például a saját csoport iránt érzett harag vagy a külső csoport iránt érzett empátia megjelennek a helyzetben. Iyer és munkatársai (2007) vizsgálata alátámasztja ezt az elképzelést: a saját csoport iránti haragra kontrollált büntudat a külső csoportot kompenzálni kívánó viselkedések egyikével sem mutatott kapcsolatot. Mari, Andrighetto, Gabbiadini, Durante és Volpato (2010) vizsgálatában ugyanezt az eredményt kapta. A kollektív büntudatot más csoportalapú érzelmekkel vizsgáló kutatások ráadásul felvetnek egy jelentős kérdőjelet a kollektív büntudatot önmagában vizsgáló kutatásokkal kapcsolatban. A kollektív büntudat általában szignifikáns együtt-járást mutat a kollektív szégyennel, a saját csoport iránti haraggal és az olyan külső fókuszú érzelmekkel, mint az empátia és a szimpátia, ugyanakkor, ha ezekre az érzelmekre kontrolláljuk az eredményeinket, akkor a büntudat proszociális természete korlátozottnak tűnik. Azokban a kutatásokban, amelyekben csak a kollektív büntudatot mérték, és kapcsolatot találtak a büntudat átélése és a jóvátételi viselkedés között, nem kizárt, hogy arról van szó, hogy a kapcsolatot nem mért, úgynevezett „harmadik” változók –a fentebb felsorolt érzelmek- okozták.

A kollektív szégyennel kapcsolatos vizsgálatok az elmúlt években kezdődtek el, részben reakcióként a kollektív büntudattal kapcsolatos vizsgálatok eredményeiben tapasztalt ellentmondásokra. A kollektív szégyen legegyszerűbb meghatározása szerint a csoport észlelt

kontrollján kívül álló, de a csoport által okozott negatív cselekedetek érzelmi következménye (Branscombe, Slugoski és Kappen, 2004; Lickel, Schmader és Barquissau, 2004). A kollektív szégyen mind a haraggal, mind a büntudattal rokonítható érzelem. A haraggal az észlelt kontrollvesztés köti össze (Lewis, 1971; Tangney, Wagner, Fletcher és Gramzow, 1992), a büntudattal pedig a morális szabályszegés megtörténte (Lewis, 1971; Tangney, 1991).

A kollektív büntudat és szégyen kapcsán az első kérdés az, hogy a két érzelem megkülönböztethető-e egymástól? A kutatók egy része amellet érvel, hogy a kollektív büntudat és szégyen azonos jelentésű érzelmek és szinonimaként használja a két kifejezést (például Gordijn, Yzerbyt, Wigboldus és Dumont, 2006; Iyer, Leach és Pedersen, 2004; Iyer és munkatársai, 2003; Leach és munkatársai, 2006). Az elvégzett kutatások egy részében nagyon magas, a differenciálhatóság határát súroló korrelációkat találtak a szégyen és a büntudat mérése között (például Allpress és munkatársai, 2010; Brown és munkatársai, 2008; Mari és munkatársai, 2010), de ez természetesen lehetséges, hogy inkább mérési hiba, és nem valódi, jelentésbeli egyezés.

A kollektív szégyen és büntudat szétválasztásában sokan az egyéni érzelem elméletekből indulnak ki. A személyes szégyen és büntudat összehasonlításával kapcsolatban a két legtöbbet idézett szerző June Tangney (1991) és Helen B. Lewis (1971), ezért most az ő nézőpontjaiknak ismertetése következik.

June Tangney és munkatársai (Tangney, 1991; Tangney és Dearing, 2002; Tangney, Miller, Flicker és Barlow, 1996; Tangney, Stuewig és Mashek, 2007; Tangney, Wagner, Fletcher és Gramzow, 1992) több évtizedes elméleti és empirikus munka alapján a szégyen és a büntudat közötti legnagyobb különbséget abban látják, hogy míg a büntudat a rossz *viselkedés* kifejezője, addig a szégyen a rossz *szelfé*. A két érzelem tehát hasonlít abban, hogy mindkettő a negatív, szelf-tudatos, morális érzelmek közé tartozik, viszont eltér a globalitás vs. specifikusság dimenziójában. Ez az eltérés viszont jelentős következményekkel jár az elkövető és az elszenvető kapcsolatára nézve. Tangney véleménye szerint a szégyen átélése egy globális, teljes szelfre vonatkozó, nehezen korrigálható defektusra utal, ezért a szégyenteli ember el van foglalva magával, emiatt viszont képtelen az áldozat iránti empátiás törődésre. Tangney (1991:606) ezért nevezi a szégyent „csúnya” érzelmnek. A büntudat viszont nem köti le a szelf összes energiáját, így az átélője képes lesz az empátiás törődés fenntartására az áldozat irányába, ezzel pedig lehetővé válik a kapcsolat helyreállítása. A szégyen ezzel szemben a legtöbb esetben vagy a kapcsolat felszámolásához vezet –ezzel elkerülve a szelf újabb sérüléseit-, vagy az áldozat irányába szóló irracionális haragba fordul át (Tangney és munkatársai, 1992). Tangney (1991) megfogalmazásában a büntudat „a pszichológiai fejlődés egy érettebb szintje” (p.605). Gausel (2012) mutat rá ugyanakkor arra, hogy a büntudatnak a tettekhez, a

szégyennek pedig a teljes szelfhez való kapcsolódására vonatkozó hipotézist még nem sikerült empirikusan igazolni. Tangney és Dearing (2002) vizsgálatában például, bár a résztvevők számos dimenzióban képesek voltak különbséget tenni a büntudat és a szégyen között, a viselkedés vs. szelf-fókusz nem tartozott ezek közé.

Helen B. Lewis (1971) elképzelése sokban hasonlít Tangney (1991) fent ismertetett elméletéhez. Lewis is mindkét érzelmet morális érzelmeknek tekinti, és ő is említést tesz a globalitás és specifikusság dimenziójáról. Elméletének középpontjában azonban a két érzelm és a cselekvőképesség kapcsolata áll. Véleménye szerint a szégyen érzelme során a szelf megbénul, miközben a feltételezett másik elítél és megbélyegez. A bénulás következménye a kapcsolat rendezésének ellehetetlenülése, majd végső soron a felszámolása lesz. A büntudat esetén a szelf képes a felelősségteljes viselkedésre, miközben a feltételezett másik sérült és megbántott. Annak ellenére, hogy Lewis (1971) és Tangney (1991) elképzelései a dinamikai háttérükben eltérnek egymástól, a következtetés végül ugyanaz: a büntudat felnőttes, érett, a kapcsolat rendezése felé mutató érzelm, míg a szégyen gyerekes, csúnya, a kapcsolat felszámolása felé mutató érzelm.

Gausel és Brown (2012) a szégyen és a büntudat kapcsolatának újragondolására teszt kísérletet. Véleményük szerint a viselkedést a szelftel szembeállító magyarázatok elnagyoltak. Szerintük a szégyen és a büntudat abban térnek el egymástól, hogy mennyi önkritikát tartalmaznak. Miközben a szégyen a szelf teljes vagy részleges defektusára vonatkozik, a büntudat a cselekvési szinthez áll közelebb (de nem minden vagy semmi alapú a különbség). Emiatt a szégyen átélése jelentősebb önkritikával jár. Nem véletlen az sem, hogy a szégyen averzív természete erősebb, mint a büntudaté. Shaver és munkatársai (1987) vizsgálatában például a szégyen 135 érzelm szó közül az egyik leginkább negatív értékelésűnek bizonyult. Gausel és Brown (2012) szerint végső soron a szégyen jobban elgondolkztatja az érzelm átélőjét arról, hogy ki ő mint *ember*, miközben a büntudat inkább arra vonatkozik, hogy mit *csinált* ő mint ember. A szégyen önkritikus jellege vezethet csökkent önértékeléshez és depresszióhoz, de ugyanakkor a személyes integritás helyreállításában több szerepe lehet, mint a büntudatnak (Gausel, 2012; Gausel és Brown, 2012).

Visszatérve a kollektív büntudatra és szégyenre, Lickel, Steele és Schmader (2011) mutatnak rá egy fontos különbségre a kollektív és a személyes érzelmek között: mivel a kollektív érzelmek esetében a cselekvő és az érzelm átélője elválnak egymástól, így az érzelm követő reakciók is mások lehetnek. Ha elfogadjuk a szégyenről, hogy távolító érzelm, a személyes és a csoportalapú helyzetben a távolítás eltérő stratégiái azonosíthatók. A személyes szégyen esetében a távolítás kézenfekvő lehetősége a kapcsolat elhagyása. A csoporttagként átélt szégyen esetében viszont távolíthatjuk magunkat a csoporttagságtól, a csoportot a tettől, és végül a tényleges agresszort a

csoporttól. Ez utóbbi lehetőség a „fekete bárány” effektus néven is ismert (Marques, Yzerbyt és Leyens, 1988). Az agresszor kizárása a csoportból, valamint a szégyenből eredő erős önkritika olyan kommunikációs szignálok, amelyek azt jelzik az áldozattá vált csoport tagjai számára, hogy az agresszor csoport mélyen megbánta és elítéli a kérdéses viselkedést (Giner-Sorolla, Castano, Espinosa és Brown, 2008; Lickel, Schmader és Spanovic, 2007). Mindez ahhoz vezethet, hogy a kollektív szégyen egy „gyengédebb”, „kedvesebb” érzélem (Tangney, Stuewig és Mashek, 2007:28), mint a személyes szégyen.

A kollektív szégyen pozitív hatásaival kapcsolatban több empirikus bizonyíték is rendelkezésünkre áll. Dresler-Hawke és Liu (2006) német egyetemi hallgatókat kérdezett meg a náci múlttal kapcsolatos szégyen élményeiről. A szégyen megjelenése együtt járt a felelősség elfogadásával és a jóvátételi szándék megjelenésével. Iyer és munkatársai (2007) vizsgálatában az iraki háborúval kapcsolatban szégyent átélő amerikaiak és angolok jobban támogatták az Irakban állomásozó katonák kivonulását, mint a bűntudatot átélő vizsgálati személyek. Reuter (idézi Hilton, 2008) vizsgálatában a német fiatalok esetében a bűntudat helyett a szégyen és a sajnálkozás jósolták be megbízhatóbban a csoportközi helyzetben a jóvátételi szándék megjelenését. Allpress és munkatársai (2010) vizsgálatában a bűntudat az áldozatok absztrakt támogatásához vezetett, miközben a szégyen valódi, viselkedésbeli szándékokhoz. Lickel és munkatársai (2011) szerint a szégyen megjelenése azokban a helyzetekben lehet a legfontosabb, ahol a csoport integritásának a helyreállítása a tét.

A kollektív szégyen kutatásával kapcsolatban újabban felmerült, hogy az érzélem, amelyet „szégyenként” határoznak meg, valójában különböző érzelmi élmények összemosásából származik. Brown és munkatársai (Brown és Cehajic, 2008; Brown, Gonzalez, Zagefka, Manzi és Cehajic, 2008) szerint a kutatások egyszerre három különböző érzelmi élményt kezelnek a szégyen közös címkéje alatt. Egyrészt azt az érzélemet, ami annak nyomán áll elő, hogy a csoporttagok észlelnek valamilyen defektust a csoportjukkal kapcsolatban, másrészt azt az érzélemet, ami a mások csoportra vonatkozó negatív észlelési ítéletének a következménye, és végül ennek a kettőnek a kombinációját. Allpress és munkatársai (2010) szerint ez a fogalmi zavar okozza az empirikus munkákban talált inkonzisztens eredményeket.

Lickel és munkatársai (2011), valamint Reuter (idézi Hilton, 2008) hangsúlyozzák, hogy a csoport moralitásával kapcsolatos helyzetekben, miközben fontos a kollektív bűntudat és szégyen kutatása, érdemes lenne a tanulmányozott érzelmek körét bővíteni. Potenciális érzélemként szóba jöhet a sajnálkozás, a felelősségérzet, a zavar, a saját csoport iránt érzett harag és az úgynevezett külső fókuszú érzelmek, mint az empátia, a szimpátia és a sajnálat. Iyer és munkatársai (2007) például

azt találták, hogy a saját csoport iránti harag az iraki háború kontextusában az összes vizsgált jóvátételi szándékkal –a kivonulással, a kompenzációval és az agresszorok felelősségre vonásával, kapcsolatot mutatott, miközben a szégyen csak a kivonulással, a büntudat pedig egyikkel sem. Leach és munkatársai (2006) vizsgálatában a saját csoport iránt érzett harag volt az egyedüli érzelm, ami bejósolta az őslakos ausztrálok támogatását. A saját csoport iránt érzett harag, mivel magas aktivációs potenciálú érzelm, feltehetően szorosabban kapcsolódik az olyan tényleges, konkrét jóvátételi viselkedésekhez, mint például a pénzgyűjtés vagy a rendezvények szervezése.

Annak ellenére, hogy a kutatások jelenlegi fázisa azt mutatja, hogy a kollektív büntudat, a szégyen és a saját csoport iránti harag sok tekintetben eltérnek egymástól –például az aktivációs potenciál, a viselkedés vs. szelf-fókusz-, mégis az érzelmek egy közös családját alkotják: mind a három a negatív, önkritikus érzelmek körébe tartozik. Az ilyen típusú érzelmek kutatásának alternatívája lehet az úgynevezett külső fókuszú érzelmek kutatása. Ide sorolható az empátia, a szimpátia és a sajnálat. Csupán néhány olyan empirikus munka van, amely ezeket az érzelmeket vizsgálja, ezek többségében azt mutatják, hogy a külső fókuszú érzelmek és a jóvátételi viselkedés megjelenése között szoros, pozitív kapcsolat van (például Brown és Cehajic, 2008; Iyer és munkatársai, 2003; Pedersen, Beven, Walker és Griffiths, 2004). Imhoff, Bilewicz és Erb (2012) a külső fókuszú érzelmek körébe sorolja a kollektív sajnálat érzelmét. A sajnálatot egy, az áldozat perspektívájával empatizáló folyamat révén létrejövő érzelmek tekintik, és a büntudattal összevetve, kevésbé averzív érzelmek tartják. A sajnálat megjelenése az áldozati csoporttal kapcsolatos pozitívabb attitűdökkel, és a csoportközi kontaktusra való nagyobb hajlandósággal járt.

Kérdéses ugyanakkor, hogy a belső fókuszú érzelmek és a külső fókuszú érzelmek mennyire választhatók el egymástól? Az egyéni érzelmek vizsgálata azt mutatja, hogy a büntudat megjelenése együtt jár az empátia megjelenésével, sőt Tangney és Dearing (2002) egyenesen úgy fogalmazzák, hogy „természetéből adódóan a büntudat hidat képez az elkövetett rossz tett és a másik iránti empátiás törődés között” (p.82). A szégyen ezzel szemben gátolja az empátia megjelenését (Leith és Baumeister, 1998; Tangney és Dearing, 2002). A kollektív érzelmek kutatásának területén, az empirikus munkák alacsony száma miatt, nem lehet messzemenő következtetéseket levonni: Brown és Cehajic (2008) már idézett vizsgálatában az empátia a kollektív büntudat megjelenésének következménye volt, miközben Mari és munkatársai (2010) vizsgálatában az empátia mind a kollektív szégyennel, mind a kollektív büntudattal szignifikáns, pozitív korrelációt mutatott.

A kollektív érzelmekkel kapcsolatos első empirikus kutatás Doosje és munkatársai nevéhez fűződik. Mint ahogy arról már szót ejtettem, 1998-ban publikált tanulmányukban Doosje és munkatársai két vizsgálatban igazolták, hogy az emberek akkor is élhetnek át büntudatot, ha ők

maguk nem tettek semmi rosszat. Ez a büntudat az elkövetőkkel való közös kategória-tagság elfogadásából fakad. Azóta számos kutatás született, amelyek a kollektív, morális érzelmeket vizsgálták, és a büntudat mellett megjelentek a szégyenre vonatkozó kutatások is. Az elmúlt években a szelf-tudatos, belső, morális érzelmek mellett újabb érzelmek lettek a vizsgálatok tárgyai, mint például a saját csoport iránt érzett harag és a külső fókuszú érzelmek. A 15 éve kezdődött kutatási területen sok tapasztalat gyűlt össze a csoportalapú érzelmek átélése és a csoportközi helyzet dinamikájának kapcsolatáról. A vizsgálatok többsége a helyzet észlelését –például a felelősség elfogadása, a relatív erőviszonyok felmérése-, az átélt érzelmeket és az érzelmek következményeit – például a jóvátételi szándék megjelenése-, egységben kezeli. Ahogy a fenti összefoglaló mutatja a rengeteg empirikus eredmény ellenére számos nyitott, megoldásra váró kérdés maradt: mi különbözteti meg egymástól a szégyent és a büntudatot? Mik a megfelelő mérőeszközök ezeknek az érzelmeknek a vizsgálatában? Melyik érzelemnek mi a következménye? Elválaszthatók-e egymástól a külső és a belső fókuszú érzelmek?

Az egyik olyan kérdés, ami sok kutatót foglalkoztat az, hogy a saját csoporttal való azonosulás milyen kapcsolatban van a morális érzelmek átélésével. A dolgozat következő részében az ezzel kapcsolatos elméleti és empirikus megfontolásokat mutatom be.

4.3.1.2. Az azonosulás/büntudat paradoxon.

Már az első kollektív büntudattal kapcsolatos vizsgálatban felmerült az a kérdés, hogy milyen kapcsolat van a saját csoporttal való azonosulás és a kollektív büntudat átélése között? A vizsgálat eredményei szerint kétértelmű helyzetben a csoporttal erősebben azonosuló vizsgálati személyek kevesebb büntudatot élnek át, mint a csoporttal kevésbé azonosuló vizsgálati személyek (Doosje és munkatársai, 1998). Ezt a kutatást aztán sok másik követte, de az eredmények ellentmondásosak. Hol az erősen azonosuló vizsgálati személyek élnek át több kollektív büntudatot (például Doosje, Branscombe, Spears és Manstead, 2006), hol a kevésbé azonosulók (például Swim és Miller, 1999). Van olyan vizsgálat is, ahol az azonosulás intenzitása és a büntudat átélése közötti kapcsolat nem lineáris, hanem fordított U alakot mutat (Klein, Licata és Pierucci, 2011): a legkevesebb büntudatot a nagyon gyengén és nagyon erősen azonosuló csoporttagok élik át, miközben az azonosulásnak van egy olyan köztes szintje, ahol a legvalószínűbb a büntudat megjelenése. A legtöbb kutatás viszont egyszerűen nem talált következetes, jól meghatározható kapcsolatot a két jelenség között (például Branscombe, Slugoski és Kappen, 2004; Gordijn, Yzerybt, Wigboldus és Dumont, 2006).

A saját csoporttal való azonosulás és a morális érzelmek átélése közötti kapcsolat feltárását nehezíti, hogy ezt a kapcsolatot egy alapvető, belső ellentmondás jellemzi (Roccas és munkatársai,

2006). Ezeknek az érzelmeknek az averzív természete miatt, csoporttagként való átélésük minimális feltétele az azonosulásnak egy olyan szintje, amelyen a csoporttagság már annyira fontos, hogy azt a csoporttag nem hagyja el a morális szabályszegés megtörténte ellenére sem. A társas identitás elmélet és a szelf-kategorizáció elmélet sokat foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi történik a negatív tartalmak forrásává váló csoporttal. Az egyes csoporttagok reakciója nagymértékben a csoporttal való azonosulásuk erősségétől függ. Az empirikus vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy a kevésbé azonosuló csoporttagok a csoporttal való szolidaritás és a csoport javítására tett kísérlettel szemben úgynevezett individuális stratégiákat választanak, és sokkal inkább saját helyzetükkel foglalkoznak, mint a bajba jutott csoportéval. Ilyen individuális stratégia lehet a csoport elhagyása (Spears, Doosje és Ellemers, 1999), a csoport heterogenitásának hangsúlyozása (Ellemers, Spears és Doosje, 2002), vagy a szelf-sztereotipizálás alacsony szintje (Ellemers, 2001; Spears és munkatársai, 1997). Spears és munkatársai (1999) szerint mindez jól érthető: a kevésbé azonosuló csoporttagok pszichológiailag keveset fektetnek a csoporttagságukba, így számukra az egyéni stratégiák választása a megküzdés megfelelő eszköze lehet egy ilyen szituációban. A csoporttal erősebben azonosuló tagok számára azonban ez a helyzet más értelmet hordoz: ők éppen ilyenkor érzik a leginkább fontosnak, hogy szolidaritást vállaljanak a csoporttal. Ezért az ilyen helyzetekben hangsúlyozzák a saját csoport homogenitását (Doosje és munkatársai, 1995), a saját hasonlóságukat a csoport prototípusához (Spears és munkatársai, 1999), kifejezik a csoport irányába a lojalitásukat, egyszerűbben fogalmazva igyekeznek összetartani és csoportként túlélni (Doosje és munkatársai, 2001). Spears és munkatársai (1999) szerint éppen ez az ilyen vizsgálatok fő tanulsága: a csoporttal erősen azonosuló vizsgálati személyek a negatív helyzetekben látják és látatják magukat a leginkább csoporttagnak. Ellemers, Spears és Doosje (1997) kutatásaiból az is kiderül, hogy a csoporttagság elhagyásának választása nem az objektív lehetőségektől, sokkal inkább a csoport iránti elköteleződéstől függ. Az erősen azonosuló vizsgálati személyek még akkor is ragaszkodnak a csoporttagságuk megtartásához, amikor a negatív értékelések forrásává vált csoportot egyébként viszonylag könnyű lenne elhagyni.

Egyik oldalról tehát kézenfekvő azt feltételezni, hogy az erősen azonosuló csoporttagok tartanak ki a csoport mellett, amikor az negatív érzelmek forrásává válik, így logikusan ők élik át a legtöbb csoportalapú negatív érzelmet is. Az ellentmondást az okozza, hogy a másik oldalról éppen az erősen azonosuló csoporttagok azok, akik a leginkább motiváltak arra, hogy a csoport pozitív identitását megvédjék, hiszen a csoport a saját személyes identitásukban is kiemelt helyet foglal el (Branscombe és munkatársai, 2002; Janis, 1982; Staub, 1997). Mummendey, Klink, Mielke, Wenzel és Blanz (1999) vizsgálatai szerint a csoport iránt elkötelezett csoporttagok valószínűbben élnek olyan értelmezésekkel, amelyek a csoportot felmentik a negatív tettekkel kapcsolatos felelőssége alól, ezzel hátrítva a negatív érzelmek átélését is. Az ilyen típusú felmentő értelmezéseket Bandura (1999)

morális igazolásoknak, Roccas és munkatársai (2006) felmentő kognícióknak nevezi. Szabó és munkatársai (2012) magyar nyelven a felmentő stratégiák kifejezést javasolja.

Bandura 1999-ben megjelent tanulmányában összegyűjtötte azokat a morális igazolásokat, amelyek segítségével az amorális cselekedetek elkövethetők anélkül, hogy a saját moralitásunkba vetett hitünk sérülne. Véleménye szerint ugyanis az emberek többsége nem vesz részt mások számára ártalmas viselkedésekben egészen addig, amíg azokat nem tudja saját maga számára igazolni.

Az igazolás egyik esete az eufemisztikus nyelvhasználat. Így lesz a háborús bevetések civil áldozataiból „járulékos veszteség” (Bandura, 1999:195), vagy így kapnak az elbocsátásra kerülő emberek valójában „új, alternatív karrier lehetőségeket” (Bandura, 1999:195). Bandura az eufemisztikus nyelvhasználat körébe sorolja a cselekvőt eltüntető passzív nyelvhasználatot is. Banga, Szabó és László (2012) vizsgálata jó példát nyújt a passzív nyelvhasználatra a csoportközi viszonyokban: a magyarok a szlovákok deportálására a „Magyarországon élő szlovákokat deportálták a II. világháborút követően” kifejezést preferálják, míg a magyarok deportálására a „Szlovákok deportálták a területükön élő magyarokat a II. világháborút követően”. A passzív nyelvhasználat felmentő természetét Szalai és László (2007, 2008) is igazolták. A nyelvi felmentések explicit és implicit formáiról Szabó és munkatársai (2010) adnak összefoglalást.

Az igazolások következő csoportjába, Bandura az előnyös összehasonlításokat sorolja. Ezek az úgynevezett kontraszt-hatásra építenek. Egyszerűbben fogalmazva egy önmagában ártalmas viselkedés kevésbé tűnik ártalmasnak, ha még brutálisabb agresszióval, vagy annak lehetőségével, kerül összehasonlításra. Erre jó példa a saját csoport agressziója esetén, ha azt mondjuk, hogy „még, ha valóban így is történtek a dolgok, ez mind semmi ahhoz képest, amit a másik csoport velünk tett volna hasonló helyzetben”, vagy „ennél keményebben is el lehetett volna járni az adott helyzetben”.

A felelősség megítélésével kapcsolatban a legegyszerűbb talán a felelősség, illetve a szándékosság teljes vitatása (Xu, Begue és Shankland, 2011), de ez a stratégia sokszor a tények súlya miatt nem használható. A felelősség áthelyezése az elkövető ágenciáját csökkenti a negatív cselekvésekkel kapcsolatban. Így lesz a náci koncentrációs táborok vezetőiből olyan katona, aki csupán „parancsokat teljesített” (Bandura, 1999:196). A felelősség összerosásának, elmaszatozásának másik jó példája, a csoportdöntésre való hivatkozás. Ahogy Bandura (1999: 198) fogalmaz, „ahol mindenki felelős, senki sem érzi igazán felelősnek magát”.

A cselekvés vitatására vonatkozó igazolások alternatívája lehet a cselekvés következményeinek tagadása. Ez lehet egyszerűen a következmények kisebbítése, de szélsőséges esetben akár a negatív következmények teljes tagadása is.

A felmentő stratégiák speciális esete az emberi természet lényegi tulajdonságainak teljes (dehumanizáció), vagy részleges (infrahumanizáció) megvonása a külső csoport tagjaitól (Leyens, Paladino és munkatársai, 2000). A dehumanizált –és infrahumanizált- személyekkel szemben az emberek nem érzik kötelességüknek, hogy az erkölcsi szabályokat megtartva járjanak el (Bar-Tal, 1989, 1990, 2000; Opatow, 1990; Staub, 1990, de vö. Castano, Giner-Sorolla és munkatársai, 2006). A külső csoport tagjainak megfosztása emberi tulajdonságaiktól, az irántuk való empátia csökkenéséhez, és a velük szembeni erőszakos fellépés támogatásához vezet (Bandura, 1999).

Doosje, Branscombe és munkatársai (1998) a felmentések egyik formájának tekintik a saját csoport észlelt heterogenitásának növelését. Ezzel sikeresen feloldhatók a saját csoport tagjai által elkövetett rossz tettek, hiszen a „valódi” agresszorokat egyszerűen olyan csoportagnak állítjuk be, akik eltérnek az átlagos csoporttagoktól és nem hasonlítanak ránk. Ők az úgynevezett fekete bárányok (Marques, Yzerbyt és Leyens, 1988).

Ezek a felmentő stratégiák tehát azért lehetnek érdekesek, mert összekapcsolódhatnak a csoporttal való azonosulással. Az erősen azonosuló csoporttagok a felmentések használatával sikeresen megvédhetik a saját csoport pozitív identitását. Roccas és munkatársai (2006), Szabó és munkatársai (2012) vizsgálataikban olyan eredményeket kaptak, amelyek igazolni látszanak ezt a gondolatmenetet. A felmentő stratégiák egyik oldalról kapcsolatban álltak a saját csoporttal való azonosulással, másik oldalról pedig a morális, kollektív érzelmek hátrításával, miközben az azonosulás és az érzelemátélés között nem volt közvetlen kapcsolat (de például Figueiredo, Valentim és Doosje vizsgálatukban nem találtak kapcsolatot a csoportalapú büntudat és a felmentő stratégiák használata között, 2011).

A fentebb bemutatott két hatás alkotja az úgynevezett azonosulás/büntudat paradoxont, hiszen egyik oldalról az erősen azonosulók csoport iránti szolidaritása, másik oldalról pedig a felmentő stratégiák használata miatt egyszerre feltételezhető az is, hogy az azonosulás erőssége gátolja és az is, hogy serkenti a büntudat és más negatív, ön-kritikus érzelmek, átélését. A következő részben bemutatom az azonosulás/büntudat paradoxon egy lehetséges feloldását.

4.3.1.3. Az azonosulás/bűntudat paradoxon feloldása.

Ahogy arról már szó volt, Roccas, Klar és Liviatan (2006) a nemzeti csoporttal való azonosulás vizsgálatában különbséget tettek az érzelmi kötődés és a saját csoport felsőbbrendűségét hirdető glorifikáció azonosulási módjai között. A két módban elért intenzitás rajzolja ki az azonosulás különböző mintázatait: a csoporttal nem azonosuló személyeket, akik se nem kötődnek, se nem glorifikálják a saját csoportot, a csoport iránt érzelmileg elkötelezetteket, valamint az olyan csoporttagokat, akik a csoporthoz kötődnek és glorifikálják is a csoportot. Elvileg létezik egy negyedik típus is, amelybe az érzelmileg nem kötődő, de a csoportot glorifikáló személyek tartoznak, de ennek a mintázatnak a létezéséről és természetéről vita van (Roccas és munkatársai például opportunistáknak nevezik ezt a típust).

Roccas és munkatársai (2006) szerint az azonosulási mintázatoknak az elemzésbe való bevonásával az azonosulás/bűntudat paradoxon feloldható. A csoporthoz érzelmileg kötődő, de a csoportot nem glorifikáló tagok fogják várhatóan a morális érzelmeket átélni a csoport cselekedeteivel kapcsolatban. Ez azért van így, mert számukra a csoport érzelmi fontossága miatt a csoport elhagyása nem valódi alternatíva, miközben nem feltétlenül ragaszkodnak a saját csoport erőteljes pozitív képének a fenntartásához. A morális érzelmek elmaradása valószínűsíthetően a kevésbé azonosulókra, valamint a csoportot glorifikálókra lesz a leginkább jellemző. A kevésbé azonosuló csoporttagok feltehetően egyéni stratégiákat fognak választani, ráadásul számukra a csoport érzelem-kiváltó ereje egyébként is meglehetősen alacsony. A csoportot glorifikáló személyek vélhetően a felmentő stratégiákhoz fognak fordulni, ezzel megvédve a csoport pozitív identitását.

Roccas és munkatársai (2006) a korábbi vizsgálatokhoz képest abban mondanak újat, hogy nem csupán az azonosulás intenzitása és a bűntudat átélése közötti kapcsolatot vizsgálják, hanem az azonosulás intenzitása mellett a mintázatát is. Empirikus vizsgálataik igazolták a hipotézisüket: a glorifikáció nélküli érzelmi kötődés a felmentő stratégiák elutasításához és a csoportalapú bűntudat átéléséhez vezetett, miközben a glorifikáció a felmentő stratégiák intenzív használatához és a csoportalapú bűntudat hátrításához. Leidner, Castano, Zaiser és Giner-Sorolla (2010) iraki háborúval kapcsolatos vizsgálata megerősítette Roccas és munkatársai (2006) eredményeit.

Tulajdonképpen a paradoxon feloldása az, hogy mind az azonosulás gátló, mind a serkentő természete (Johns és munkatársai, 2005) érvényesülhet attól függően, hogy az azonosulás mely mintázatáról van szó.

A kollektív érzelmekről szóló rész zárásaként bemutatom azokat a vizsgálati eredményeket, amelyek az áldozatok érzelemátélésére vonatkoznak.

4.3.2. Kollektív érzelmek az áldozat oldaláról.

Az áldozati csoportok által átélt érzelmekkel a csoportközi érzelmek és a kollektív érzelmek elméletei kevésbé foglalkoznak. Az elméleti bevezető jellege és témája miatt nem térnek ki a traumakutatás eredményeire (ezekről összefoglalót ad László, 2012). Ha szigorúan az eddig tárgyalt paradigmák keretein belül maradunk, akkor valójában csak 1-2 olyan vizsgálat van, amelyben az áldozati csoport tagjait kérdezik meg a csoporttagként átélt érzelmekről.

Giner-Sorolla, Castano és munkatársai (2008) a bocsánatkéréssel foglalkozó kutatásukban, a bocsánatkérést három formában, büntudat mellett, szégyen mellett, érzelem nélkül, tolmácsolták az áldozati csoport tagjai felé. Eredményeik szerint a kollektív büntudat mellett felajánlott bocsánatkérés potenciálisan inzultáló lehet az áldozatok számára, hiszen státusz-fenyegetést hordoz magában. Azt jelzi ugyanis, hogy a magasabb státusú és több erővel rendelkező csoport, csak a tetteivel kapcsolatban kér elnézést, de nem mutat igazi önkritikát. A kollektív szégyen mellett felajánlott bocsánatkérés hitelesebbnek tűnik, és hatékonyabb is, hiszen azt szignálja, hogy a korábbi agresszor mélyen, a karakter szintjén átgondolta és megbánta a morális szabályszegést. Mind a büntudat melletti, mind a szégyen melletti bocsánatkérés hatékonyabb viszont az érzelmek nélküli bocsánatkérésnél.

Az áldozati csoport tagjai által átélt érzelmeket vizsgáló kutatások a dühöt (Gordijn, Wigboldus és Yzerbyt, 2001), a félelmet (Dumont, Yzerbyt, Wigboldus és Gordijn, 2003) és az agresszor iránti empátiát (Brown és munkatársai, 2008; Cehajic és munkatársai, 2008; Noor, Brown és munkatársai, 2008) emelik ki. Noor és munkatársai (2008) vizsgálatából az derül ki, hogy a megbocsátást elsősorban az agresszor iránt átélt empátia és bizalom mozdította elő. Ezt az összefüggést mind a chilei terror, mind az észak-ír konfliktus kapcsán sikerült bebizonyítaniuk. Szintén az empátia megbocsátásban való szerepét emelték ki Cehajic és munkatársai (2008) és Brown és munkatársai (2008). Utóbbi szerzők arra is találtak bizonyítékok, hogy a saját csoporttal való azonosulás erőssége befolyásolja a megbocsátás valószínűségét. Vizsgálatukban az erősebben azonosuló vizsgálati személyek kevesebb empátiát éltek át az agresszor irányába, és nehezebben is bocsátottak meg neki.

Ezeket a kutatásokat látva komoly hiányérzetünk lehet. Keveset tudunk egyrészt arról, hogy az agresszor által átélt érzelmeknek milyen hatása van az áldozatokra, valamint arról is, hogy az áldozatok milyen érzelmeket élnek át az agressziót követően. Kutatásaimban mindkét kérdéssel foglalkozom.

Az érzelmekre vonatkozó elméleti összefoglaló végén az érzelmek történeti és kulturális beágyazottságára vonatkozó elméleteket veszem sorra.

4.4. Az érzelmek történeti és kulturális beágyazottsága

A kollektív érzélem kutatások gyakran foglalkoznak a csoportközi kapcsolatok történeti dimenziójával, olyan régen véget ért konfliktusok, traumák hatásait vizsgálva, mint például a holokauszt, a gyarmatosítások, az őslakosok kifosztása vagy a második világháború. Ezek az események ezer szálon kötődnek a csoport identitásához, és számos morális dilemmát vetnek fel: helyesen járt-e el a csoport a múltban más csoportokkal szemben, és ha nem, akkor mi volt ennek az oka? A ma élő csoporttagoknak kell-e önkritikus érzelmeket átélniük a régmúlt eseményei miatt, tartoznak-e jóvátétellel és bocsánatkéréssel az áldozatok leszármazottjaival szemben?

Létezik azonban a kutatásoknak egy olyan vonulata, amely szakít a csoporttörténelem önmagában fontos, de izolálható epizódjainak vizsgálatával, és a csoport kultúrájának és történetiségének folyamatosságát hangsúlyozza, beleértve ennek a folyamatosságnak a jelentőségét a csoport identitására és érzelmi életére nézve (például Bar-Tal, 2001; Bar-Tal, Halperin és de Rivera, 2007; de Rivera, 1992; Jarimovicz és Bar-Tal, 2006).

Az az elképzelés, hogy a kultúra formálja az egyének érzélem átélését nem új (például Averill, 1980; Harré, 1986; Kitayama és Markus, 1994; Lazarus, 1981; Mesquita és Frijda, 1992). Markus és Kitayama (1994) erről így írnak: „minden kulturális csoportnak van egy-két kulcsfontosságú elgondolása, amelyet kollektíven hordoznak (...) ezek a mag kulturális ideák befolyásolni tudják a csoport tagjait, rászoktatva őket bizonyos érzelmi tendenciákra (...) végül is arra nevelve az adott kultúra tagjait, hogy egy bizonyos módon gondolkozzanak, cselekedjenek és érezzenek” (p.341, 343). Bar-Tal (2000) ezt úgy fogalmazza meg, hogy társadalom tagjainak nagy része által osztott vélekedések prizmaként működnek, amelyen keresztül a világ látható és megélhető, és ami nyilvánvalóan befolyásolja a közösség tagjainak érzélem átélését is. Bar-Tal (2001) hangsúlyozza ugyanakkor, hogy bár a kultúra tartalmaiból ered a kultúra érzelmi orientációja, mégis az elképzelések hordozója és az érzelmek átélője mindig az egyén.

A nemzeti csoportok történetének vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy nemcsak az egyének, de a csoportok is rendelkeznek „élettörténettel” (László, 2012:130), amit a kollektív emlékezetben a szájhagyománytól a történelmi regényekig terjedő változatos formában őriznek és hagyományoznak át. Ezek a csoport többsége által osztott reprezentációk nemcsak az eseményeket, hanem az azokhoz kötődő érzelmi élményeket is tartalmazzák, kialakítva ezzel egyfajta tartós érzelmi irányultságot a csoporttagok körében. A Bar-Tal (2001) által leírt kollektív érzelmi orientáció lényege, hogy egy adott társadalom, közösség jellemezhető az érzelmek egy specifikus körével. Ilyen kollektív érzelmi orientációnak tekinthető az optimizmus az amerikai nemzet tagjainak körében (Bellah, 1967), és a félelem az izraeliek körében (Bar-Tal, 2001). Bar-Tal (2001) kiemeli, hogy pusztán egy érzelem gyakori megjelenése az adott közösségben nem egyenlő a kollektív érzelmi orientációval. Ahhoz, hogy utóbbiról beszélhessünk, számos feltételnek teljesülnie kell. Ilyen feltétel például, hogy az érzelmeket kiváltó elgondolások és elképzelések legyenek széleskörűen osztottak és kifejezettek a közösség tagjainak körében. Továbbá, hogy a kulturális termékek, mint például a könyvek, a filmek, a színházi darabok, jelenítsék meg az adott érzelmet és az érzelmet kiváltó elgondolásokat. Az oktatási rendszer, elsősorban a történelem tankönyveket használva, hagyományozza át ezeket az elgondolásokat, az érzelmek és elgondolások legyenek beágyazva a közösség kollektív emlékezetébe.

László (2005, 2012) Bar-Talhoz hasonló megközelítésből kiindulva, a csoportra jellemző történelmi pályáról ír, Fülöp és László (2011) pedig az ehhez a pályához kapcsolódó érzelmekről. Ahogy arról már volt szó, a történelmi kontextusból eredő érzelmi orientáció feltárása azért fontos, mert segít megmagyarázni, hogy a valós helyzetben végbemenő folyamatok miért nem követik a laboratóriumi kísérletek során kidolgozott elméletek kristálytiszta logikáját. A valós, történetileg beágyazott etnikai kontextus ismeretében már nem okoz meglepetést, ha ugyanazokra a helyzetekre az amerikaiak, az izraeliek és a magyarok eltérően reagálnak, vagy ha például ugyanazok az érzelmek, mint a remény, más-más tartalmat hordoznak a számukra.

Az érzelmek, de általában véve is a csoportjelenségek történeti és kulturális beágyazottságára vonatkozó elképzelések túllépnek a csoportalapú érzelmekkel kapcsolatos, sokszor mechanisztikus elképzeléseken.

5. Összegzés és probléma felvetések

A csoportközi érzelmek elméletéről először E.R.Smith írt 1993-ban, a kollektív érzelmek első publikált kutatása pedig 1998-ban jelent meg (Doosje és munkatársai, 1998). Az elméleti bevezető alapján látható, hogy a két területen, bár komoly erőfeszítések történtek, számos kérdés nyitott maradt. Van-e különbség az egyéni és a csoportalapú érzelmek között, vagy az érzelmi élmény ugyanaz, és csupán a forrása tér el? Megkülönböztethetőek-e egymástól az olyan érzelmek, mint a büntudat vagy a szégyen, illetve a belső-fókuszú érzelmek és a külső-fókuszú érzelmek? Milyen következményei vannak az egyes érzelmek átélésének? Hogyan kapcsolódnak a csoportalapú érzelmek a felmentések használatához és a jóvátételi viselkedéshez? Ezeket a kérdéseket gyakran összekötik a csoporttal való azonosulás erősségével, és újabban a módjával is. Az ezzel kapcsolatos kutatások azt vizsgálják, hogy a csoport iránti elköteleződés miként befolyásolja az érzelmeket kiváltó helyzetek észlelését és értékelését?

Amikor ezekre a kérdésekre keressük a választ, gyakran elfeledkezünk arról, hogy nem minden csoport ugyanolyan, és a csoportok kultúrája és története befolyásolhatja a csoportalapú érzelmek átélését, a felmentések használatát és a jóvátételre való hajlandóságot is. Kutatásaimban a kollektív érzelmek első magyar nyelvű kísérletes vizsgálati kerülnék bemutatásra. A vizsgálataimban a magyar csoport tagjaként átélt érzelmeket olyan történetekben tanulmányozom, amelyekben a magyarok vagy áldozatként, vagy agresszorként jelennek meg.

A magyar nemzeti identitás tartalmát feltáró kutatások egy sérülékeny, áldozati identitást mutatnak be (László, 2012). Feltételezem, hogy az áldozati szerep megélése, hatással lesz a saját csoport iránti kritika megjelenésére, illetve a külső csoport szempontjainak átvételére vagy éppen elutasítására. Az áldozati szerepből kifolyólag azt várom, hogy a magyar vizsgálati mintában a nemzetközi kutatási eredményekhez képest kevésbé lesz jellemző a kritikus azonosulás megjelenése, miközben a saját csoport felsőbbrendűségét valló csoporttagok jelentős saját csoport elfogultságot mutatnak majd. A dolgozat következő részében a nemzeti azonosulás többdimenziós mérésére alkalmas kérdőív fejlesztését mutatom be.

6. A nemzettel való azonosulás magyar kérdőíve

Jelenleg magyar nyelven nem létezik olyan a nemzeti csoporttal való azonosulást mérő kérdőív, amely a különböző azonosulási módokat képes lenne szétválasztani. Kérdőívem fejlesztése során a célom egy kétdimenziós azonosulási kérdőív létrehozása és validálása volt, amelynek alapjául Roccas, Klar és Liviatan (2006), az azonosulást kötődésre és glorifikációra bontó kérdőíve szolgált.

A kérdőív fejlesztésével kapcsolatos empirikus munka két részből állt. Elsőként a kérdőívet alakítottam ki és mértem be. A bemérés során kapott adatokat a megerősítő faktorelemzés nevű módszer segítségével elemeztem (confirmatory factor analysis, CFA). Azért erre a módszerre esett a választásom, mert ez elmélet-vezérelt, szemben a hagyományosan alkalmazott adat-vezérelt, feltáró jellegű elemzésekkel (a két módszer különbségeiről részletesen ír Fabrigar, Wegner, MacCallum és Strahan, 1999).

A kapott adatokat az elméleti háttér alapján létrehozott modellekkel hasonlítottam össze, majd ezt követően két érvényességi vizsgálatot végeztem el.

Az első vizsgálatban az volt a kérdés, hogy az azonosulás különböző módjai kapcsolatban állnak-e egyrészt a politikai irányultsággal és a konzervativizmussal, illetve olyan stabil, vonás-jellegű jellemzőkkel, mint a lezárás iránti igény és a tapasztalatokra való nyitottság?

A második érvényességi vizsgálatban arra voltam kíváncsi, hogy az azonosulás módokra bontása kapcsolatban áll-e a csoportalapú érzelmek átélésével egy kontextust nélkülöző helyzetben? Ez a vizsgálat, Smith, Seger és Mackie (2007) vizsgálatának magyar nyelvű megismétlése volt, azzal a különbséggel, hogy Smith és munkatársai csak az azonosulás intenzitását mérték, én viszont az intenzitás mellett az azonosulás módját is figyelembe vettem az eredmények értelmezés során.

6.1. A kérdőív kialakítása, bemérése és belső struktúrája

Módszer.

Résztevők.

Vizsgálatomban összesen 616 fő vett részt, akik a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi, valamint Természettudományi Karának hallgatói voltak. A kérdőívek felvétele több szakaszban, különböző egyetemi kurzusok keretében történt meg 2009 és 2011 között. A kérdőívek kitöltése anonim és önkéntes volt, a kitöltésért a vizsgálati személyek nem kaptak jutalmat,

egy esetenben a kurzus teljesítésének fakultatív részeként vettek részt a vizsgálatban. Az 616 főből 366 fő töltött ki az életkorára és a nemére vonatkozó adatokat is. A 366 főből 244 nő és 122 férfi volt. A kitöltők átlagos életkora 21,25 év volt (szórás=3,37). A vizsgálati minta viszonylag homogén, a többség középfokú végzettséggel rendelkező, fiatal, egyetemi hallgató. 30 vizsgálati személy adatait nem vettük figyelembe, mivel ők a kérdőív állításainak egy jelentős részére, minimum a harmadára, nem válaszoltak.

A kérdőív állításainak kidolgozása.

A kérdőív állításait kutatótársaimmal (László János, Bigazzi Sára, Fülöp Éva és Vincze Orsolya) dolgoztuk ki. Az állítások kialakítása során alapul a nemzetközi szakirodalomban már létező, publikált kérdőíveket vettük: Doosje és munkatársai (1998) egydimenziós mérését, Roccas és munkatársai (2006) kötődést és glorifikációt mérő kérdőívét, valamint Roccas és munkatársainak (2008) az azonosulás négy módja között differenciálni képes skáláját.

Összesen 8 állítást fogalmaztunk meg az érzelmi kötődés és 7 állítást a glorifikáció mérésére. A vizsgálati személyeknek az állításokkal való egyetértésüket egy 7-fokú Likert típusú skálán kellett jelezniük, ahol a magasabb értékek, az állítással való nagyobb egyetértést fejezték ki. A kérdőív három fordított állítást tartalmazott, elkerülendő a válaszbeállítódás jelenségét. A kötődés mérésére olyan állításokat használtunk fel, mint például „Erős kötelékek fűznek a magyarsághoz”. A glorifikáció mérésére példa a következő állítás: „Más nemzetekkel összehasonlítva, a magyarok okosabbak”. A teljes kérdőív megtalálható az egyes számú mellékletben.

Eredmények és megbeszélés.

Annak ellenére, hogy eredetileg 15 állítással próbáltuk a nemzeti csoporttal való azonosulást mérni, végül elméleti és empirikus megfontolásokból 7 állítást eltávolítottunk a kérdőívben (a mellékletben a teljes kérdőív található meg, a „kizárt állítások” pontban olvashatók az eltávolított állítások). Fontos azonban megemlíteni, hogy az eredeti, 15 állításból álló kérdőív is relatíve elfogadható illeszkedési mutatókkal rendelkezett (CFI=,915; GFI=,926; NFI=,892; Cmin/df=4,158; RMSEA=,073, SRMR=,0472). Ennek ellenére úgy véltük, hogy a rövidített 8 állításos kérdőív karakteresebb jelleggel rendelkezik. A rövidebb kérdőív arculati érvényessége is jobbnak tűnt, mint a hosszabb verzióé. Innentől fogva az elemzés további részében a 8 állításos kérdőívre vonatkozó adatokat adom meg.

Elsőként a kérdőívre állításaira vonatkozó leíró adatokat közlöm az 1. számú táblázatban. A kérdőív állításait 7-fokú Likert típusú skálán kellett megítélni, ahol a minél magasabb érték, az állítással való erőteljesebb egyetértést fejezte ki.

Állítás	Kitöltők száma	Átlag	Szórás
Kötődés faktor			
Külföldön járva, megdobogtatja a szívemet a magyar szó.	586	5,47	1,67
A magyarságom fontos része annak, hogy ki vagyok.	586	4,98	1,73
Erős kötelékek fűznek a magyarsághoz.	586	4,92	1,75
Elérzékenyülök, amikor a Himnuszt hallom.	586	4,61	1,98
Glorifikáció faktor			
A magyar nép történelme során számos esetben egyedülálló bátorságról tett tanúbizonyságot.	586	4,50	1,60
Más nemzetekkel összehasonlítva, a magyarok okosabbak.	586	3,82	1,80
A magyarok történelmük során általában erkölcsösebben jártak el, mint más nemzetek.	586	3,48	1,60
Jobb hely lenne a világ, ha a többi ország lakói is olyanok lennének, mint a magyarok.	586	2,50	1,54

1. számú táblázat: A nemzeti identitás kérdőív állításaira vonatkozó leíró adatok.

A kérdőív belső felépítésének, struktúrájának tesztelésére a megerősítő faktor analízis módszerét használtam, kiegészítve a megbízhatóság mérésére hagyományosan használt cronbach-alfa mutató megadásával. A megerősítő faktor analízist az IBM AMOS 20.0 nevű programmal végeztem el, a cronbach-alfa mutató kiszámolását az IBM SPSS 19.0 nevű programmal. Az egyes modelleknek a kapott adatokkal való illeszkedését hét statisztikai mutató segítségével vizsgáltam (CMIN/df; CFI; NFI; GFI; RMSEA; AIC; SRMR).

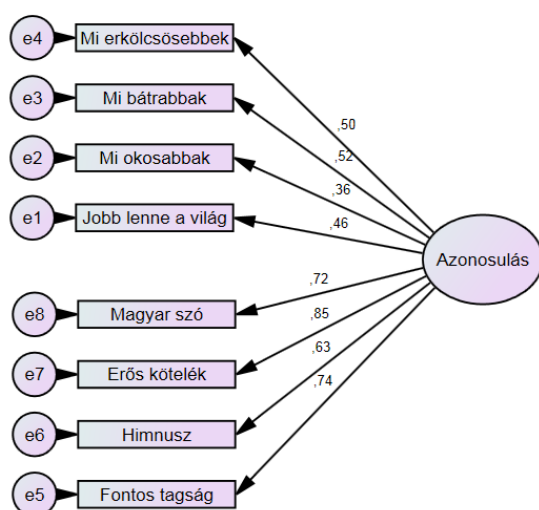
Az elméleti megfontolások alapján összesen három modellt hoztam létre. Az első modell a nemzeti csoporttal való azonosulásnak a klasszikus, egydimenziós mérését követte, ahol a 8 állítás mindegyikéről azt feltételeztem, hogy egy faktorba rendeződik. A második modell Roccas és munkatársai (2006) nyomán, az azonosulást érzelmi kötődésre és a saját csoport felsőbbrendűségét hirdető glorifikációra bontotta. Mind a kötődés, mind a glorifikáció esetén 4-4 állításról feltételeztem, hogy az adott faktorba tölt. A harmadik modell csak egy apró változtatást tartalmazott a második modellhez képest: a kötődés faktor ugyanaz volt, mint a második modellben, ellenben a glorifikáció faktorát két kisebb faktorra, a múlt dicsőítésére (pl. „A magyarok történelmük során erkölcsösebben

jártak el, mint más nemzetek tagjai”) és a jelen dicsőítésére (pl. „Más nemzetekkel összehasonlítva, a magyarok okosabbak”) bontottam. A többfaktoros modellek esetében a faktorok közötti korrelációt megengedtem, a hiba-szórások közötti korrelációt viszont nem. A három modellre kapott illeszkedési mutatók a 2. számú táblázatban tekinthetők meg.

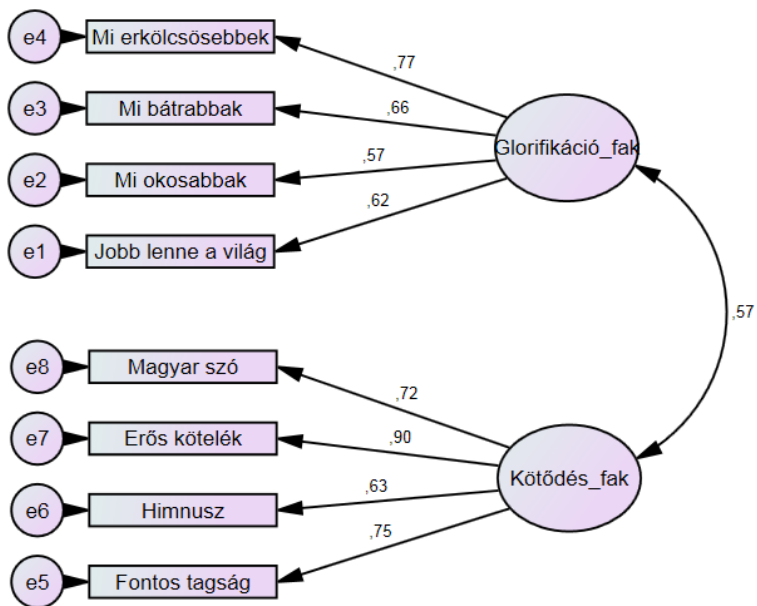
Illeszkedési mutatók	Első modell: az azonosulás egydimenziós modellje (összes állítás)	Második modell: az azonosulás kétdimenziós modellje (kötődés és gloriifikáció faktorok)	Harmadik modell: az azonosulás háromdimenziós modellje (kötődés, jelen, gloriifikáció- múlt)
CMIN/df	16,5	2,52	2,67
CFI	,808	,982	,982
NFI	,799	,971	,972
GFI	,850	,981	,982
RMSEA	,163	,051	,053
AIC	362,045	81,84	83,36
SRMR	,1005	,0326	,0313

2. számú táblázat: Az elmélet alapján létrehozott modellek illeszkedése a kapott adatokkal.

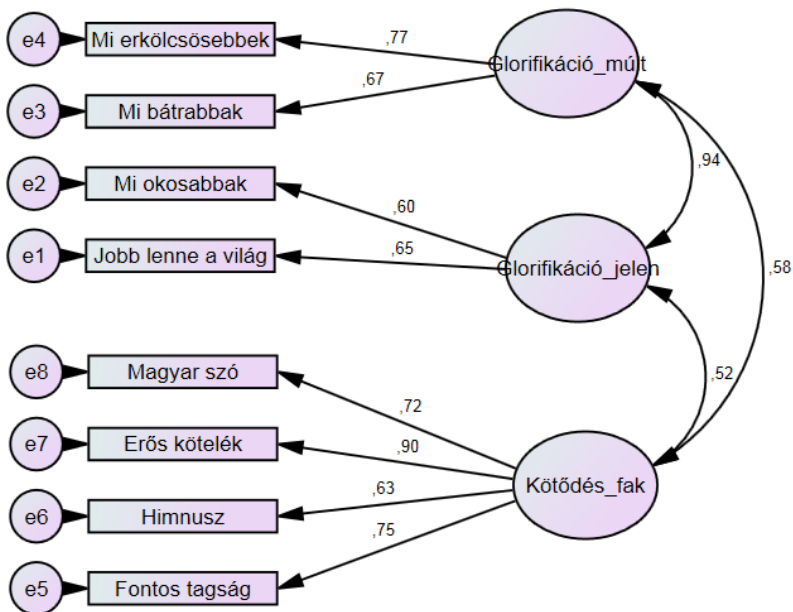
A saját csoporttal való azonosulás modelljeit ábrában is bemutatom. Az 1. ábra az azonosulás egydimenziós modelljét, a 2. ábra az azonosulás kétdimenziós modelljét, a 3. ábra az azonosulás háromdimenziós modelljét ábrázolja.

1. számú ábra: A nemzeti csoporttal való azonosulás egydimenziós modellje.

2. számú ábra: A nemzeti csoporttal való azonosulás kétdimenziós modellje.

3. számú ábra: A nemzeti csoporttal való azonosulás háromdimenziós modellje.

Az adatokból látható, hogy mind a kétfaktoros, mind a háromfaktoros modell kiváló illeszkedési mutatókkal rendelkezik (CMIN/df<3; CFI>.90; RMSEA<.06 mindkét modell esetében). Az

egydimenziós modell viszont rossz illeszkedést mutat (CMIN/df=16,5; CFI=0,808 és RMSEA=,163). A megerősítő faktoranalízis tehát igazolja, hogy az azonosulás módokra bontása indokolt.

A megerősítő faktor analízis elvégzését követően kiszámoltam az egyes faktorokra a hagyományos megbízhatósági és leíró statisztikákat is. Ezeket a 3. számú táblázatban közlöm.

Faktor	α	Átlag*	Szórás
Egydimenziós azonosulási pontszám	,826	4,35	1,15
Kötődés	,830	4,50	1,45
Glorifikáció	,769	3,70	1,26
Glorifikáció jelen	,582	3,16	1,41
Glorifikáció múlt	,679	4,24	1.39

3.számú táblázat: A nemzeti azonosulás kérdőív faktorainak megbízhatósági és leíró statisztikái (N=586 minden esetben). *Az átlagokat 7-fokú skálára illesztettem a könnyebb összehasonlíthatóság érdekében.

A 3. számú táblázatból jól látható, hogy mind a nyolc állítást tartalmazó egydimenziós azonosulás faktor, mind a kötődés és glorfikáció faktorok jó/elfogadható megbízhatósággal rendelkeznek ($\alpha > 0,75$). A két kisebb faktor –glorfikáció jelen és glorfikáció múlt- megbízhatósági mutatói már rosszabbak, az általánosan elfogadott megbízhatósági értékek alatt vannak. A saját csoporttal való kötődés átlaga jóval a középérték fölött van, a saját csoport glorfikálása egy kicsit magasabb, mint a középérték.

Az egyes modellek illeszkedési és megbízhatósági adatait mérlegelve, vizsgálataimban, az eredeti elképzeléseknek megfelelően, az azonosulás kétdimenziós modelljét használtam.

A 4. számú táblázat a faktorok közötti korreláció mértékét mutatja.

	Egydimenziós azonosulás pontszám	Kötődés	Glorifikáció	Glorifikáció múlt	Glorifikáció jelen
Egydimenziós azonosulás pontszám		,871**	,823**	,776**	,705**

Kötődés		,480**	,452**	,336**
Glorifikáció			,898**	,910**
Glorifikáció múlt				,618**

4. számú táblázat: A faktorok közötti korreláció mértéke. A ** $p < ,001$.

A 4. számú táblázatban látható, hogy a kötődés és a glorifikáció közötti korreláció mértéke, $r = ,480$, $p < ,001$. Ez azt jelzi, hogy a két azonosulási mód között szignifikáns, közepes erősségű korreláció van. A kötődés és a glorifikáció egymással pozitív kapcsolatban álló, de jól elkülöníthető módjai a nemzeti csoporttal való azonosulásnak. Ez a várakozásoknak megfelelő eredmény.

Összefoglalva azt lehet mondani, hogy az 586 vizsgálati személyből álló mintán bemért, 8 állításos nemzeti azonosulás kérdőív két azonosulási mód, a kötődés és a glorifikáció, megkülönböztetésére alkalmas. A nemzettel való azonosulás kétfaktoros modellje jó illeszkedési és megbízhatósági mutatókkal rendelkezik. A két faktor közötti korreláció közepes erősségű, ami azt jelzi, hogy bár a két azonosulási mód egymással kapcsolatot mutat, mégis jól elkülöníthető módjai a nemzettel való azonosulásnak.

A dolgozat következő részében a kérdőív fejlesztése során elvégzett két érvényességi vizsgálat eredményeit mutatom be. Ezek célja annak bizonyítása volt, hogy a kötődés és a glorifikáció faktorok eltérő módon kapcsolódnak egyrészt stabil, vonás-jellegű konstrukciókhoz, másrészt a csoportalapú érzelmek átéléséhez.

6.2. Érvényességi vizsgálatok

6.2.1. Első érvényességi vizsgálat: azonosulás és vonások

A most bemutatásra kerülő vizsgálatot dr. Nagy Noémival, a Pécsi Tudományegyetem Állam-, és Jogtudományi Karának PhD hallgatójával közösen végeztem el. A vizsgálat eredményei részletesen olvashatók Nagy (2012) *A nemzettel való azonosulás összefüggései: pártválasztás, lezárás iránti igény, nyitottság a tapasztalatokra és konzervativizmus* című dolgozatában.

Módszer.

Résztevők.

A vizsgálatban összesen 130 fő vett részt, a többség a Pécsi Tudományegyetem Állam-, és Jogtudományi Karának hallgatója volt. A 130 vizsgálati személyből 79 nő és 51 férfi kitöltő volt. A vizsgálati személyek átlagos életkora 38,82 év volt, az életkor szórása 13,5.

Eljárás és vizsgálati anyag.

A vizsgálatban szereplő kérdőívek felvétele egy on-line felületen keresztül történt. A kérdőívek kitöltése anonim és önkéntes volt, a vizsgálati személyek a részvételért nem kaptak jutalmat. A kérdőív csomag része volt a saját csoporttal való azonosulás kérdőíve, demográfiai adatokra vonatkozó kérdések, bal-jobb politikai irányultság skála, konzervativizmus skála (Kossowska és Van Hiel, 2003), és olyan kérdőívek, amelyek a személy stabil, vonás-jellegű tulajdonságaira kérdeztek rá. Felvettem egyrészt Kruglanski *Lezárási igény* kérdőívét, amelyet Csanádi, Harsányi és Szabó (2009) adaptáltak magyar nyelvre. Emelett Costa és McCrae NEO-PI-R kérdőívénél a tapasztalatokra való nyitottság faktorát, ezt Juhász (2002) dolgozta ki magyar nyelvre.

A vizsgálat célja.

Ebben a vizsgálatban elsősorban a nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőívével kapcsolatos érvényesség megállapítása volt a célom. Az eredmények elemzése során ezért nem töreksem arra, hogy részletesen bemutassam az azonosulás koncepciójának és módjainak a bal-jobb politikai irányultsággal, a konzervativizmussal, a lezárási iránti igénnyel és a tapasztalatokra való nyitottsággal való kapcsolatát, hiszen ezt korábban megtették helyettem már mások (például Federico, Golec és Dial, 2005; Huddy és Khatib, 2007; Roccas, Sagiv és munkatársai, 2008; Sagiv és munkatársai, 2008; Schatz és munkatársai, 1999). A cél elsősorban az volt, hogy a fent idézett szerzők által kapott eredményeket összehasonlítsam az általam kapott eredményekkel. A vizsgálati eredmények hasonlósága a magyar nyelvű kérdőív érvényességét támasztaná alá, hiszen azt bizonyítaná, hogy az általam kötődésnek, glorifikációnak és azonosulásnak definiált koncepciók hasonló kapcsolatban vannak a vizsgálatban mért jelenségekkel, mint a nemzetközi szakirodalomban kötődésnek, glorifikációnak és azonosulásnak definiált koncepciók.

Eredmények.

A kapott adataim azt mutatják, hogy a bal-jobb politikai skálán jobboldali politikai orientáltságot mutató vizsgálati személyek mind a kötődés ($r=,212$, $p<,05$), mind a glorifikáció ($r=,361$, $p<,001$) skálákon magasabb pontszámokat értek el, mint a magukat balra elhelyező személyek. A konvenciókat hangsúlyozó kulturális konzervativizmus skálán elért pontszámok szignifikánsan korrelálnak a kötődésre kontrollált glorifikációval ($r=,540$, $p<,001$), és tendenciaszerű kapcsolatot mutatnak a glorifikációra kontrollált kötődéssel ($r=,199$, $p=,050$). A konzervativizmus és a glorifikáció közötti kapcsolat viszonylag erős: minél inkább glorifikálja a vizsgálati személy a magyar csoportot, annál valószínűbb, hogy kulturális értelemben konzervatív értékeket vall.

A lezárás iránti igény teljes skálájával csak a kötődésre kontrollált glorifikáció mutat kapcsolatot, a glorifikációra kontrollált kötődés nem. A glorifikáló vizsgálati személyek magasabb lezárás iránti igényt mutatnak ($r=,275$, $p<,01$). Minél magasabb egy vizsgálati személy glorifikáció pontszáma, annál magasabb a rend és a szervezettség iránti igénye ($r=,257$, $p<,01$), a bizonytalansággal szembeni ellenérzése ($r=,231$, $p<,01$) és az újdonságkerülése ($r=,250$, $p<,01$).

A tapasztalatokra való nyitottsággal szintén csak a kötődésre kontrollált glorifikáció mutat kapcsolatot, a glorifikációra kontrollált kötődés nem. A saját nemzeti csoportot erősebben glorifikáló vizsgálati személyek, kevésbé nyitottak a tapasztalatokra ($r=-,321$, $p<,001$). Az alacsonyabb rendű faktorok elemzése azt mutatja, hogy a glorifikáció elsősorban a fantáziával ($r=-,188$, $p<,05$), az ötletgazdagsággal ($r=-,233$, $p<,01$), az értékekkel ($r=-,351$, $p<,001$) és az érzelmekkel ($r=-,197$, $p<,05$) mutat együtt járást. Minél inkább kötődik egy személy a saját csoportjához, annál magasabb pontszámokat ér el az esztétikai érzék skáláján ($r=,240$, $p<,05$) és az érzelmek faktorban ($r=,211$, $p<,05$).

Ezeket a korrelációs eredményeket az 5. számú táblázatban foglalom össze.

	Kötődésre kontrollált glorifikáció	Glorifikációra kontrollált kötődés
Bal-Jobb skálán való elhelyezés	,361**	,212*
Kulturális konzervativizmus	,540**	,199*
Lezárás iránti igény teljes	,275**	-

skála		
Rend és szervezettség igénye	,257**	-
Bizonytalansággal szembeni ellenérzés	,231*	-
Újdonságkerülés	,250**	-
Tapasztalatokra való nyitottság teljes skála	-,321**	-
Fantázia	-,188*	-
Ötletgazdaság	-,233*	-
Esztétkai érzék	-,197*	,240*
Érzelmek	-,193*	,211*
Értékek	-,351**	-

5. számú táblázat: Korrelációs értékek a glorifikáció és a kötődés, valamint a kérdőív csomag részei között.

Megvitatás

Eredményeim azt mutatják, hogy a nemzeti csoportot glorifikáló személyek magukat a bal-jobb skálán jobbra helyezik el, konzervatív értékeket vallanak, és miközben magas lezárási igényük van, kevésbé nyitottak a tapasztalatokra. Mindez megfelel a Roccas és munkatársai (2008) által kapott eredményeknek, ahol a konzervativizmussal erős rokonságot mutató tekintélyelvűség, elsősorban a glorifikációra hasonlító felsőbbrendűségi igénnyel mutatott korrelációt. Sagiv és munkatársai (2008) pedig hasonlóan negatív korrelációt találtak a saját csoporttal való azonosulás és a tapasztalatokra való nyitottság skála között. Az azonosulás és a lezárási iránti igény kapcsolatát mérő korábbi vizsgálatok (Federico, Golec és Dial, 2005) eredményei szintén megegyeznek az általam kapott eredményekkel.

Ebből a vizsgálatból az derül ki, hogy a magyar csoporttal való kapcsolódást mérő kétdimenziós kérdőív hasonlóan működik, mint a Roccas és munkatársai (2008; Sagiv és mtsai, 2008) által kidolgozott kérdőív.

6.2.2. Második érvényességi vizsgálat: érzelmek átélése csoporttagként

A második vizsgálat Smith és munkatársai (2007) vizsgálata nyomán készült. Ebben a vizsgálatban a személyeket arra kértem, hogy egyéni életükben, valamint a magyar csoport tagjaként ítéljék meg 16 érzelem átélésének gyakoriságát 7-fokú Likert típusú skálákon. Elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy a két azonosulási mód eltérően kapcsolódik-e a csoportalapú érzelmek átélésének gyakoriságához ebben a kontextust nélkülöző helyzetben.

Módszer.

Résztevők.

A vizsgálatban 79 fő vett részt, akik a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi, valamint Természettudományi Karának hallgatói voltak. A 79 vizsgálati személyből 61 nő és 18 férfi volt, a vizsgálati személyek átlagéletkora 22,08 volt, az életkor szórása 2,48.

Eljárás és vizsgálati anyag.

A vizsgálati személyek a vizsgálati kérdőíveket nyomtatva kapták meg. A kérdőívek felvétele a 2010/2011. tanévben történt. A kérdőívek kitöltése anonim és önkéntes volt, a kitöltésért a vizsgálati személyek jutalmat nem kaptak, a kérdőívek kitöltése egy kurzus teljesítésének nem kötelező része volt. A vizsgálati kérdőív elején egy tájékoztató szerepelt. A vizsgálati kérdőív első részében a saját nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőív kitöltését kértem a vizsgálati személyektől. Ezt követően a vizsgálati személyeket arra kértem, hogy 7-fokú Likert típusú skálákon jelezzék, hogy milyen gyakran élik át a megadott érzelmeket egyénileg az életükben, illetve a magyar csoport tagjaként. A magasabb értékek az érzelem gyakoribb átélésének feleltek meg. A sorrendet kiegyenlítettem: 39 vizsgálati személy előbb egyénként, majd csoporttagként válaszolt a kérdésekre, 40 vizsgálati személy pedig előbb csoporttagként, majd egyénként. A vizsgálatban szereplő 16 érzelem megegyezett a Fülöp, Péley és László (2011) kutatásában szereplő érzelmekkel, amely érzelemlistában a pozitív és negatív, elsődleges és másodlagos érzelmek kiegyensúlyozottan szerepelnek, illetve a lista tartalmazza a magyar történelmi pálya érzelmeket is (Fülöp és László, 2011). Ezek a félelem, a lelkesedés, a remény és a csalódottság.

Az érzelmek teljes listája a második számú mellékletben olvasható.

Hipotézisek.

Smith és munkatársai (2007) két hipotézist fogalmaztak meg saját vizsgálatukban. Az első hipotézis arra vonatkozik, hogy az egyénileg és a csoporttagként átélt érzelmek különböznek egymástól. Ezt a hipotézist kiegészítettem azzal, hogy csoporttagként a vizsgálati személyek jellegzetes érzelmeket fognak mutatni. Ezek az érzelmek a magyar történelmi pályához kapcsolódó történelmi pálya érzelmek lesznek (Fülöp és László, 2011).

Smithék (2007) második hipotézise szerint az azonosulás intenzitása és az érzelem megjelenés gyakorisága között kapcsolat lesz, bár itt az elméleti megfontolások alapján különbséget tesznek a negatív és a pozitív érzelmek között. A saját csoporthoz kapcsolódó pozitív érzelmeknél feltételezik, hogy azokat az erősebben azonosuló vizsgálati személyek gyakrabban élik át, miközben a negatív érzelmek és az azonosulás kapcsolata ennél bonyolultabbnak tűnik. Az azonosulás és a negatív csoportalapú érzelmek átélésével kapcsolatos dilemmákat már részletesen ismertettem az azonosulás/bűntudat paradoxon bemutatásakor. Az első és a második hipotézis részben összeköthető: azt feltételezem, hogy egyrészt magyarként a vizsgálati személyek a csoport történetéből következő jellegzetes érzelmi reakciókat fogják mutatni, másrészt, hogy ez az érzelmi „válaszkészség” (Fülöp, 2010) kifejezettebb lesz a csoporttal erősen azonosuló vizsgálati személyek körében.

A harmadik hipotézis az azonosulás módjaira vonatkozik: azt feltételezem, hogy az azonosulás két módja eltérő kapcsolatban áll az érzelmek átélésével. Mivel a kötődés a saját csoporttal való azonosulás pozitív érzelmi aspektusa, ezért úgy vélem, hogy a kötődő vizsgálati személyek a csoportalapú érzelmeket gyakrabban fogják átélni. Ez elsősorban a pozitív csoportalapú érzelmekre, valamint a magyar történelmi pálya érzelmekre lesz igaz. Előbbiekre a valenciájuk miatt (vö. Smith és munkatársai, 2007), utóbbiakra pedig azért, mert a csoporttal érzelmileg azonosuló személyek valószínűleg könnyebben hangolódnak rá a csoporttal történt eseményekből adódó, a csoportra jellemző érzelmi válaszkészségre.

A glorifikáció azonosulási módját illetően viszont ebben a kontextust nélkülöző helyzetben azt várom, hogy nem fog kapcsolatot mutatni a csoportalapú érzelmek átélésével. A glorifikáció olyan azonosulási mód, amelynek központi eleme a pozitív csoportközi összehasonlítások igénylése. Ezek, a saját csoport számára előnyös összehasonlítások a szakirodalom szerint többnyire kognitív stratégiákon keresztül valósulnak meg (például Roccas és munkatársai, 2006). A glorifikáció skálával eddig elvégzett empirikus kutatások (Leidner és munkatársai, 2010; Roccas és munkatársai, 2006) azt

mutatják, hogy a glorifikáció még az intenzív, csoportközi konfliktust tartalmazó helyzetekben is csak közvetve kapcsolódik az érzelmek átéléséhez (például a felmentések használatával a negatív, önkritikus érzelmek hártásához). Ez alapján feltételezhető, hogy ebben a kontextust és kognitív stratégiákat nélkülöző helyzetben, nem lesz kapcsolat a glorifikáció és az érzelmek átélésének gyakorisága között.

Eredmények.

A vizsgálati eredmények feldolgozása előtt, megvizsgáltam, hogy a sorrendnek –egyéni vagy csoport érzelmekre válaszol-e előbb a vizsgálati személy-, van-e jelentősége a válaszadás szempontjából. Független mintás t-próbával hasonlítottam össze a két vizsgálati feltételt. Az összehasonlítások többségében nem volt szignifikáns eltérés a vizsgálati feltételek között, így az adatok elemzése összevonatan, a teljes 79 fős mintára vonatkozóan történt. Ezt az összevonást az is indokolta, hogy a létező eltérések, egy kivételével, mind az individuumként átélt érzelmekre vonatkoztak, melyek nem központi jelentőségűek a jelen vizsgálat szempontjából, és nem is kerülnek bemutatásra.

A 6. számú táblázat az érzelmekre vonatkozó leíró adatokat és az egyéni és csoportszintű érzelemátélés korrelációit tartalmazza.

Érzelem	Csoport szinten átélt érzelmek: az átélés gyakoriságának átlaga, zárójelben a szórás értékek	Egyénileg átélt érzelmek: az átélés gyakoriságának átlaga, zárójelben a szórás értékek	Korreláció a csoportszintű és az egyéni érzelem átélés gyakorisága között
Remény	4,95 (1,57)	5,77 (1,09)	,25*
Lelkesedés	4,85 (1,52)	6,09 (0,95)	,38**
Büszkeség	4,80 (1,73)	5,25 (1,33)	,36**
Csalódottság	4,65 (1,65)	3,97 (1,62)	,40**
Szomorúság	4,54 (1,70)	4,36 (1,70)	,26*
Öröm	4,54 (1,50)	6,10 (1,02)	,19

Düh	4,25 (1,79)	4,34 (1,74)	,38**
Megbocsátás	3,94 (1,59)	5,28 (1,42)	,35**
Kielégülés	3,87 (1,44)	5,57 (1,14)	,35**
Félelem	3,60 (1,86)	4,24 (1,64)	,44**
Megnyugvás	3,50 (1,40)	4,88 (1,48)	,35**
Elégedettség	3,43 (1,57)	5,11 (1,26)	,15
Utálat	3,21 (1,93)	2,96 (1,66)	,34**
Undor	2,98 (1,74)	2,86 (1,53)	,29**
Szégyen	2,83 (1,79)	2,97 (1,78)	,59**
Bűntudat	2,56 (1,49)	3,47 (1,83)	,51**

6. számú táblázat: A csoportalapú érzelmekre vonatkozó leíró adatok, és az egyéni és csoportszintű érzelmek átélésnek gyakorisága közötti korrelációk. * $p < ,05$; ** $p < ,01$.

A 6. számú táblázatban látható, hogy a vizsgálati személyek magyarként a leggyakrabban a remény, a lelkesedés, a büszkeség, a csalódottság, a szomorúság, az öröm és a düh érzelmeit élik át. Az egyéni szintű és a csoportszintű érzelmátélés gyakorisága között többnyire közepes erősségű korreláció van (a legkisebb korreláció $r = ,15$ és a legnagyobb korreláció $r = ,59$). Ez azt jelenti, hogy bár a legtöbb érzelm esetében, az egyéni átélés gyakorisága és a csoportszintű átélés gyakorisága részben fedi egymást, mégis a csoporttagként átélt érzelmek nem feleltethetők meg az egyéni érzelmeknek. Ez egyrészt a korrelációk mértékéből látható, másrészt az egyéni-, és csoportszintű érzelmátélés átlagaiból, amelyek a 16 lehetséges összehasonlításból 11-ben szignifikánsan eltérnek. Smith és munkatársai eredményeihez (2007) hasonlóan, ebben a vizsgálatban is az derült ki, hogy az emberek a legtöbb esetben gyakrabban élnek át érzelmeket egyénileg, mindennapi életük során, mint a nemzet tagjaként. Vizsgálatomban ez alól egyetlen kivétel volt, a csalódottság érzelme, amelyről a vizsgálati személyek magyarként gyakrabban számolnak be, mint egyénileg: $t(78) = 3,321$, $p < ,001$.

A következő elemzési szempont az volt, hogy van-e kapcsolat a saját csoporttal való azonosulás intenzitása és az egyes csoporttagként átélt érzelmek gyakorisága között? A 16 érzelm közül 7 esetben volt szignifikáns korreláció a vizsgálati személy azonosulás pontszáma és az érzelm átélés gyakorisága között. A 7. számú táblázat mutatja ezeket az eredményeket.

	Azonosulás pontszám
Büszkeség	,568**
Remény	,408**
Lelkesedés	,388**
Öröm	,297**
Elégedettség	,274*
Kielégülés	,264*
Szégyen	-,221*

7. számú táblázat: A csoportalapú érzelmek átélési gyakorisága és a csoporttal való azonosulás teljes pontszáma közötti korreláció. * $p < ,05$; ** $p < ,01$.

A 7. számú táblázatból jól látszik, hogy a magyar csoporttal erősebben azonosuló vizsgálati személyek gyakrabban élik át a büszkeség, a remény, a lelkesedés, az öröm, az elégedettség és a kielégülés érzelmeit, miközben a szégyen negatív együtt járást mutat az azonosulás pontszámmal. Ez utóbbi azt jelzi, hogy minél inkább azonosul egy személy a magyar csoporttal, annál kevésbé él át szégyent a magyar csoport tagjaként.

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy vajon a csoporttal való azonosulás módjai eltérő kapcsolatban vannak-e a csoportalapú érzelmátélés gyakoriságával? A 8. számú táblázat a glorifikációra kontrollált kötődés, valamint a kötődésre kontrollált glorifikáció pontszámok korrelációit mutatja az egyes érzelmek átélésének gyakoriságával.

	Kötődés a Glorifikációra kontrollálva	Glorifikáció a Kötődésre kontrollálva
Büszkeség	,501**	-
Lelkesedés	,447**	-
Remény	,425**	-
Öröm	,400**	-

Kielégülés	,348**	-
Megnyugvás	,268*	-
Undor	-,225*	-
Szégyen	ns.	-,201 (tendencia, p<.08)

8. számú táblázat: A csoportalapú érzelmek átélési gyakorisága és az azonosulási módok közötti korreláció * p<,05; ** p<,01

A 8. számú táblázatból kiderül, hogy a magyar csoporthoz erősebben kötődő személyek gyakrabban élnek át büszkeséget, lelkesedést, reményt, örömet, kielégülést és megnyugvást a magyar csoport tagjaként, mint a kevésbé azonosuló vizsgálati személyek, viszont az undor érzéséről ritkábban számolnak be. A kötődésre kontrollált glorifikáció pontszám a szégyen elutasításával mutatott kapcsolatot: minél inkább glorifikálja egy személy a magyar csoportot, annál kevesebb alkalommal él át csoporthoz kötődő szégyent.

Megvitatás.

A kapott eredmények azt mutatják, hogy bár az egyénileg és magyarként átélt érzelmek részben fedik egymást, mégis egymástól elkülöníthető érzelmekről van szó. A magyarként leggyakrabban átélt érzelmek közül négy –a remény, a lelkesedés, a szomorúság és a csalódottság-, a Fülöp és László (2011) által feltárt történelmi pálya érzelmek közé tartozik. A csalódottság az egyetlen olyan érzelmek, amelyet a vizsgálati személyek gyakrabban élnek át magyarként, mint egyénileg. Az érzelmeknek ez a mintázata megfelel a Fülöp és László (2011) által feltárt magyarokra jellemző érzelmi mintázatnak. A magyarok által átélt érzelmek nem követik az infrahumanizáció hipotézisét, és nem felelnek meg pusztán az értékelésbeli elfogultság magyarázatának sem. Az öt leggyakrabban átélt érzelemből kettő negatív értékeléssel rendelkezik, miközben a két legritkábban átélt érzelmek –a szégyen és a büntudat-, a humánspecifikus érzelmek körébe tartozik.

Mind az azonosulás intenzitása, mind az azonosulás módjai, kapcsolatot mutatnak a csoporttagként való érzelmátéléssel ebben a dekontextualizált helyzetben. Nem pusztán arról van szó, hogy a vizsgálati személyek a magyarokra jellemző érzelmeket élik át a leggyakrabban magyarként, hanem arról is, hogy a történelmi pálya érzelmeket elsősorban a csoporthoz érzelmileg kötődő csoporttagok élik át a leginkább. Ezt jelzi a remény és a lelkesedés, valamint a kötődés pontszámok közötti közepes erősségű korreláció.

A glorifikáció azonosulási módja a tendencia szintjén kapcsolatot mutat a csoportalapú szégyen elutasításával. A vizsgálati minta egésze ritkán számol be a büntudat és a szégyen átéléséről,

de ez hangsúlyosan igaz a csoportot glorifikáló csoporttagokra. Ha a negatív érzelmeket figyelmesen megnézzük, a magyarok által átélt negatív érzelmek (a csalódottság, a szomorúság, a félelem) elsősorban a László és munkatársai (2012) által felvázolt depresszív érzelmi dinamikát követik, az önkritikus érzelmek megjelenése a mintában nem jellemző.

6.2.3. Az érvényességi vizsgálatok összegzése

A magyar csoporttal való azonosulást két dimenzióban mérő kérdőívvel kapcsolatban két érvényességi vizsgálatot végeztünk el. Ezek az érvényességi vizsgálatok igazolták, hogy a kötődés és a glorifikáció, bár egymással kapcsolatot mutatnak, mégis egymástól eltérő módjai a csoporttal való azonosulásnak. A kérdőív érvényességének bemérését követően olyan az identitás szempontjából releváns csoportközi konfliktus helyzetek vizsgálatába kezdtem, amelyekben a magyar csoport agresszorként, vagy áldozatként jelent meg.

7. Áldozatok és agresszorok: az azonosulás szerepe identitásfenyegető helyzetekben.

A dolgozat következő három fejezetében három empirikus vizsgálat eredményei kerülnek bemutatásra. Ezekben a vizsgálatokban a magyar csoport áldozatként vagy agresszorként jelenik meg. Az események között van olyan, ami viszonylag régen történt –a 19. század végén, 20. század elején-, és vannak aktuális események is. A vizsgálatokkal kapcsolatban két nagyobb kutatói kérdés fogalmazható meg. Az első, hogy miként reagálnak a vizsgálati személyek a történetekre, milyen érzelmeket élnek át, milyen eseményértelmezéseket használnak, mennyiben hajlandóak a jóvátételre agresszorként, vagy éppen mennyire igénylik azt, amikor a saját csoport válik áldozattá? A másik, hogy a saját csoporthoz való kapcsolódás módja és intenzitása hogyan befolyásolja ezeknek a jelenségeknek a megjelenését? Több vagy kevesebb érzelmet élnek-e át a csoport iránt elkötelezett csoporttagok, másként él-e meg a helyzetet a csoporttal kevésbé azonosuló, a csoporthoz kötődő és a csoportot glorifikáló személyek?

A magyar nemzeti identitás dolgozatomban bemutatott áldozati jellege miatt azt feltételezem, hogy a csoport tagjai a saját csoport agressziójával kapcsolatban kevésbé lesznek kritikusak. A vizsgálati személyek, és főleg a csoportot glorifikáló tagok, a felelősséget át fogják helyezni vagy a külső körülményekre, vagy az áldozati csoport tagjaira. A felelősség áthelyezése felmentésként fog működni, ami a negatív, önkritikus érzelmek hártásához vezet. Hasonló okokból nem fognak megjelenni a külső fókuszú érzelmek sem. A magyar csoport történeti pályáját figyelembe véve, azt várom, hogy hiányozni fognak a Staub (1997) által kritikus lojalistának nevezett csoporttagok. Ők azok a személyek, akik számára ugyan fontos a csoporttagság, mégis képesek a saját csoporttal szembeni kritikus hozzáállásra.

A magyar csoport áldozattá válásáról szóló történetekkel kapcsolatban nehéz hipotéziseket megfogalmazni a nemzetközi szakirodalom erre vonatkozó részének hiánya miatt. A két áldozati történet szükségszerűen exploratív jellegű kutatás, hiszen olyan felmentő stratégiákat és érzelmeket használok a vizsgálataimban, amelyek tesztelésére eddig még nem került sor. Azt várom, hogy a glorifikáló csoporttagok lesznek a legkritikusabbak a külső csoport tagjaival szemben. A saját csoportot ért sérülés kapcsán ők igénylik majd a leginkább, hogy a külső csoport tagjai éljenek át negatív, önkritikus érzelmeket, és mutassanak jóvátételi szándékot. Kézenfekvő feltételezésnek tűnik az is, hogy a külső, agresszor csoport irányába viszonylag sok harag fog megjelenni az egész vizsgálati minta részéről.

8. Első vizsgálat: a magyar csoport agressziója a szlovákok és a horvátok ellen.

Módszer

Résztevők

A vizsgálatban 106 fő vett részt, akik többségben a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatói voltak. A kérdőívek felvétele a 2012/2013. tanévben történt. A 106 vizsgálati személyből 76 nő és 30 férfi volt, a vizsgálati személyek átlagos életkora 21,38 volt (szórás=1,9).

Eljárás és vizsgálati anyag

A vizsgálati személyek a vizsgálati kérdőíveket nyomtatva kapták meg. A kérdőívek kitöltése anonim és önkéntes volt, a kitöltésért a vizsgálati személyek jutalmat nem kaptak. A vizsgálati kérdőív elején egy tájékoztató szerepelt. A vizsgálati kérdőív első részében a saját nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőív kitöltését kértem a vizsgálati személyeimtől.

Ezt követően a vizsgálati személyeket arra kértem, hogy olvassanak el két történetet, amelyben a magyar csoport agresszorként lépett fel külső csoportok (a szlovákok és a horvátok) ellen. Az események leírása nyilvánvalóvá tette, hogy a negatív kimenetek (halálesetek az egyik esetben, megvert tüntetők a másik esetben), szándékolt cselekvések következményei voltak. A történetek ugyanakkor úgy lettek megfogalmazva, hogy azokban sem a saját, sem a külső csoport explicit hibáztatása nem jelent meg. Az egyik történetben a magyar csendőrök a szlovák nemzeti csoport tagjaival kerültek konfliktusba a huszadik század elején. A konfliktusnak több halálos áldozata is volt. A másik történetben a magyar csendőrök a horvát nemzeti csoport tagjaival kerültek konfliktusba a tizenkilencedik század végén. A konfliktus eredményeképpen a magyar csendőrök több tüntetőt megverték.

A történetekkel kapcsolatban arra kértem a vizsgálati személyeket, hogy a történet végén szereplő 10 érzellemmel (bűntudat, büszkeség, sajnálat, harag a saját csoport irányába, harag a külső csoport irányába, szégyen, empátia a külső csoport irányába, szimpátia a külső csoport irányába, félelem és fájdalom) kapcsolatban jelezzék, hogy mennyire élik át azokat a magyar csoport tagjaként a történet elolvasását követően. Ehhez egy 7-fokú skálát adtam meg, ahol 1- egyáltalán nem élem át az adott érzelmet és 7- teljes mértékben átélem az adott érzelmet. További 8 állítással kapcsolatban azt kértem, hogy egy 7-fokú skála segítségével jelezzék, mennyire értenek egyet az adott állítással (1-

egyáltalán nem értek egyet az adott állítással és 7- teljes mértékben egyetértek az adott állítással). Ezek az állítások a felmentő stratégiákra és a jóvátételi szándéokra vonatkoztak. A történetek olvasási sorrendjét kiegyenlítettem: 56 vizsgálati személy előbb a szlovák, majd a horvát történetet olvasta, 50 vizsgálati személy előbb a horvát, majd a szlovák történetet. A történetek és a hozzájuk tartozó érzelmek és állítások teljes szövege olvasható a harmadik számú mellékletben.

Hipotézis

A magyar nemzeti identitás passzív, áldozati története miatt azt várom, hogy a magyar csoport agressziójával kapcsolatban kevés önkritika és észlelt felelősség fog megjelenni a vizsgálati személyek részéről. A vizsgálati személyek, és főleg a csoportot glorifikáló tagok, felmentéseket fognak használni, ezzel elhárítva mind a belső, negatív, mind a külső-fókuszú érzelmek átélését és a jóvátételi szándék megjelenését. A kötődő, de nem glorifikáló vizsgálati személyek a nemzetközi eredményekkel ellentétben nem lesznek kritikusabbak, mint a csoport többi tagja.

Vizsgálatomban egyszerre kérdeztem rá a belső és külső fókuszú érzelmek átélésére, a kollektív büntudatra, a szégyenre és a saját csoport iránti haragra. A vizsgálat feltáró jellege miatt nem fogalmaztam meg specifikus hipotéziseket ezekkel az érzelmekkel kapcsolatban, de a szakirodalomban felmerült problémák és kérdéscsoportok miatt fontosnak tartom, hogy az elemzés során kitérjek majd az egyes érzelmek közötti hasonlóságokra és különbségekre.

Eredmények

A vizsgálati eredmények elemzése előtt, megnéztem, hogy a történetek bemutatási sorrendje hatással volt-e a vizsgálati személyek válaszára. Független mintás t-próbával hasonlítottam össze a két vizsgálati feltételt (szlovák történet előbb, aztán horvát történet; horvát történet előbb, aztán szlovák történet). A 18 lehetséges összehasonlításból csak háromban okozott minimális különbséget a bemutatási sorrend, így az adatok elemzését a teljes 106 fős mintán végeztem el. Most a két történet külön elemzése következik.

8.1. A horvát egyetemisták tüntetésének leverése 1890-ben

A vizsgálatban egy olyan modellel dolgoztam, amelynek része volt a saját csoporttal való azonosulás kétdimenziós modellje, a tíz érzelemből álló érzelmek-lista, valamint a felmentő

stratégiákat és jóvátételi szándékot tartalmazó állítások. Ennek a mérési modellnek a bemutatásával kezdem.

A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőíve.

A saját csoporttal való azonosulás kétdimenziós kérdőíve ebben a vizsgálatban is, a bemérési mintához hasonlóan, két faktorból álló struktúrát mutatott. A kötődéshez és a glorifikációhoz tartozó állítások mind a saját faktorukba töltöttek. A glorifikáció skála megbízhatósága jó ($\alpha=,805$), a skálán elért átlagos pontszám 3,64 volt (a szórás 1,41). A kötődés skála megbízhatósága kiváló ($\alpha=,891$), a skálán elért átlagos pontszám 4,62 volt (a szórás 1,75). A glorifikáció és a kötődés skála közötti korreláció ebben a vizsgálati mintában a bemérési mintánál magasabb, $r=,715$ ($p<,001$) mértékű volt, ami azért gond, mert a statisztikai elemzés során az úgynevezett multikollinearitás problémájához vezethet.

Érzelem lista.

A 10 érzelemből álló érzelem-listára főkomponens elemzést végeztem el, varimax forgatást használva. Az elemzés elvégezhető volt ($KMO=,798$). Az érzelmek két faktorba rendeződtek. Az első faktor ($VAR\%=40,89\%$, $\alpha=,876$) a belső-fókuszú, negatív, önkritikus érzelmeket (szégyen, bűntudat, saját csoport iránti harag, fájdalom) és a külső-fókuszú érzelmeket (empátia, szimpátia, sajnálat) tartalmazta. A faktoron elért átlagos pontszám 3,71 volt (a szórás 1,47). A második faktor ($VAR\%=19,86\%$, $\alpha=,568$) egy statisztikai szempontból megbízhatatlan faktor, amely a horvát csoport iránti haragot, a büszkeséget és a félelmet tartalmazta. Ezt a faktort, alacsony megbízhatósága miatt, a továbbiakban nem vettem figyelembe az elemzés során.

Az elméleti bevezetőben és a hipotézis során ismertetett szempontok miatt az első faktornak néhány alternatíváját is teszteltem. Ezek az alternatív modellek a következők: (1) a negatív, belső-fókuszú érzelmek és a külső-fókuszú érzelmek különálló elemzése és (2) a kollektív szégyen, a bűntudat és a saját csoport iránti harag különálló elemzése.

Az érzelmekre vonatkozó leíró adatok azt mutatják, hogy az empátia érzelme jelenik meg a legerősebben ebben a helyzetben ($M=4,43$, szórás 1,89), ezt követi a sajnálat ($M=4,09$, szórás 1,95) és a szimpátia ($M=3,79$, szórás 1,83). A többi érzelmek átélésének erőssége a skála középső értéke körül (3,5) vagy az alatt van.

Felmentő stratégiák.

A felmentő stratégiákat összesen hat állítással mértem. Ezek a Bandura (1999) által felsorolt morális igazolásokat megjelenítő állítások voltak (például „Arról, hogy így alakultak a dolgok, elsősorban a horvátok tehettek”). A felmentő stratégiák nem alkottak egységes faktort, ami érthető, hiszen a felmentések bizonyos formáinak használata feleslegessé, sőt néhány esetben egyenesen értelmetlenné teszi a többi felmentés használatát. Ha például egy vizsgálati személy az eseményeket az áldozat korábbi tetteire való reakcióként állítja be, akkor már nem kell, hogy megkérdőjelezze a beszámoló hitelességét is.

A felmentő stratégiákat két értelmes egységbe lehetett sorolni: az egyik a felelősség tagadására vonatkozott (például „A magyar csendőrök tettei jogtalanok voltak”), a másik az áldozatot hibáztató attribúciókat tartalmazta (például „Arról, hogy így alakultak a dolgok, elsősorban a horvátok tehettek”). Ebben a vizsgálatban, és a többi vizsgálatban is innentől, ezt a két csoportját különböztettem meg a felmentéseknek.

Jóvátételi szándék.

A jóvátételi szándék megjelenését két állítással mértem, amelyek a bocsánatkérés és a kárpótlás szükségességre kérdeztek rá. A két állítás között $r=,699$ korreláció volt, így az elemzés során egy faktorként kezeltem őket ($\alpha=,817$). A faktoron elért átlagos pontszám 3,17, a szórás 1,64 volt.

Az elemzés következő részében azt mutatom be, hogy milyen kapcsolatban áll a kötődésre kontrollált glorifikáció, és a glorifikációra kontrollált kötődés az érzelmekkel, a felmentő stratégiákkal és a jóvátételi szándékkal.

	Kötődésre kontrollált glorifikáció	Glorifikációra kontrollált kötődés
Érzelmek		
A teljes érzelmek faktor együtt (negatív, belső érzelmek és a külső fókuszú érzelmek)	-	-
Harag a horvát csoport iránt	,250*	-,218*

Büszkeség	,338**	-
Felmentő stratégiák		
Úgy gondolom, hogy a magyar csendőrök igazságtalanul bántak a tüntetőkkel	-,211*	-
A magyar csendőrök tettei jogtalanok voltak	-,178 (tendencia, p=,70)	-
Még ha valóban így is történtek az események, ez mind semmi ahhoz képest, amit a horvátok a magyarokkal tettek volna hasonló helyzetben	,398**	-
Jóvátételi szándék	nincs szignifikáns kapcsolat egyik jóvátételi állítással sem	nincs szignifikáns kapcsolat egyik jóvátételi állítással sem

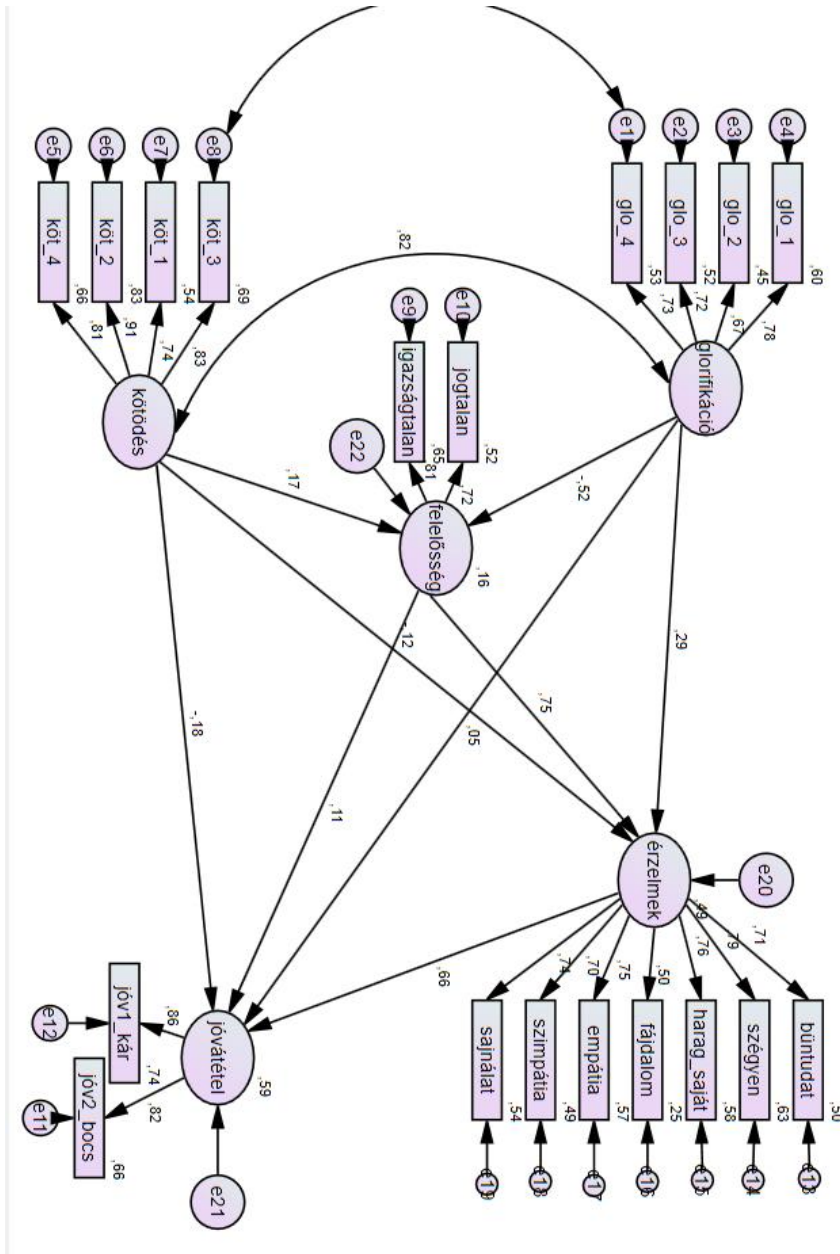
9.számú táblázat: A kötődésre kontrollált glorifikáció és a glorifikációra kontrollált kötődés kapcsolata a horvát történetben szereplő faktorokkal és állításokkal. A táblázatban csak a statisztikailag szignifikáns korrelációk kerültek feltüntetésre. * p<,05, ** p<,01.

A 9. táblázatban az látszik, hogy sem a glorifikáció, sem a kötődés nem áll közvetlen kapcsolatban a negatív, belső-fókuszú érzelmekkel, a külső-fókuszú érzelmekkel, illetve a jóvátételi szándék megjelenésével. A glorifikáció ellenben a 6 felmentő stratégiából hárommal mutat szignifikáns együtt járást: a glorifikáló csoporttagok kevésbé látják igazságtalanoknak a magyar csendőröket, kevésbé gondolják jogtalanak a tetteiket, és úgy vélik, hogy hasonló helyzetben a horvátok keményebben léptek volna fel a magyarokkal szemben. A glorifikáló csoporttagok emellett több haragot is éreznek az áldozati csoport tagjaival szemben, és a büszkeség érzéséről is intenzívebben számolnak be, mint a nem glorifikáló csoporttagok. A csoporthoz érzelmileg kötődő, de nem glorifikáló vizsgálati személyek a külső csoport iránt kevesebb haragot élnek át, mint a csoport többi tagja.

Ahhoz, hogy a teljes modellt elemezni tudjam –ezzel a közvetett hatásokat is bevonva az elemzésbe-, strukturális egyenlet modellt állítottam fel. A teljes modell elfogadható illeszkedési mutatókkal rendelkezett: $\chi^2(159)=240,820$, $p<,001$, CFI=,922, CMIN/df=1,515, SRMR=,0810, RMSEA=,070. Ebből a modelltől eltávolítottam a „még ha valóban így is történtek az események, ez mind semmi ahhoz képest, amit a horvátok a magyarokkal tettek volna hasonló helyzetben” állítást, hiszen ez a két másik, modellben szereplő felmentő stratégiával nem mutatott kapcsolatot. Ez a

módosított modell az eredetinél lényegesen jobban megfelelt a kapott adatoknak: $\chi^2(141)=193,548$, $p<,001$, CFI=,948, CMIN/df=1,373, SRMR=,0619, RMSEA=,060. Ezt a modellt a 4. számú ábrán mutatom be.

4. számú ábra: A horvát történettel kapcsolatos modell. Az e8 és az e1 hiba varianciák korrelációja illeszkedési okokból megengedésre került.

A modellben megjelenő szignifikáns hatásokat a 10. számú táblázatban mutatom be.

Független és függő változó	Standardizált béta
glorifikáció → felelősség elfogadása	-,523**
felelősség elfogadása → érzélem átélés	,752**
érezlem átélés → jóvátételi szándék megjelenése	,663**

10. számú táblázat: A horvát történettel kapcsolatos modellben megjelenő szignifikáns hatások.

A 10. számú táblázat azt mutatja, hogy a glorifikáló csoporttagok kevésbé fogadják el a saját csoport felelősségét az eseményekkel kapcsolatban. A felelősség elutasítása az érzélemátélés elmaradásához, az érzélemátélés elmaradása pedig a jóvátételi szándék elmaradásához vezet.

Ennek a modellnek teszteltem néhány alternatíváját is, a szakirodalomban felmerült kérdések miatt: a külső fókuszú érzelmeket külön, a belső fókuszú érzelmeket külön, a büntudatot, a szégyent és a saját csoport iránti haragot külön. Ezeknek az alternatív modelleknek az illeszkedési mutatói minden esetben megfelelőek (CFI>,950, CMIN/df<3, RMSEA<,065 és SRMR<,0600 minden tesztelt modellben). Elsősorban az lehet érdekes, hogy az egyes érzelmek mennyire erős prediktorai a jóvátételi viselkedésnek. Az erre vonatkozó eredményeket a 11. számú táblázatban mutatom be.

Érzélem (→jóvátételi szándék)	Standardizált béta
Negatív, önkritikus érzelmek együtt	,734
Külső fókuszú érzelmek együtt	,388
Szégyen	,565

Bűntudat	,422
Harag a saját csoport iránt	,353
Empátia	,288
Szimpátia	,276

11.számú táblázat: Az egyes érzelmek és a jóvátételi szándék kapcsolata a horvát történetben.

A 11. számú táblázat mutatja, hogy bár minden érzelm szignifikáns, pozitív prediktora a jóvátételi viselkedésnek, a standardizált regressziós koefficiensek értéke eltérő: a jóvátételt a legerősebben a szegyen jósolja be, majd a bűntudat, aztán a saját csoport iránti harag. A külső fókuszú érzelmek a belső, önkritikus érzelmekhez képest kevésbé jó prediktorai a jóvátételi szándék megjelenésének.

8.2. Egy szlovák faluban történt incidens 1907-ben

Ebben a vizsgálatban a horvát történethez hasonló mérési modellel dolgoztam. A saját csoporttal való azonosulást mérő kérdőívre vonatkozó adatok megegyeznek a horvát történetével, hiszen a két verziót ugyanazok a vizsgálati személyek töltötték ki, így ezek ismertetésétől itt eltekintek.

Érzelem lista.

A 10 érzelemre főkomponens elemzést végeztem, varimax forgatást alkalmazva (KMO=,753). Az elemzés az érzelmeket három faktorba rendezte. Az első faktorba (VAR%=25,24%, α =,810) a negatív valenciájú érzelmek kerültek: a kollektív szegyen, a bűntudat, a saját csoport iránt érzett harag, a fájdalom, a sajnálat és a félelem. A faktoron elért átlagos pontszám 3,41 volt (a szórás 1,37). A második faktorba (VAR%=15,28%, α =,795) a két külső fókusz érzelm, az empátia és a szimpátia került. A faktoron elért átlagos pontszám 3,42 volt (a szórás 1,68). A harmadik faktorba (VAR%=12,83%, α =,637) a büszkeség és a szlovák csoport iránti harag került. A faktoron elért átlagos

pontszám 2,68 volt (a szórás 1,48). Ezt a faktort az elemzés során nem használtam, hiszen egyrészt mindkét ide tartozó érzélem viszonylag ritkán jelent meg, másrészt a faktor megbízhatósága az elvárt érték alatt volt. A horvát történethez hasonlóan a kollektív büntudat, szégyen és saját csoport iránti harag érzelmeit külön is megvizsgáltam.

Az érzelmek leíró adatainak vizsgálata azt mutatja, hogy leggyakrabban a sajnálat jelenik meg ($M=4,39$, szórás 1,85), majd az empátia ($M=3,89$, szórás 1,89). A többi érzelmen elért átlagos pontszám a középérték alatt van. Feltűnő, hogy a szlovák csoporttal szemben a vizsgálati személyek jóval kevesebb empátiát és szimpátiát mutatnak, mint a horvát csoporttal szemben. Ez a különbség statisztikailag is szignifikáns. Az empátia esetén $t(105)=2,783$, $p<,01$; a szimpátia esetén $t(105)=4,603$, $p<,01$.

Felmentő stratégiák.

A felmentő stratégiákat ebben a történetben is hat állítással mértem. Az állítások ebben az esetben sem alkottak közös faktort. Az elemzés során különbséget teszek a felelősség elutasítására és a külső csoport hibáztatására vonatkozó felmentések között.

Jóvátételi szándék.

A jóvátételi szándék megjelenését két állítással mértem, amelyek a bocsánatkérés és a kárpótlás szükségességére kérdeztek rá. A két állítás között $r=,674$ korreláció volt, így az elemzés során egy faktorként kezeltem őket ($\alpha=,801$). A faktoron elért átlagos pontszám 3,08, a szórás 1,57 volt.

Az elemzés következő részében azt mutatom be, hogy milyen kapcsolatban áll a kötődésre kontrollált glorifikáció, és a glorifikációra kontrollált kötődés az érzelmekkel, a felmentő stratégiákkal és a jóvátételi szándékkal.

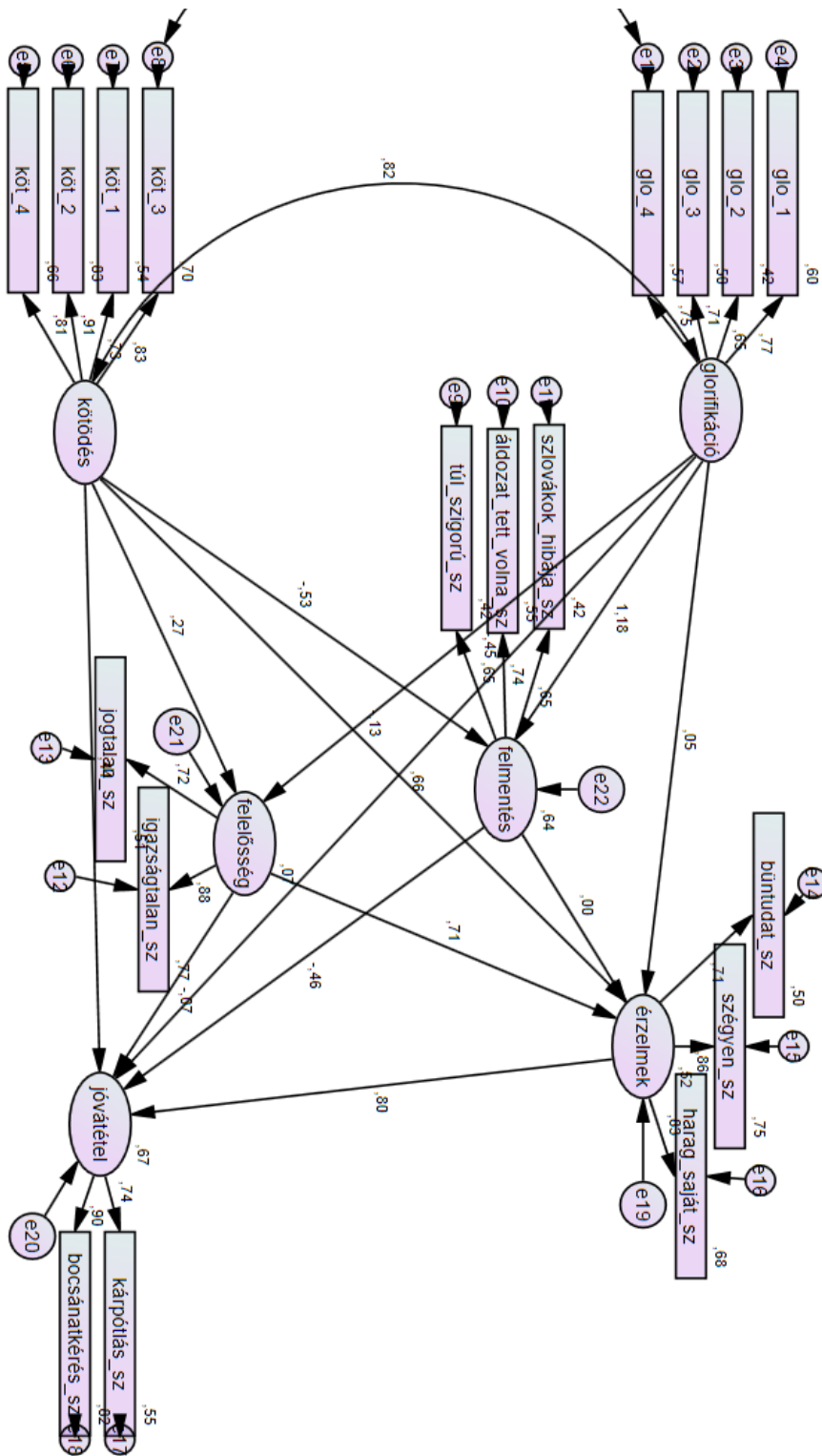
	Kötődésre glorifikáció	kontrollált	Glorifikációra kötődés	kontrollált
Érzelmek				
Negatív valenciájú érzelmek	-		-	
Külső fókuszú érzelmek	-		-	
Harag a szlovák csoport iránt	,355*		-	
Felmentő stratégiák				
Az esemény leírása túlságosan	,290*		-	

szigorú a magyar csendőrökkel		
Úgy gondolom, hogy a fenti leírás megfelel a valóságban történeteknek	-	-
Még, ha valóban így is történtek az események, ez mind semmi ahhoz képest, amit a szlovákok a magyarokkal tettek volna hasonló helyzetben	,374**	-
Arról, hogy így alakultak a dolgok, elsősorban a szlovákok tehettek	,282*	-
Jóvátételi szándék		
Úgy gondolom, hogy a magyarok tartoznak egy bocsánatkéréssel a szlovákoknak	-	-,280*

12.számú táblázat: A kötődésre kontrollált glorifikáció és a glorifikációra kontrollált kötődés kapcsolata a szlovák történetben szereplő faktorokkal és állításokkal. A táblázatban csak a statisztikailag szignifikáns korrelációk kerültek feltüntetésre. * $p < ,05$, ** $p < ,01$.

A 12. számú táblázatból az derül ki, hogy sem a kötődés, sem a glorifikáció nem áll közvetlen kapcsolatban az érzelmek átélésével, leszámítva a külső csoport iránti haragot, amiből a glorifikáló csoporttagok többet élnek át, mint a többi vizsgálati személy. A glorifikáció pozitív kapcsolatban van a felmentések használatával. A glorifikáló vizsgálati személyek inkább gondolják azt, hogy az esemény leírása túl szigorú a magyarokra nézve, hogy a történetekről a szlovákok tehetnek, és hogy a szlovákok hasonló helyzetben keményebbek lettek volna a magyarokkal szemben. A glorifikációra kontrollált kötődés negatív kapcsolatban van a bocsánatkérés támogatásával, ami azt jelenti, hogy a csoporthoz érzelmileg kötődő csoporttagok kevésbé támogatják a szlovák csoport irányába szóló bocsánatkérést, mint a többi vizsgálati személy.

Ahhoz, hogy a teljes modellt elemezni tudjam –ezzel a közvetett hatásokat is bevonva az elemzésbe-, strukturális egyenlet modellt állítottam fel. Az azonosulás két módját, a felmentő stratégiákat, az érzelmek két faktorát, és a jóvátételi szándékot tartalmazó modell nem megfelelő illeszkedési mutatókkal rendelkezett: $\chi^2(194)=292,747$, $p<,001$, CFI=,906, CMIN/df=1,508, SRMR=,0856, RMSEA=,070. A modellből eltávolítottam a külső fókuszú érzelmeket, mivel ezek a modell többi részével nem álltak kapcsolatban, valamint az olyan negatív valenciájú érzelmeket is, amelyek nem önkritikusak (félelem, fájdalom, sajnálat). A módosított modell nagyon jó illeszkedési mutatókkal rendelkezett: $\chi^2(120)=139,471$, $p=,108$, CFI=,979, CMIN/df=1,162, SRMR=,0621, RMSEA=,039. Ezt a modellt az 5. ábrán mutatom be:

5. számú ábra: A szlovák történettel kapcsolatos modell. Az e8 és az e1 hiba varianciák korrelációja illeszkedési okokból megengedésre került.

A modellben megjelenő szignifikáns hatásokat a 13. számú táblázatban mutatom be.

Független és függő változó	Standardizált béta
glorifikáció → felmentések használata	1,180**
kötődés → felmentések használata	-,528
glorifikáció → felelősség elfogadása	-,446*
felelősség elfogadása → negatív, önkritikus érzelmek átélése	,714
negatív, önkritikus érzelmek átélése → jóvátételi szándék megjelenése	,804

13. számú táblázat: A szlovák történettel kapcsolatos modellben megjelenő szignifikáns hatások.

A 13. számú táblázat azt mutatja, hogy a glorifikáció mind a felmentések használatának, mind a felelősség elutasításának szignifikáns prediktora. A glorifikáló vizsgálati személyek a többi vizsgálati személyhez képest, több felmentést használnak, és kevésbé hajlandóak elfogadni a saját csoport felelősségét a saját csoport agressziójával kapcsolatban. Úgy vélik, hogy a történetek a szlovákok hibái voltak, hogy a leírás túl szigorú a magyarokra nézve, és hogy a szlovákok hasonló helyzetben keményebbek lettek volna velünk. Kevésbé fogadják el, hogy a magyar csendőrök tettei jogtalanok és igazságtalanok voltak.

A saját csoporthoz kötődő vizsgálati személyek kevesebb felmentést használnak, mint a csoporthoz kevésbé kötődő személyek, azaz kritikusabbak, mint a csoport többi tagja.

A felelősség elutasítása, a horvát történethez hasonlóan együtt jár a negatív, önkritikus érzelmek átélésével, ezek pedig a jóvátételi szándék megjelenésével. A felmentések használata viszont nem mutat kapcsolatot sem az érzelem átéléssel, sem a jóvátételi szándékkal.

A modellben megjelenő magas standardizált regressziós koefficiens értékek a multikollinearitás problémájára utalnak. Fontos azonban kiemelni, hogy Jöreskog (1996) szerint a strukturális egyenlet modell, mint módszer, természetéből adódóan az 1-nél magasabb koefficiens értékek nem jelentik azt, hogy a modell hibás. A multikollinearitás forrása valószínűleg a kötődés és a

glorifikáció faktorok közötti magas korreláció. Külön tesztelve a kötődés és a glorifikáció faktorokat, ugyanazokat a hatásokat kapjuk, mint amelyek fentebb bemutatásra kerültek.

Ennek a modellnek teszteltem olyan verzióit is, amelyekben a kollektív büntudat, a szégyen és a saját csoport iránti harag önállóan jelennek meg. Ezeknek az alternatív modelleknek az illeszkedési mutatói jók (CFI>,950, CMIN/df<3, RMSEA<,050 és SRMR<,0600 mindhárom modell esetében).

A 14. számú táblázat azt mutatja, hogy az egyes érzelmek mennyire erős prediktorai a jóvátételi viselkedésnek.

Érzelem (→jóvátételi szándék)	Standardizált béta
Szégyen	,602
Bűntudat	,336
Harag a saját csoport iránt	,471
Empátia	nem szignifikáns
Szimpátia	nem szignifikáns

14.számú táblázat: Az egyes érzelmek és a jóvátételi szándék kapcsolata a szlovák történetben.

A kollektív szégyen, büntudat és a saját csoport iránti harag ugyanúgy viselkednek, mint a fő modell, amelyikben a három érzelem együtt jelenik meg. Mind a három érzelem szignifikáns prediktora a jóvátételi viselkedésnek, a hatás erőssége azonban eltérő: a szégyen megjelenése vezet a leginkább a jóvátételi szándékhoz, ezt követi a saját csoport iránti harag, majd a büntudat. A kollektív szégyen és a büntudat között jelentős különbség tapasztalható. Megnéztem az empátia és a jóvátételi szándék, valamint a szimpátia és a jóvátételi szándék közötti kapcsolatot, de ezek egyike sem bizonyult szignifikánsnak.

8.3. Az első vizsgálat eredményeinek megvitatása

Az első vizsgálatban két olyan történetet olvastak a vizsgálati személyek, amelyekben a magyar csoport agresszorként viselkedett külső csoportok, a horvátok és a szlovákok, tagjaival szemben. A két vizsgálatban közös volt, hogy az olyan érzelmeknek, amelyek a saját csoport kritikáját tartalmazzák, az átélése a középérték körül vagy az alatt volt. Kevés vizsgálati személy számolt be szégyenről, büntudatról vagy éppen a saját csoport iránti haragról. A helyzetben megjelenő érzelmek inkább a külső fókuszú érzelmek, az empátia, a szimpátia és a sajnálat voltak. Ez azért problémás, mert a további elemzés megmutatta, hogy ezek az érzelmek nem kapcsolódnak a jóvátételi szándékhoz, tehát végső soron nem segítik a csoportközi kapcsolat javítását.

Közös volt a két vizsgálatban a csoportot glorifikáló vizsgálati személyek választásainak mintázata. A glorifikáló csoporttagok mindkét vizsgálatban gyakrabban éltek az úgynevezett felmentő stratégiák használatával, szemben a többi csoporttaggal. Ez azt jelenti, hogy olyan eseményértelmezéseket fogadtak el, amelyek vagy a külső csoportot hibáztatják a történetekért, vagy egyszerűen csak elutasítják a saját csoport felelősségét a helyzettel kapcsolatban. Ezek a felmentő stratégiák mindkét vizsgálatban a negatív, önkritikus érzelmek háritásához vezettek: minél több felmentést használt egy adott vizsgálati személy, annál kevesebb rossz érzése volt az agresszióval kapcsolatban. A negatív, önkritikus érzelmek elmaradása azért problémás, mert a jóvátételi szándék elmaradásához is vezet. A glorifikáló vizsgálati személyekkel kapcsolatban kapott eredmények megfelelnek Roccas és munkatársai (2006) eredményeinek. Úgy tűnik, hogy a saját csoport felsőbbrendűségében hívő csoporttagok a saját csoport agressziójával kapcsolatban elutasítják a felelősség felvállalását, a negatív, önkritikus érzelmek átélését és a jóvátételt. Fontos emellett, hogy mindkét történetben, a glorifikáló csoporttagok a vizsgálati minta átlagánál több haragot éltek át az áldozat csoport tagjai iránt, sőt a horvát történetben a glorifikáló vizsgálati személyek a büszkeség érzelméről számoltak be.

A kötődéssel kapcsolatban már nem ennyire egyértelmű a helyzet. A horvát történetben a kötődés egyedül az áldozat iránt érzett haraggal mutatott kapcsolatot: a kötődő vizsgálati személyek ebből az érzelemből kevesebbet éltek át, mint a többi vizsgálati személy. A kötődés viszont nem állt kapcsolatban a negatív, önkritikus érzelmek átélésével, a külső fókuszú érzelmekkel és a jóvátétel szándékával sem. A szlovák történetben egy érdekes, ellentmondásos eredményt kaptam: a kötődés pozitív kapcsolatban állt a felmentések elutasításával, de negatívabban a bocsánatkérésre vonatkozó állítással. Ez azt jelenti, hogy a kötődő vizsgálati személyek kevésbé fogadták el a magyar csoportot felmentő állításokat, ugyanakkor kevésbé értettek egyet azzal is, hogy a szlovák csoporttól bocsánatot kellene kérni. Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy itt-ott érvényesül a glorifikáció

nélküli kötődés kritikus jellege –kevesebb külső csoport iránti harag a horvát történetben, a felmentések elutasítása a szlovák történetben-, de markánsan ez az összefüggés nem jelentkezik. A Roccas és munkatársai (2006) vizsgálatában talált erőteljes kapcsolat a kötődés és a saját csoport iránti kritika között, az első vizsgálatomban nem érvényesült. Nem jelent meg a Staub (1997) által kritikus lojalistának nevezett azonosulási mód. A csoporttal való azonosulásnak nincs olyan intenzív mintázata, amely a csoport rossz tetteivel kapcsolatos kritikai hozzáálláshoz vezetne.

Figyelemre méltó továbbá, hogy a vizsgálati személyek a két csoportot, a horvátot és a szlovákot eltérően kezelték: a horvátok iránt lényegesen több empátiát és szimpátiát mutattak, mint a szlovákok iránt. A kiválasztott felmentések is szigorúbbak a szlovákokkal szemben: míg a horvát történetben az áldozat okolása nélkül, egyszerűen a felelősség minimalizálása a felmentés eléréséhez használt stratégia, addig a szlovák történetben egyenesen az áldozat hibáztatása. Banga, Szabó és László (2012) felméréséből kiderül, hogy a magyar-szlovák csoportközi viszony az egyik legproblematisabb csoportközi helyzet a magyarok számára. Ezt a konfliktust látják a legkevésbé lezártnak, és ezzel kapcsolatban gondolják azt a leginkább, hogy jó esély van a konfliktus jövőbeli mélyülésére. A csoportközi viszonyok történetisége, azaz a konfliktus lezártsága, olyan változó lehet, amelyet érdemes az ilyen típusú vizsgálatokban figyelembe venni, hiszen az első vizsgálat eredményei alapján, egyáltalán nem lényegtelen, hogy mely külső csoporttal szemben követik el a magyarok az agressziót. A konfliktus észlelt lezártságának, mint változónak a fontosságára több szerző is rámutat (Doosje és munkatársai, 1998; Parkinson, Fisher és Manstead, 2005), magyar nyelven pedig Fülöp és László (2011) emeli ki ennek a változónak a jelentőségét.

Ebben a vizsgálatban tehát egyszerre két helyen látható, ahogyan a történeti kontextus beemelése segítheti a csoportközi helyzetben adott válaszok elemzését: egyrészt magyarázatot adhat arra, hogy miért marad el a saját csoport iránti kritikai hozzáállás a vizsgálati személyek részéről, másrészt, hogy miért kerülnek megkülönböztetésre a horvát és szlovák csoportok. Előbbi az áldozati szerepből, utóbbi a csoportközi viszonyok történetiségéből és a konfliktus lezáratlanságából adódhat. Ezek természetesen a vizsgálat jellegéből adódóan spekulatív magyarázatok, hiszen a glorifikáció nélküli érzelmi kötődés kritikus természetére a nemzetközi szakirodalomban is csupán néhány példa akad (Leidner és munkatársai, 2010; Roccas és munkatársai, 2006), és a két agresszor történet között is jelentős különbségek vannak. A szlovák történettel kapcsolatos erőteljesebb védekező reakciókat kiválthatja esetleg az is, hogy ebben a történetben a magyar csoport agressziójának súlyosabbak a következményei. A horvát történetben az empatikus hozzáálláshoz részben hozzájárulhat az is, hogy a történet főszereplői, a vizsgálati személyekhez hasonlóan, egyetemi hallgatók. A következő vizsgálatokban így egyértelmű volt a célkitűzés: más helyzetekben is tesztelni a glorifikáció és a kötődés működését, valamint a felmentő stratégiák, érzelmátélés és jóvátétel közötti kapcsolatokat.

A szakirodalmi háttér alapján, kérdés volt továbbá az is, hogy vannak-e, és ha igen milyen, különbségek a kollektív büntudat, a kollektív szégyen és a saját csoport iránti harag között? Ezek az érzelmek a főkomponens elemzés során mind a szlovák, mind a horvát történetben egy faktorba rendeződtek. Ez az eredmény nem meglepő, hiszen még a büntudat és szégyen megkülönböztetése mellett érvelő Tangney is azt írja, hogy az ilyen típusú érzelmek rokonságot mutatnak, egy közös „érzelem család” tagjai (Tangney, Stuewig és Mashek, 2007). A három érzelmek között erős, szignifikáns korrelációk vannak mindkét történetben. Ugyanakkor az érzelmek külön elemzése azt mutatja, hogy leginkább a szégyen az az érzelmek, ami a jóvátételi szándék megjelenéséhez vezet. Ez az eredmény illeszkedik ahhoz a szakirodalmi vonalhoz, amely a kollektív szégyent pozitív hatású érzelmeként kezeli, és a kollektív büntudatnál hatékonyabb, erőteljesebb érzelmeknek tekinti a csoportközi helyzet javításában. A kollektív szégyen a vizsgálatok alapján úgy tűnik, hogy szorosabban kapcsolódik a saját csoport pozitív identitásának és integritásának helyreállításához, mint a büntudat (Giner-Sorolla és munkatársai, 2008; Lickel és munkatársai, 2007). Jelentős és új eredménynek tekinthető, hogy a külső fókuszú érzelmek sem a horvát, sem a szlovák történetben nem jósolták be túlságosan jól a jóvátételi szándék megjelenését.

A következő vizsgálatomban arra voltam kíváncsi, hogy egy időben közelebbi esemény esetén milyen kapcsolat lesz az azonosulás módjai és a negatív, önkritikus érzelmek átélése között. Ebben a vizsgálatban a magyarok már nemcsak agresszorként, hanem áldozatként is megjelentek.

9. Második vizsgálat: Uszító falfirkák a magyar-szerb határon.

Módszer

Részvevők

A vizsgálatban 265 fő vett részt, akik többségben a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatói voltak. A kérdőívek felvétele a 2012/2013. tanévben történt. A 265 főből 108 férfi és 156 nő volt, a vizsgálati személyek átlagos életkora 21,83 év volt (szórás 6,02).

Eljárás és vizsgálati anyag

A vizsgálati személyek egy része a vizsgálati kérdőíveket nyomtatva, egy másik része pedig on-line felületen keresztül kapta meg. A kérdőívek kitöltése anonim és önkéntes volt, a kitöltésért a vizsgálati személyek jutalmat nem kaptak. A vizsgálati kérdőív elején egy tájékoztató szerepelt. A vizsgálati kérdőív első részében a saját nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőív kitöltését kértem a vizsgálati személyektől. Ezt követően a vizsgálati személyeket arra kértem, hogy olvassanak el egy történetet.

Ennek a történetnek két verziója volt, az egyikben a magyarok voltak az agresszorok, a másikban az áldozatok. 116 vizsgálati személy a magyar agresszorról, 149 vizsgálati személy a magyar áldozatról olvasott történetet.

A magyar áldozatról szóló történet arról számolt be, hogy a Vajdaságban elszaporodtak a magyarellenes, uszító falfirkák, több ilyen esetet is felidézve. Ebben a történetben tehát a szerb csoport tagjai voltak az agresszorok, a magyar csoport tagjai pedig az áldozatok. A másik történet, kisebb módosításokkal, megegyezett az első történetről, de arról szólt, hogy elszaporodtak a szerbellenes, uszító falfirkák a magyar-szerb határ magyar oldalán. Ebben a történetben tehát a szerb csoport tagjai voltak az áldozatok, a magyar csoport tagjai pedig az agresszorok.

Az események leírása mindkét verzióban nyilvánvalóvá tette, hogy a negatív kimenetek szándékolt cselekvések következményei voltak. A történetek ugyanakkor úgy lettek megfogalmazva, hogy abban sem a saját, sem a külső csoport explicit hibáztatása nem jelent meg.

A történetek elolvasását követően 12 állítással kapcsolatban azt kértem a vizsgálati személyektől, hogy egy 7-fokú skála segítségével jelezzék, mennyire értenek egyet az adott állítással

(1- egyáltalán nem értek egyet az adott állítással és 7- teljes mértékben egyetértek az adott állítással). Ezek az állítások a felmentő stratégiákra, az érzelmátélésre és a jóvátételre vonatkoztak. A történetek és a hozzájuk tartozó érzelmek és állítások teljes szövege olvasható a negyedik számú mellékletben.

Hipotézisek

A magyarok agressziójáról szóló történetben, az első vizsgálathoz hasonló eredményeket vártam. Azt feltételeztem, hogy a vizsgálati személyek többsége, és főleg a csoportot glorifikáló tagok, élni fognak a magyarok felmentésével és a felelősség elutasításával. Ezek következménye az önkritikus érzelmek és végső soron a jóvátételi szándék elmaradása lesz. A saját csoporthoz érzelmileg kötődő, de nem glorifikáló csoporttagok esetében már nehezebb volt hipotézist megfogalmazni, hiszen míg az első vizsgálatban, a horvát történetben a kötődés nem mutatott kapcsolatot egyetlen másik változóval sem, addig a szlovák történetben szignifikánsan jósolta be a felmentések elutasítását. A magyar csoport identitására jellemző áldozati szerep miatt továbbra is azt várom, hogy viszonylag alacsony lesz az önkritika megjelenése, még a kötődő, de nem glorifikáló csoporttagok körében is.

Az áldozati történettel kapcsolatban még nehezebb volt hipotéziseket megfogalmazni, hiszen ilyen jellegű vizsgálatokat még a nemzetközi szakirodalom is csak elvétve mutat be. Az azonosulási módok ismeretében azt vártam, hogy a csoportot glorifikáló vizsgálati személyek jobban fogják igényelni az áldozat részéről a negatív, önkritikus érzelmek átélését, és a jóvátételi szándékot, mint a többi csoporttag. Ez azért valószínűsíthető, mert a csoport felsőbbrendűségébe vetett hit miatt, talán a számukra a leginkább fenyegető az a helyzet, amelyben a magyar csoport áldozattá válik.

Az elemzés első részében azt néztem meg, hogy van-e különbség a magyar áldozat és magyar agresszor történetekben adott válaszok között.

9.1. Magyar agresszor és magyar áldozat.

A történetek után szereplő 12 állításra adott válaszokat független-mintás t-próbák segítségével hasonlítottam össze, ahol a csoportosító változó az volt, hogy a magyarok agresszorként vagy áldozatként szerepelnek-e a helyzetben. A 12 lehetséges összehasonlításból 11-ben szignifikáns különbség volt a két verzió között, és ezek a különbségek minden esetben a saját csoport irányába

voltak elfogultak. Amikor a magyar csoport az elkövető, a vizsgálati személyek több felmentő stratégiát használnak, kevesebb önkritikus, negatív érzelmet élnek át, és a jóvátételi szándék is alacsonyabb, mint amikor a szerb csoport az elkövető. A szerb csoport agressziója esetén a vizsgálati személyek kevésbé fogadják el a felmentő attribúciókat, jobban igénylik az önkritikus, negatív érzelmek átélését és a jóvátételi szándék megjelenését is.

Ezeket az eredményeket a 15. számú táblázatban foglalom össze.

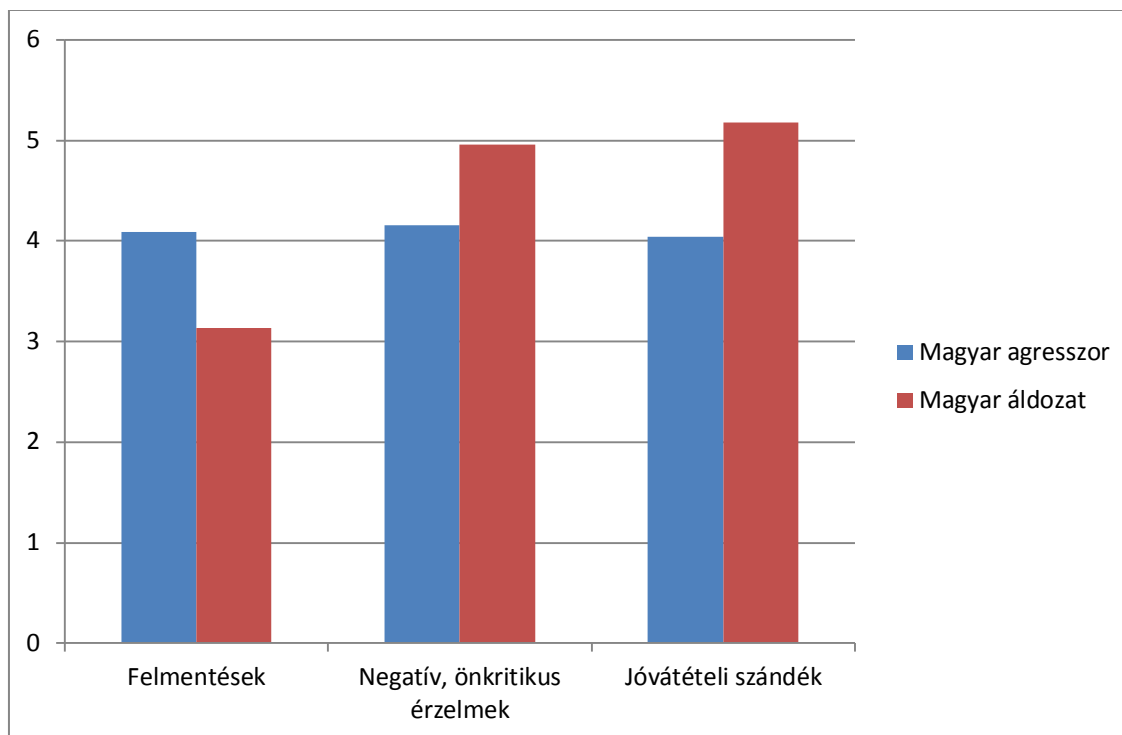
Állítás	A független mintás t-próba eredménye	Leíró adatok (zárójelben a szórás értékek)
Felmentések		
Úgy gondolom, hogy a fenti leírás megfelel a valóságban történt eseményeknek.	t(263)=3,072, p<,01	M(magy_áldozat)= 4,81 (1,49) M(magy_agresszor)= 4,24 (1,50)
Még, ha valóban így is történtek az események, ezek csak reakciók voltak az [áldozat] korábbi tetteire.	t(263)=-7,292, p<,01	M(magy_áldozat)= 2,82 (1,55) M(magy_agresszor)= 4,24 (1,58)
Arról, hogy a két csoport viszonya így alakult, elsősorban az [áldozat csoport] tehet.	t(230,554)=-6,037, p<,01	M(magy_áldozat)= 2,57 (1,43) M(magy_agresszor)= 3,73 (1,62)
Az [agresszor csoport] tetteit nem a külső körülmények határozták meg.	t(263)=2,438, p<,05	M(magy_áldozat)= 4,05 (1,65) M(magy_agresszor)= 3,56 (1,54)
Érzelmek		
Az [agresszor csoport] tagjainak büntudatot kellene érezniük az eseményekkel kapcsolatban.	t(263)=6,409, p<,01	M(magy_áldozat)= 5,55 (1,72) M(magy_agresszor)= 4,16 (1,79)
Az ilyen események szégyent hoznak az [agresszor csoport] tagjaira.	t(263)=4,080, p<,01	M(magy_áldozat)= 5,59 (1,68) M(magy_agresszor)= 4,68 (1,86)
Amikor egy ilyen eseményről olvasok, sajnálatot érzek.	t(263)=2,540, p<,05	M(magy_áldozat)= 5,08 (1,97) M(magy_agresszor)= 4,46 (1,93)
Haragszom az [agresszor csoportra] az események miatt.	nincs szignifikáns különbség a két feltétel	-

	között	
Jóvátétel		
Úgy gondolom, hogy az [agresszor csoportnak] kárpótolnia kellene az [áldozat csoportot] a történetekért.	t(263)=5,479, p<,01	M(magy_áldozat)= 4,65 (1,93) M(magy_agresszor)= 3,42 (1,66)
Úgy gondolom, hogy az [agresszor csoportnak] törekednie kellene arra, hogy jó kapcsolatot alakítsanak ki az [áldozat csoporttal]	t(263)=4,737, p<,01	M(magy_áldozat)= 5,96 (1,36) M(magy_agresszor)= 5,06 (1,72)
Az [agresszor csoport] kormányának illene bocsánatot kérnie ezek miatt az események miatt.	t(263)=4,797, p<,01	M(magy_áldozat)= 5,05 (1,88) M(magy_agresszor)= 3,91 (1,98)
Úgy gondolom, hogy az [agresszor csoport tagjai] tartoznak egy bocsánatkéréssel az [áldozat csoport tagjainak]	t(263)=5,407, p<,01	M(magy_áldozat)= 5,04 (1,88) M(magy_agresszor)= 3,78 (1,86)

15. számú táblázat: Különbségek a magyar áldozat és agresszor történetek között a második vizsgálatban.

A 6. számú ábrán grafikusán is bemutatom a különbséget a magyar áldozat és agresszor történetek között a felmentések használata/elfogadása, a negatív, önkritikus érzelmek átélése/igénylése, valamint a jóvátételi szándék megjelenése/igénylése faktorokban.

6. számú ábra: Különbségek a magyar áldozat és agresszor történetek között a faktorok mentén.

A két verzió összehasonlítást követően, külön-külön elemeztem a magyar agresszor és a magyar áldozat történeteket.

9.2. A magyar csoport agressziója a szerbek ellen

Ezt a verziót 116 fő töltötte ki, 51 férfi és 65 nő. A vizsgálati személyek átlagos életkora 21,10 év volt (a szórás 1,96).

A vizsgálatban egy olyan modellel dolgoztam, ami a nemzeti csoporttal való azonosulás kétdimenziós modelljét, a felmentő stratégiákat, a negatív, önkritikus kollektív érzelmeket és a jóvátételi szándékra vonatkozó állításokat tartalmazta. Elsőként ennek a mérési modellnek a bemutatása következik.

A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőíve.

A kérdőív ebben a vizsgálatban is megbízhatóan el tudja különíteni a glorifikáció és a kötődés faktorokat. A kötődéshez és a glorifikációhoz tartozó állítások csak a saját faktorukba töltenek. A glorifikáció skála megbízhatósága elfogadható ($\alpha=,744$), a skálán elért átlagos pontszám 3,94 volt (a

szórás 1,24). A kötődés skála megbízhatósága jó ($\alpha=,823$), a skálán elért átlagos pontszám 4,85 volt (a szórás 1,39). A glorifikáció és a kötődés skála között közepes erősségű, pozitív korreláció mérhető ($r=,480$, $p<,001$).

A történehez tartozó 12 állításra elvégzett faktorelemzés eredménye

A történehez tartozó 12 állítás eredetileg a magyar csoportot felmentő stratégiák használatát (például „Arról, hogy a két csoport viszonya így alakult, elsősorban a szerbek tehetnek”), a negatív, önkritikus érzelmek átélését (például „Haragszom a magyarokra az események miatt”), valamint a jóvátételi szándékot (például „Úgy gondolom, hogy a magyarok tartoznak egy bocsánatkéréssel a szerbeknek”) mérte volna. A 12 állításra főkomponens elemzést végeztem el, varimax forgatással ($KMO=,883$). A faktorelemzés kétfaktoros elrendezést mutatott. A 12 állításból négy állítás egyik faktorban sem jelent meg.

Az első faktorba ($VAR%=49,53\%$, $\alpha=,899$) a negatív, önkritikus érzelmek (kollektív büntudat, szégyen és a saját csoport iránti harag) és a jóvátételi viselkedés állításai (bocsánatkérés és kárpótlás) együtt kerültek. Az első faktorban elért átlagos pontszám 4,22 volt, a szórás 1,42.

A második faktorba ($VAR%=16,68\%$, $\alpha=,768$) két felmentő állítás került: „Még ha valóban így is történtek az események, ezek csak reakciók voltak a szerbek korábbi tetteire” és „Arról, hogy a két csoport viszonya így alakult, elsősorban a szerbek tehetnek”. A második faktorban elért átlagos pontszám 3,99 volt, a szórás 1,39.

Az önkritikus, negatív érzelmek és a jóvátételi viselkedés magas korrelációja, illetve egy faktorba rendeződése nem szokatlan eredmény a nemzetközi szakirodalomban (például Branscombe, Slugoski és Kappen, 2004; Roccas, Klar és Liviatan, 2006). Roccas és munkatársai (2006) a kollektív büntudattal kapcsolatos vizsgálatukban az önkritikus, negatív érzelmek érzelmi és viselkedéses komponenseiről írnak. Az érzelmi komponens konkrétan az érzelem átélése, a viselkedéses komponens pedig a jóvátétel megjelenése. Roccas és munkatársai (2006) a statisztikai elemzés során azt javasolják, hogy előbb kerüljön tesztelésre a teljes faktor (érzelmek és jóvátétel együtt), majd a két komponens külön-külön is. Ez az eljárás az érzelemátélést nem használja a jóvátételi viselkedés prediktoraként, elkerülve ezzel a multikollinearitás problémáját.

A mérési modell alapján tehát a tesztelésre kerülő modellben a saját csoporttal való azonosulás két módja, a felmentő stratégiák egy faktora, és végül a negatív érzelemátélés érzelmi és viselkedéses vetülete került.

A teljes modell strukturális egyenlet modellben történő tesztelése előtt bemutatom a kötődésre kontrollált glorifikáló, valamint a glorifikációra kontrollált kötődés korrelációit az egyes faktorokkal és állításokkal.

	Kötődésre glorifikáció	kontrollált	Glorifikációra kötődés	kontrollált
Felmentő stratégiák	,426**		-	
Érzelmi és viselkedéses komponens egyben	-,393**		-	
Érzelmi komponens külön	-,376**		-	
Viselkedéses komponens külön	-,349**		-	
Érzelmek külön				
Az ilyen események szégyent hoznak a magyar csoport tagjaira.	-,348**		-	
Amikor egy ilyen eseményről olvasok, sajnálatot érzek.	-,351**		,289*	
A magyar csoport tagjainak bűntudatot kellene érezniük az eseményekkel kapcsolatban.	-,321**		-	
Haragszom a magyarokra az események miatt	-,307*		-	
Felmentések				
Még, ha valóban így is történtek az események, ezek csak reakciók voltak a szerbek korábbi tetteire.	,243*		-,157 (p=,095)	
Úgy gondolom, hogy a fenti leírás megfelel a valóságban történt eseményeknek.	-,367**		-	
Arról, hogy a két csoport viszonya így alakult, elsősorban a szerbek tehetnek.	,485**		-,172 (p=,065)	
Jóvátétel				

A magyar kormánynak illene bocsánatot kérnie ezek miatt az események miatt.	-,425**	-
Úgy gondolom, hogy a magyarok tartoznak egy bocsánatkéréssel a szerbeknek.	-,317**	-
Úgy gondolom, hogy a magyaroknak kárpótolnia kellene a szerbeket a törtétekért.	-,179 (tendencia, p=,056)	-

16. számú táblázat: A kötődésre kontrollált glorifikáció és a glorifikációra kontrollált kötődés kapcsolat a faktorokkal és állításokkal a magyarok szerbek elleni agressziójáról szóló történetben. * $p < ,05$, ** $p < ,01$.

A 16. számú táblázatból az derül ki, hogy a kötődésre kontrollált glorifikáció a modell minden faktorával szignifikáns korrelációban áll. Minél magasabb egy vizsgálati személy glorifikáció pontszáma, annál valószínűbb, hogy a magyar csoport agressziójával kapcsolatban felmentéseket használ, elutasítja az önkritikus, negatív érzelmek átélését és nem mutat jóvátételi szándékot. A glorifikációra kontrollált kötődés egyedül a sajnálat érzelmével mutatott kapcsolatot: a kötődő személyek több sajnálatot fejeztek ki a szituációval kapcsolatban, mint a többi vizsgálati személy.

Ahhoz, hogy a teljes modellt elemezni tudjam –ezzel a közvetett hatásokat is bevonva az eredmények értelmezésébe-, az azonosulás két módját, a felmentéseket tartalmazó faktort, valamint a negatív érzelmek érzelmi és viselkedéses komponenseit, egy strukturális egyenlet modell keretében vizsgáltam. Elméleti megfontolásokat követve a kollektív büntudat, szégyen és saját csoport iránti harag érzelmeit külön is teszteltem.

A 17. számú táblázat mutatja az első három modellre vonatkozó illeszkedési mutatókat.

	Egyfaktoros megoldás	Csak viselkedés	Csak érzelem
χ^2	$\chi^2(96)=183,156$, $p < ,001$	$\chi^2(57)=99,243$, $p < ,001$	$\chi^2(57)=113,922$, $p < ,001$
CMIN/df	1,908	1,583	1,999
CFI	,909	,949	,905
RMSEA	,089	,071	,093

AIC	263,156	158,243	181,922
SRMR	,0735	,0615	,0782

17. számú táblázat: A magyarok szerbekkel szembeni agressziójával kapcsolatban tesztelt modellek illeszkedési mutatói.

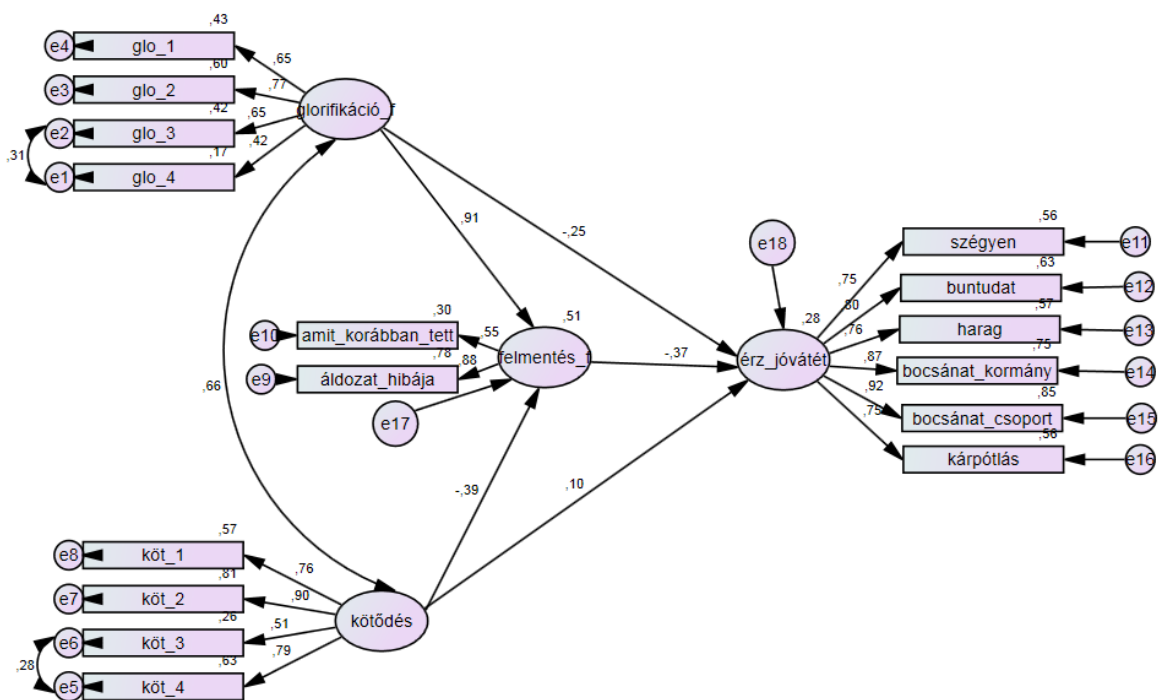
Ezekben a modellekben öt szignifikáns hatás jelentkezik, a 18. számú táblázatban ezeket mutatom be.

Független és függő változó	Standardizált béta
glorifikáció → felmentések használata	.914
kötődés → felmentések használata	-,394
felmentések használata → érzelemátélés és jóvátételi szándék	-,370
felmentések használata → érzelemátélés külön	-,380
felmentések használata → jóvátételi szándék külön	-,377

18. számú táblázat: A szerbekkel szemben elkövetett agresszióval kapcsolatban megjelenő szignifikáns kapcsolatok.

A modell tehát azt mutatja, hogy a glorifikáció nagyon szoros kapcsolatban áll a felmentések használatával. A saját csoportot glorifikáló csoporttagok a saját csoport agressziójával kapcsolatban erőteljesen használják a felmentő stratégiákat, azaz olyan eseményértelmezésekkel élnek, amelyek a magyar csoport felelősségét csökkentik. A felmentések használata negatív kapcsolatban van mind az érzelmek átélésével, mind a jóvátételi viselkedéssel, ami azt jelenti, hogy minél több felmentést használ valaki, annál kevésbé valószínű, hogy negatív, önkritikus érzelmeket él át a csoport tagjaként, illetve hogy hajlandóságot mutat a jóvátételi viselkedésre. A saját csoporthoz való érzelmi kötődés a felmentések elutasításával mutatott kapcsolatot: a kötődő vizsgálati személyek a felmentő állításokkal kevésbé értettek egyet, mint a többi vizsgálati személy.

A teljes modellt a 7. számú ábrán mutatom be:

7. számú ábra: A magyar csoport szerbekkel szembeni agresszióját tesztelő modell. Illeszkedési okokból az e5-e6, és e1-e2 hiba szórások korrelációját megengedtem.

A kollektív bűntudatra, szégyenre és a saját csoport iránti haragra elvégzett elemzések azt mutatják, hogy a három érzelem azonos erősséggel kötődik a felmentések használatához az egyik oldalról, valamint a jóvátételi szándékhoz a másik oldalról. A 19. számú táblázat a standardizált regressziós koefficiensek értékeit mutatja be.

Útvonal	Standardizált béta
felmentések használata → bűntudat	-,338
felmentések használata → szégyen	-,336
felmentések használata → saját csoport iránti harag	-,321
bűntudat → jóvátételi szándék	,685
szégyen → jóvátételi szándék	,615
saját csoport iránti harag → jóvátételi szándék	,636

19. számú táblázat: A negatív, önkritikus érzelmek átélésének kapcsolata a felmentések használatával és a jóvátételi szándék megjelenésével.

9.3. A szerb csoport agressziója a magyarok ellen

A magyar áldozatra vonatkozó történetet 149 fő olvasta. A vizsgálati személyek között 57 férfi és 91 nő volt, a személyek átlagos életkora 22,39 év volt (a szórás 7,81). Elsőként a vizsgálatban használt mérési modellt mutatom be.

A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőíve.

A nemzeti csoporttal való azonosulást mérő kérdőív ebben a vizsgálatban is megbízhatóan különíti el a glorifikáció és a kötődés faktorokat. A kötődéshez és a glorifikációhoz tartozó állítások mind csak a saját faktorukba töltenek. A glorifikáció skála megbízhatósága elfogadható ($\alpha=,729$), a skálán elért átlagos pontszám 3,87 (a szórás 1,24). A kötődés skála megbízhatósága jó ($\alpha=,842$), a skálán elért átlagos pontszám 4,84 (a szórás 1,58). A glorifikáció és a kötődés skála közötti korreláció közepes erősségű ($r=,537$, $p<,001$).

A történethez tartozó 12 állításra végzett faktorelemzés eredménye.

A történethez tartozó 12 állítás a felmentő stratégiákat, a negatív, önkritikus érzelmek igénylését és a jóvátétel igénylését mérte. A kérdőíven elvégzett főkomponens elemzés ($KMO=,830$) ennek megfelelően háromfaktoros elrendezést mutat.

Az első faktorba ($VAR\%=25,22\%$, $\alpha=,877$) a jóvátételi viselkedés igénylése tartozott: a szerb csoport kérjen bocsánatot, a szerb kormány kérjen bocsánatot, a szerbek kárpótolják a magyarokat. A faktoron elért átlagos pontszám 4,6 volt (a szórás 1,65).

A második faktorba ($VAR\%=21,51\%$, $\alpha=,771$) az önkritikus, negatív érzelmek igénylése, valamint az agresszor iránt érzett harag tartozott. A faktoron elért átlagos pontszám 5,55 volt (a szórás 1,31).

A harmadik faktorba ($VAR\%=15,04\%$, $\alpha=,770$) a felmentő állítások kerültek: az áldozat tehet az eseményekről, az események reakciók voltak az áldozat korábbi tetteire. A faktoron elért átlagos pontszám 2,70 volt (a szórás 1,35).

Az adatok elemzésében első lépésben megnéztem, hogy az azonosulás módjai milyen kapcsolatban vannak a fentebb bemutatott faktorokkal. A 20. számú táblázat ennek az elemzésnek az eredményeit mutatja.

	Kötődésre glorifikáció	kontrollált	Glorifikációra kötődés	kontrollált
Felmentő stratégiák elfogadása			-,277*	
Negatív, önkritikus érzelmek átélésének igénylése, valamint az agresszor iránt érzett harag	,175*		,300*	
Jóvátételi szándék igénylése	,306**		,263*	
Érzelmek külön				
Az ilyen események szégyent hoznak a szerb csoport tagjaira.	,149 (tendencia, p=,070)		,153 (p=,063)	
Amikor egy ilyen eseményről olvasok, sajnálatot érzek.			,371**	
A szerb csoport tagjainak büntudatot kellene érezniük az eseményekkel kapcsolatban.	,237*		,163*	
Haragszom a szerbekre az események miatt	,337**			
Felmentések				
Még, ha valóban így is történtek az események, ezek csak reakciók voltak a magyarok korábbi tetteire.			-,245*	
Úgy gondolom, hogy a fenti leírás megfelel a valóságban történt eseményeknek.			,202*	
Arról, hogy a két csoport viszonya így alakult, elsősorban a magyarok tehetnek.			-,252*	
A szerb csoport tetteit nem a külső körülmények határozták meg.	,191*			
Jóvátétel				
A szerb kormánynak illene	,211*		,225*	

bocsánatot kérnie ezek miatt az események miatt.		
Úgy gondolom, hogy a szerbek tartoznak egy bocsánatkéréssel a magyaroknak.	,291*	,229*
Úgy gondolom, hogy a szerbeknek kárpótolnia kellene a magyarokat a történekekért.	,299*	,234*

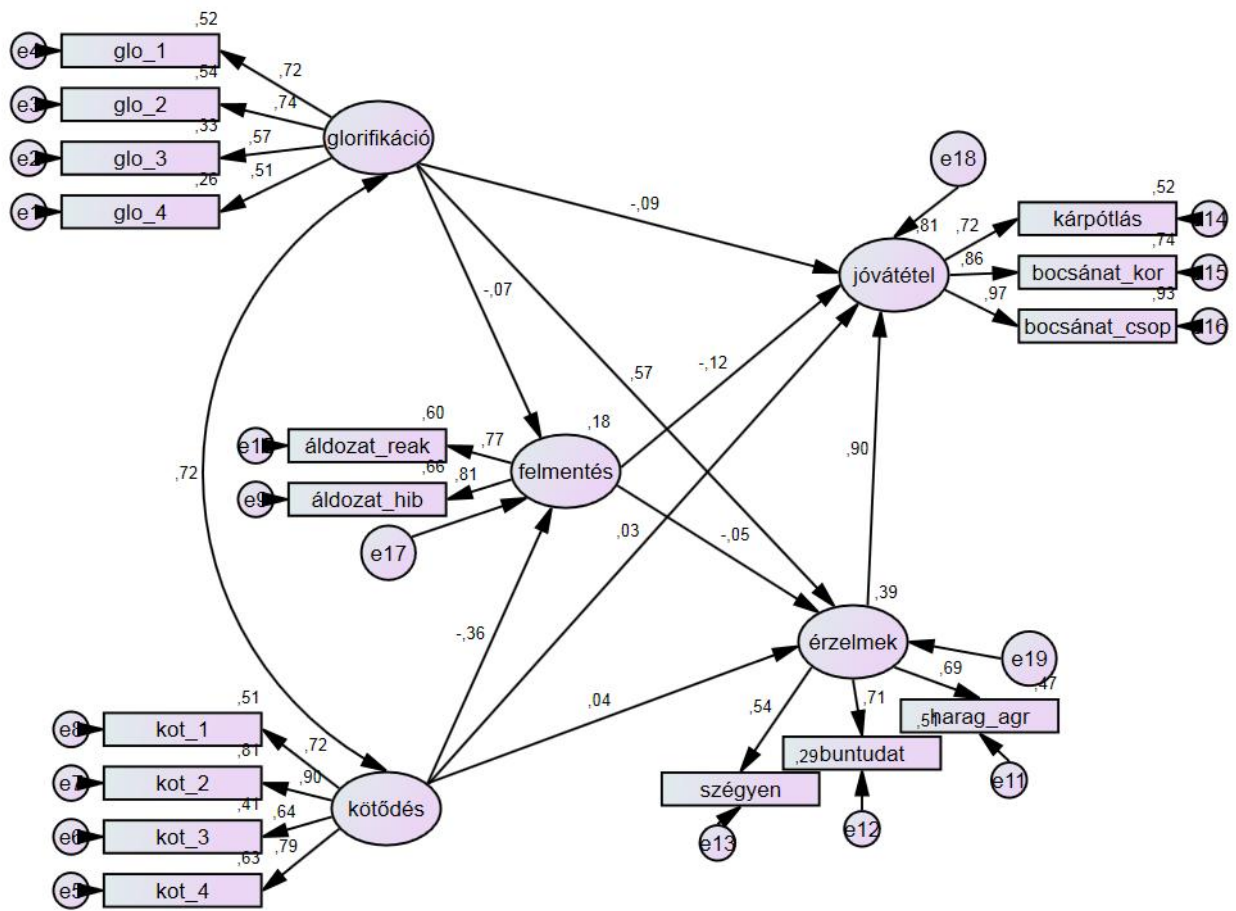
20. számú táblázat: A kötődésre kontrollált glorifikáció és a glorifikációra kontrollált kötődés kapcsolat a faktorokkal és állításokkal a szerbek magyarok elleni agressziójáról szóló történetben. * $p < ,05$, ** $p < ,01$.

A 20. számú táblázatból az látszik, hogy a magyar csoportot glorifikáló vizsgálati személyek a szerbek oldaláról igénylik a negatív, önkritikus érzelmek átélését, és a többi vizsgálati személynél jobban haragszanak a szerb csoport tagjaira. A glorifikáló vizsgálati személyek erőteljesebben igénylik a jóvátételi szándék megjelenését is.

A saját csoporthoz érzelmileg kötődő vizsgálati személyek elutasítják azokat az eseményértelmezéseket, amelyek a magyarokban látnák az agresszió okát. A glorifikáló személyekhez hasonlóan igénylik a negatív, önkritikus érzelmek átélését a szerb csoport tagjaitól, és a sajnálat is megjelenik náluk a helyzettel kapcsolatban. A kötődés ugyanakkor nem mutat kapcsolatot a szerbek iránti harag mértékével. A kötődő vizsgálati személyek, a glorifikáló személyekhez hasonlóan, igénylik az agresszor részéről a jóvátételi viselkedés minden formáját.

Ahhoz, hogy a teljes modellt elemezni tudjam –ezzel a közvetett hatásokat is bevonva az eredmények értelmezésébe-, az azonosulás két módját, a felmentések elfogadását, a negatív érzelmek igénylését, a külső csoport iránti haragot és a jóvátételi viselkedés igénylését egy strukturális egyenlet modell keretében vizsgáltam. A teljes modell jó illeszkedési mutatókkal rendelkezik: $\chi^2(94)=157,427$, $p < ,001$, CFI=,941, CMIN/df=1,675, RMSEA=,068, SRMR=,0639.

A teljes modellt a 8. számú ábrán mutatom be:

8. számú ábra: A szerb csoport magyarokkal szembeni agresszióját tesztelő modell

Ebben a modellben három szignifikáns hatás jelentkezett, amelyeket a 21. számú táblázatban mutatok be.

Független és függő változó	Standardizált béta
kötődés → felmentések elfogadása	-,364
glorifikáció → érzelmek igénylése, külső csoport iránti harag	,574
érzelmek igénylése, külső csoport iránti harag → jövátételi igénylése	,904

21. számú táblázat: A szerbek magyarokkal szemben elkövetett agresszióval kapcsolatban megjelenő szignifikáns kapcsolatok.

A 21. számú táblázat azt mutatja, hogy a glorifikáció ebben a vizsgálatban közvetlenül kapcsolódik az érzelmek igényléséhez és a külső csoport iránti haraghoz. Az érzelmek igénylése erős prediktora a jóvátételi igény megjelenésének. A kötődés a felmentések elutasításához vezet, de a felmentések elutasítása nincs kapcsolatban a modell többi részével.

A teljes modellhez képest alternatív modellként teszteltem három másik modellt. Az elsőben csak a morális érzelmek (bűntudat és szégyen) igénylése jelent meg, a másodikban a külső csoport iránti harag. A három érzelmek különválasztása azért lehet érdekes, mert míg a morális érzelmek esetében a vizsgálati személyek „kiutalják” az érzelmet, az agresszor részéről várják el annak átélését, addig a haragot ők élik át az agresszorral szemben. A harmadik alternatív modellben a sajnálat jelent meg. Ez a többi vizsgálatban szereplő érzelmtől két ponton is eltér: egyrészt az egyetlen olyan érzelmek, ami tárgy nélkül jelenik meg, másrészt ezt az érzelmet a szakirodalom (Imhoff és munkatársai, 2012) a külső-fókuszú érzelmek körébe sorolja. Az érzelmek különálló elemzése azt mutatja, hogy mind a morális érzelmek igénylése, mind a külső csoport iránti harag jól jósolja be a jóvátétel igénylését. A sajnálat ugyan szignifikáns prediktora a jóvátételnek, de a kapcsolat erőssége jóval gyengébb, mint a többi érzelmenél. Ezeket az eredményeket a 22. számú táblázatban mutatom be.

Útvonal	Standardizált béta
bűntudat és szégyen igénylése → jóvátétel igénylése	,530
szerbek iránti harag átélése → jóvátétel igénylése	,530
sajnálat átélése → jóvátétel igénylése	,307

22. számú táblázat: Az érzelmek igénylése, átélése és a jóvátétel igénylése közötti kapcsolat.

9.4. A második vizsgálat eredményeinek megvitatása

A második vizsgálatban a negatív, saját csoportra nézve kritikus érzelmek kapcsolatát vizsgáltam a csoporttal való azonosulással, a felmentő stratégiák használatával és a jóvátételi szándék megjelenésével. Ebben a vizsgálatban a magyarok agresszorként és áldozatként is szerepeltek. Az áldozati történetben az volt a kérdés, hogy mennyi negatív, saját csoport kritikus érzelmek átélését igénylik az agresszor csoport tagjaitól, és hogy ehhez kapcsolódóan mennyire állnak elő jóvátételi igényekkel?

A magyarok agressziójáról és áldozattá válásáról szóló történetek összehasonlítása szinte minden vizsgált változóban jelentős saját csoport elfogultságot mutatott. Amikor a magyarok a rossz tettek elkövetői, a vizsgálati személyek több felmentést használnak, kevesebb negatív, önkritikus érzelmet élnek át, és a jóvátételi szándék is kevésbé jelenik meg náluk, mint amikor a szerbek az agresszorok. A szerb elkövetők oldaláról a vizsgálati személyek erőteljesen igénylik mind a negatív, önkritikus érzelmek átélését, mind a jóvátételi szándék megjelenését. A leíró adatok elemzése azt mutatja, hogy a magyar agresszor történettel kapcsolatban a vizsgálati személyek relatíve kevés saját csoport kritikát mutatnak, bár a negatív érzelmek átélésének átlaga magasabb, mint az első vizsgálatban volt. Ennek egyik oka az lehet, hogy a második vizsgálatban szereplő történet időbeli közelsége miatt nagyobb érzelemkiváltó erővel rendelkezik. Ez viszont nem fordítódik le a jóvátételi szándék szintjére, hiszen ott mindhárom állításban a középérték körüli átlagok tapasztalhatók a magyarok agressziójával kapcsolatban.

Az azonosulási módok vizsgálata azt mutatja, hogy a glorifikáció az első vizsgálathoz hasonlóan egy kritikátlan, csak a saját csoport szempontjait figyelembe venni tudó azonosulási mód, miközben a glorifikáció nélküli érzelmi kötődés ebben a vizsgálatban sem járt együtt a kritikai hozzáállás megjelenésével. A saját csoportot glorifikáló vizsgálati személyek, a magyar agresszort felmentik, a negatív, önkritikus érzelmeket nem élik át, és nem mutatnak jóvátételi szándékot sem. Az érzelmi kötődés, az első vizsgálattal szemben, ezúttal a kritikus hozzáállás megjelenéséhez vezetett: a csoporthoz érzelmileg kötődő vizsgálati személyek a felmentő állításokat elutasítják, és megjelenik náluk a sajnálat érzeme is a történetekkel kapcsolatban. A glorifikációra vonatkozó eredmények megismétlik az első vizsgálatban kapott eredményeket, ezúttal egy közelmúltban történt eseménnyel és egy harmadik külső csoporttal szemben. Ez az első vizsgálatban kapott eredményeket megerősíti, alátámasztja. A kötődéssel kapcsolatban viszont ellentmondásos kép alakul ki: míg az első vizsgálatban csak itt-ott lehetett a kötődést a saját csoport iránti kritikával összekötni, addig a szerbekkel szembeni agressziónál a kötődés együtt járt a felmentő stratégiák elutasításával, ami viszont növelte mind a negatív érzelmek átélésére, mind a jóvátételre való hajlandóságot.

A magyarok áldozattá válásával kapcsolatban, a glorifikáló csoporttagok azok, akik a minta átlagához képest erőteljesebben igénylik a szerbek részéről a negatív, önkritikus érzelmek átélését, és a jóvátételi szándék megjelenését is. Kettős kép bontakozik ki tehát: miközben a magyarok agressziójával kapcsolatban a glorifikáló csoporttagok a legkevésbé kritikusak, addig a külső csoport agressziójával kapcsolatban ők a leginkább azok. A glorifikáló vizsgálati személyek egyúttal több külső csoport iránti haragról is számolnak be. A saját csoporthoz való érzelmi kötődés azoknak a felmentéseknek az elutasításához vezet, amelyek a magyarokban látják az agresszió okát. A kötődő

vizsgálati személyek a glorifikáló csoporttagokhoz hasonlóan igénylik a szerbek részéről a negatív, önkritikus érzelmek átélését, és a jóvátételi szándék megjelenését is.

Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a glorifikáció a saját csoport agressziójával kapcsolatban a helyzet tagadásához, áldozattá válásával kapcsolatban viszont az agresszonnal szembeni erős kritikához vezet. A kötődés mind a saját csoport, mind a külső csoport agressziója esetén az agresszonnal szembeni kritikus hozzáálláshoz vezet: mindkét vizsgálati helyzetben a felmentések elutasításával és a sajnálat érzelmének megjelenésével járt együtt.

Ebben a vizsgálatban a kollektív szégyen, a kollektív bűntudat és a saját csoport iránti harag azonos erősséggel kapcsolódott a jóvátételi viselkedéshez, tehát nem tapasztalható az a különbség, ami az első vizsgálatban a szégyen és a másik két érzelm között volt. A három érzelm a saját csoport agressziójával kapcsolatban egy faktorba töltődött, igazolva ezzel a köztük lévő hasonlóságot.

10. Harmadik vizsgálat: magyarok és szlovákok a jégkorong világbajnokságon

Módszer

Résztevők

A vizsgálatban 209 fő vett részt, akik többségben a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatói voltak. A 209 főből 82 férfi és 127 nő volt, a vizsgálati személyek átlagos életkora 24,01 év volt (szórás 8,83). A kérdőívek felvétele a 2012/2013. tanévben történt.

Eljárás és vizsgálati anyag

A vizsgálati személyek egy része a vizsgálati kérdőíveket nyomtatva, egy másik része pedig on-line felületen keresztül kapta meg. A kérdőívek kitöltése anonim és önkéntes volt, a kitöltésért a vizsgálati személyek jutalmat nem kaptak. A vizsgálati kérdőív elején egy tájékoztató szerepelt. A vizsgálati kérdőív első részében a saját nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőív kitöltését kértem a vizsgálati személyeimtől. Ezt követően a vizsgálati személyeket arra kértem, hogy olvassanak el egy történetet. A történetnek két verziója volt, egy olyan, amelyikben a magyar csoport volt az agresszor és a szlovák csoport az áldozat, és egy olyan, amelyikben a szlovák csoport volt az agresszor és a magyar csoport az áldozat. Minden vizsgálati személy értelemszerűen csak egy verziót olvasott.

A magyarok agressziójáról szóló történet arról számolt be, hogy a 2009-es Zürichben megrendezett jégkorong világbajnokságon a Magyarország-Szlovákia mérkőzésen a magyar szurkolók rendbontása megzavarta a mérkőzést. A másik történet, kisebb módosításokkal, megegyezett az első történettel, de ebben a szlovák szurkolók voltak a rendbontók. Az események leírása mindkét verzióban nyilvánvalóvá tette, hogy a negatív kimenetek szándékolt cselekvések következményei voltak. Ugyanakkor a történetek úgy lettek megfogalmazva, hogy abban sem a saját, sem a külső csoport explicit hibáztatása nem jelent meg.

A történetek után az első vizsgálatához hasonlóan egy 10 érzelemből álló érzélem-lista szerepelt, valamint olyan állítások, amelyek a felmentő stratégiák és a jóvátételi viselkedés mérésére lettek kidolgozva. Mind az érzelmeket, mind az állításokat 7-fokú skálán kellett megítélni, ahol 1- egyáltalán nem élem át az érzelmet/egyáltalán nem értek egyet az állítással és 7- teljes mértékben átélem az érzelmet/teljes mértékben egyetértek az állítással.

A teljes történet és a hozzá tartozó állítások olvashatók az 5. számú mellékletben.

Hipotézisek

Mivel a vizsgálatnak az első vizsgálatához hasonló felépítése volt, így a magyarok agressziójával kapcsolatban a hipotéziseim megegyeznek az első vizsgálatban felállított hipotézisekkel. Azt vártam, hogy a vizsgálati mintából általában véve hiányozni fog a kritikus hozzáállás, és ez hangsúlyozottan igaz lesz a csoportot glorifikáló vizsgálati személyekre. Ők feltehetően több felmentő stratégiát fognak használni, ezzel elhárítva az érzelmek átélését és a jóvátételi szándék megjelenését is. A kötődő, de nem glorifikáló vizsgálati személyektől sem vártam, hogy kritikus lojalistaként lépnek majd fel.

Ebben a vizsgálatban, a második vizsgálattól eltérően, a magyarok áldozattá válásával kapcsolatban nem azt kérdeztem a vizsgálati személyektől, hogy milyen érzelmek megjelenését várják az agresszor részéről, hanem azt, hogy milyen érzelmeket élnek át ők maguk a magyar csoport tagjaként a történet elolvasását követően. Kézenfekvő volt a külső csoport iránti haragot vizsgálni. Emellett kíváncsi voltam, hogy a negatív, önkritikus érzelmek megjelennek-e ebben a helyzetben, és ha igen, mely vizsgálati személyek lesznek azok, akik az ilyen típusú érzelmekről beszámolnak.

Az elemzés első lépésében összehasonlítottam a két vizsgálati verziót.

10.1. Magyar agresszor és magyar áldozat.

A 10 érzelemre és 9 állításra adott válaszokat független mintás t-próbák segítségével hasonlítottam össze, ahol a csoportosító változó az volt, hogy a magyar csoport agresszor szerepben jelenik-e meg, vagy áldozatként. A 19 lehetséges összehasonlításból 10-ben volt különbség a két helyzet között, de ezek tulajdonképpen triviális eredményeknek tekinthetőek. A magyarok agressziója esetében a vizsgálati személyek több büntudatot, saját csoport iránti haragot, empátiát és szimpátiát élnek át. Nem meglepő módon ezekben a helyzetekben a külső csoport iránti harag is kevésbé jelentkezik, viszont gyakoribb a felmentő stratégiák használata. A magyar elkövető esetében a vizsgálati személyek jobban egyetértenek azzal, hogy az esemény leírása túlságosan szigorú az elkövetővel szemben, és hogy még ha így is történtek az események, ezek csak reakciók voltak az áldozatok korábbi tetteire. A magyar csoport agressziója esetén a vizsgálati személyek kevesebb hajlandóságot mutatnak a jóvátételre, mint amennyit a szlovák agresszortól várnak. A 23. számú táblázatban közlöm az elvégzett összehasonlítások statisztikai mutatóit.

Állítás	A független mintás t-próba eredménye	Leíró adatok (zárójelben a szórás értékek)
Érzelmek		
Bűntudat	t(207)=2,674, p<,01	M(magy_agresszor)= 4,32 (2,15) M(magy_áldozat)= 3,38 (2,18)
Harag a magyar csoport irányába	t(207)=2,977, p<,01	M(magy_agresszor)= 4,60 (2,02) M(magy_áldozat)= 3,56 (2,19)
Harag a szlovák csoport irányába	t(207)=7,840, p<,01	M(magy_agresszor)= 5,42 (2,04) M(magy_áldozat)= 3,00 (1,86)
Empátia a szlovák csoport irányába	t(207)=8,970, p<,01	M(magy_agresszor)= 4,46 (1,96) M(magy_áldozat)= 2,04 (1,56)
Szimpátia a szlovák csoport irányába	t(207)=6,180, p<,01	M(magy_agresszor)= 3,10 (1,69) M(magy_áldozat)= 1,70 (1,28)
Felmentések		
Az események leírása túlságosan szigorú az [agresszorral] szemben.	t(207)=3,377, p<,01	M(magy_agresszor)= 3,22 (1,72) M(magy_áldozat)= 2,37 (1,49)
Még, ha valóban így is történtek az események, ezek csak reakciók voltak az [áldozat] korábbi tetteire.	t(270)=5,499, p<,01	M(magy_agresszor)= 4,40 (1,91) M(magy_áldozat)= 2,90 (1,60)
Jóvátétel		
Úgy gondolom, hogy az [agresszor csoportnak] kárpótolnia kellene az [áldozat csoportot] a történekekért.	t(207)=3,226, p<,01	M(magy_agresszor)= 2,95 (2,08) M(magy_áldozat)= 4,02 (1,92)
Úgy gondolom, hogy az [agresszor csoportnak] törekednie kellene arra, hogy jó kapcsolatot alakítsanak ki az	t(270)=-2,302, p<,05	M(magy_agresszor)= 4,92 (1,67) M(magy_áldozat)= 5,50 (1,52)

[áldozat csoporttal]		
Úgy gondolom, hogy az [agresszor csoport tagjai] tartoznak egy bocsánatkéréssel az [áldozat csoport tagjainak]	t(270)=2,530, p<,05	M(magy_agresszor)= 4,11 (2,07) M(magy_áldozat)= 4,94 (1,81)

23. számú táblázat: Különbségek a magyar áldozat és agresszor történetek között a harmadik vizsgálatban.

A két verzió összehasonlítását követően, a magyar agresszor és a magyar áldozat történetek külön-külön elemzése következett.

10.2. A magyar csoport agressziója a szlovákok ellen

A magyar agresszorra vonatkozó verziót 50 fő töltötte ki, 10 férfi és 40 nő. A vizsgálati személyek átlagos életkora 19,58 év volt (a szórás 1,18).

A vizsgálatban egy olyan mérési modellel dolgoztam, amely tartalmazta az azonosulás két dimenzióját, a felmentő stratégiákat, az érzelem faktorokat és a jóvátételre vonatkozó állításokat. Elsőként ezt a mérési modellt mutatom be.

A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőíve.

A saját csoporttal való azonosulás kérdőív ebben a vizsgálatban is megbízhatóan el tudja különíteni a glorifikáció és a kötődés faktorokat. Az egyes faktorokhoz tartozó állítások csak a saját faktorukba töltenek. A glorifikáció skála megbízhatósága jó ($\alpha=,801$), a skálán elért átlagos pontszám 3,96 (szórás 1,22). A kötődés skála megbízhatósága jó ($\alpha=,883$), a skálán elért átlagos pontszám 4,81 (szórás 1,51). A glorifikáció és a kötődés skála közötti korreláció ebben a mintában közepes erősségű ($r=,459$, $p<,001$).

Érzelem lista.

A 10 érzelemből álló listára főkomponens elemzést végeztem, varimax forgatást használva. Az elemzés elvégezhető volt ($KMO=,803$). Az elemzés eredménye egy három faktorból álló faktor struktúra volt.

Az első faktorba ($VAR%=27,65\%$, $\alpha=,818$) a kollektív büntudat, a szégyen, a saját csoport iránti harag, a fájdalom és a félelem kerültek. Mivel az eddigi vizsgálati eredményeink mind az

önkritikus, negatív érzelmekre vonatkoztak, így az elemzés további részében a fájdalom és a félelem érzelmeit nem vettem figyelembe. A faktoron elért átlagos pontszám 3,78 volt (a szórás 1,53).

A második faktorba (VAR%=22,08%, α =,714) a külső fókuszú érzelmek töltöttek: az empátia, a szimpátia és a sajnálat. A faktoron elért átlagos pontszám 3,97 volt (a szórás 1,46).

A harmadik faktorba (VAR%=20,88%, α =,598) a külső csoport iránti harag és a büszkeség érzelmei kerültek. A faktort alacsony megbízhatósága miatt, az elemzés további részében nem vettem figyelembe. A faktoron elért átlagos pontszám egyébként is azt mutatja, hogy ezeknek az érzelmeknek a megjelenése ebben a helyzetben viszonylag ritka (átlag 2,36, szórás 1,80).

Az érzelmek leíró adatai azt mutatják, hogy az első vizsgálat régmúltban történt eseményeihez képest, ez a történet nagyobb érzelm kiváltó erővel rendelkezik, hiszen szinte az összes érzelm magasabb átlaggal jelenik meg. A szégyen a leggyakrabban átélt érzelm (M=4,78, a szórás 2,43), ezt követi a saját csoport iránti harag (M=4,60, a szórás 2,02), majd az empátia (M=4,46, a szórás 1,96). A középértéknél gyakrabban élik át a vizsgálati személyek a büntudatot (M=4,32, szórás 2,15) és a sajnálatot is (M=4,36, a szórás 1,85).

A felmentő stratégiák.

A felmentő stratégiákat összesen hat állítással mértem. A felmentő stratégiák az első és a második vizsgálathoz hasonlóan nem alkottak egységes faktort, a csoportosítás során ismét a felelősség elutasítására és a külső csoport hibáztatására vonatkozó felmentéseket kezeltem együtt.

Jóvátételi szándék.

A jóvátételi szándék megjelenését két állítással mértem, amelyek a bocsánatkérés és a kárpótlás szükségességére kérdeztek rá. A két állítás között r =,528 korreláció volt, így az elemzés során egy faktorként kezeltem őket (α =,710), a faktoron elért átlagos pontszám 4,48, a szórás 1,63 volt).

Az adatok elemzésében első lépésben megnéztem, hogy az azonosulás módjai milyen kapcsolatban vannak a fentebb bemutatott faktorokkal. A 24. számú táblázat ennek az elemzésnek az eredményeit mutatja.

	Kötődésre glorifikáció	kontrollált	Glorifikációra kötődés	kontrollált
Negatív, önkritikus érzelmek átélése	-		-	
Külső fókuszú érzelmek átélése	-,339*		,370*	
Jóvatételi szándék megjelenése	-,558**		-	
Érzelmek külön				
Harag a szlovák csoport iránt	,412**		-	
Büszkeség	,296*		-	
Szégyen	-,295*		-	
Empátia a szlovák csoport irányába	-,400**		,346*	
Szimpatia a szlovák csoport irányába	-,259 (tendencia, p=,079)		,253 (tendencia, p=,079)	
Sajnálát	-		,284*	
Felmentő stratégiák külön				
Az esemény leírása túlságosan szigorú a magyarokkal szemben.	,415**		-	
Még, ha valóban így is történtek az események, ez mind semmi ahhoz képest, amit a szlovákok a magyarokkal tettek volna hasonló helyzetben	,337*		-	
Arról, hogy így alakultak a dolgok, elsősorban a szlovákok tehetek	,456**		-	
Úgy gondolom, hogy a magyar szurkolók igazságtalanok voltak a szlovák csoport tagjaival.	-,430**		-	

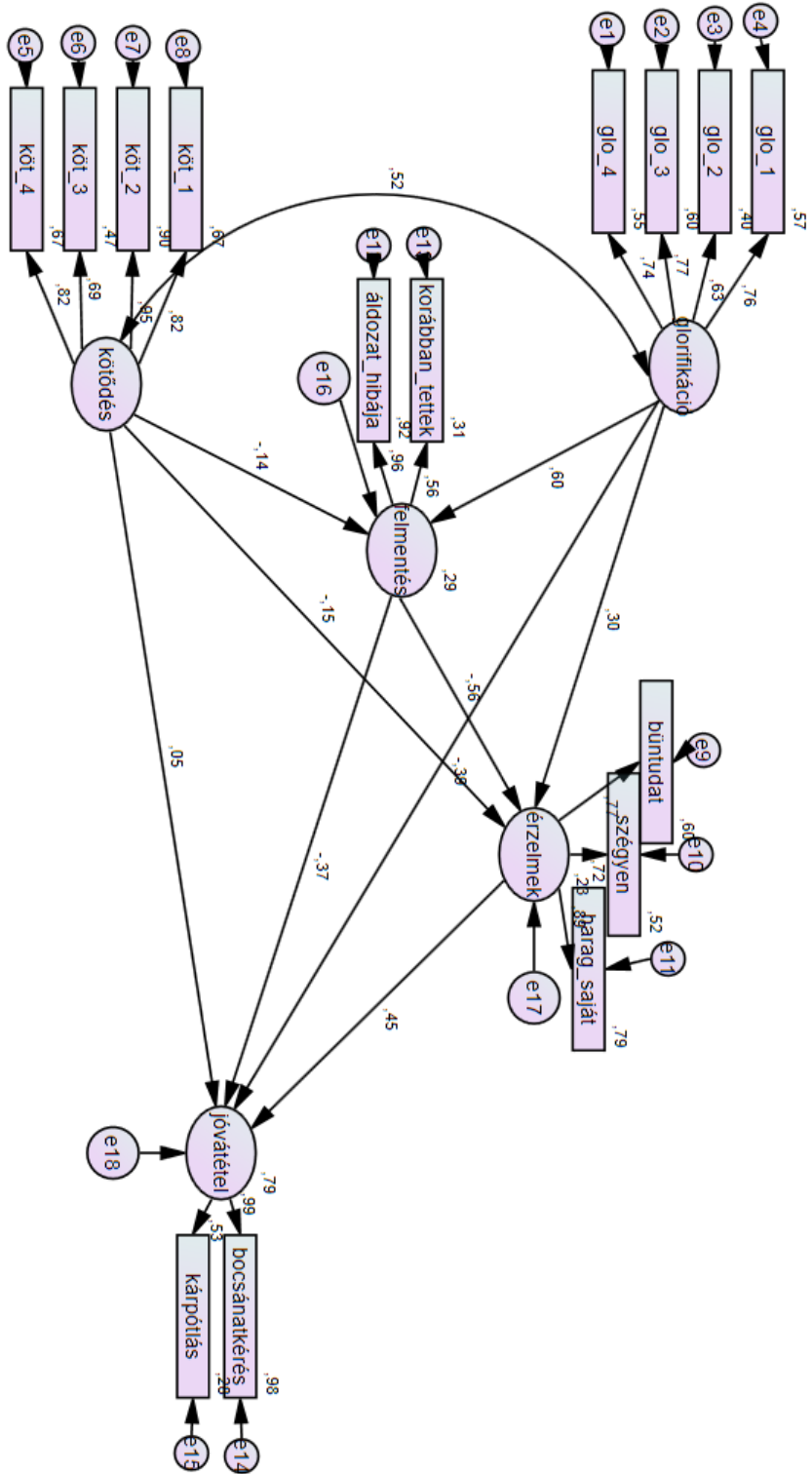
Jóvátételi szándék külön		
Úgy gondolom, hogy a magyarok tartoznak egy bocsánatkéréssel a szlovákoknak	-,502**	-
Úgy gondolom, hogy a magyaroknak kárpótolniuk kellene a szlovákokat a történetekért.	-,472**	-

24. számú táblázat: A kötődésre kontrollált glorifikáció és a glorifikációra kontrollált kötődés kapcsolata a szlovák történetben szereplő faktorokkal és állításokkal. * $p < ,05$, ** $p < ,01$.

A 24. számú táblázatból az látszik, hogy a saját csoport agressziója esetén a glorifikáló csoporttagok erőteljesen elutasítják a külső csoport szempontjainak átvételét. Nem élnek át empátiát és szimpátiát, elhárítják a szégyen érzelmét, és ők azok, akik a többi vizsgálati személyhez képest több haragot is mutatnak az áldozattá vált külső csoport irányába. Sőt a saját csoport agressziójával kapcsolatban a büszkeség érzelme jelenik meg náluk. A glorifikáló vizsgálati személyek nem csak az érzelmek szintjén elutasítóak, a jóvátételi szándék is kevésbé jelenik meg náluk, mint a nem glorifikáló csoporttagoknál. Nem meglepő, hogy a glorifikáció pontszám minden felmentő stratégia használatához szorosan kapcsolódik.

A saját csoporthoz kötődő vizsgálati személyek több külső fókuszú érzelmet élnek át, mint a csoport többi tagja, viszont a kötődés pontszám közvetlenül nincs kapcsolatban sem a felmentő stratégiák elutasításával, sem a jóvátételi szándék megjelenésével.

A következő lépésben egy strukturális egyenlet modell keretében vizsgáltam meg a teljes mérési modelletemet. Az azonosulás két módját, a felmentő stratégiákat, az érzelmek két faktorát és a jóvátételi faktort tartalmazó teljes modell statisztikailag kivitelezhetetlen megoldással járt. A külső fókuszú érzelmek kihagyása a modellből egy elfogadható illeszkedésű modellt eredményezett: $\chi^2(80)=103,066$, $p=,042$, $CFI=,937$, $CMIN/df=1,288$, $RMSEA=,077$, $SRMR=,0795$. Ezt a modellt a 9. számú ábrán mutatom be.

9.ábra: A magyar csoport agressziója a szlovákokkal szemben a harmadik vizsgálatban.

A modellben megjelenő szignifikáns hatásokat a 25. számú táblázatban foglaltam össze.

Független és függő változó	Standardizált béta
glorifikáció → felmentések használata	,600**
glorifikáció → jóvátételi szándék	-,395*
felmentések használata → negatív, önkritikus érzelmek átélése	-,555**
felmentések használata → jóvátételi szándék	-,371*
negatív, önkritikus érzelmek átélése → jóvátételi szándék	,450**

25. számú táblázat: A magyarok szlovákokkal szembeni agressziójával kapcsolatos modellben megjelenő szignifikáns hatások a harmadik vizsgálatban.

A 25. számú táblázat azt mutatja, hogy a glorifikáció pozitív kapcsolatban van a felmentések használatával, és negatív, közvetlen kapcsolatban a jóvátételi szándékkal. Ez azt jelenti, hogy a glorifikáló vizsgálati személyek több felmentést használnak, és kevésbé hajlandók az áldozati csoport irányába szóló jóvátételi gesztusokra. A glorifikáció és a jóvátételi szándék elmaradása közötti kapcsolat különösen erős, ha figyelembe vesszük, hogy egy nem direkt hatás is jelentkezik: a felmentések használata a negatív, önkritikus érzelmek hátrításához, és a jóvátétel elutasításához vezet. Közvetlen kapcsolat van továbbá a negatív, önkritikus érzelmek és a jóvátételi viselkedés között: minél több ilyen érzelmet él át egy vizsgálati személy, annál inkább hajlandó a külső csoport tagjainak kompenzálására. A kötődés ebben a vizsgálatban sem képvisel kritikus hozzáállást a saját csoport agressziójával kapcsolatban.

Megnéztem azt is, hogy a kollektív büntudat, szégyen és saját csoport iránti harag önállóan milyen hatásokat mutat a modellben. Ennek az elemzésnek az eredményét a 26. számú táblázatban adom meg.

Útvonal	Standardizált béta
felmentések használata → büntudat	-,374
felmentések használata → szégyen	-,420
felmentések használata → saját csoport iránti harag	-,505
büntudat → jóvátételi szándék	,310
szégyen → jóvátételi szándék	,340
saját csoport iránti harag → jóvátételi szándék	,378

26. számú táblázat: A negatív, önkritikus érzelmek átélésének kapcsolata a felmentések használatával és a jóvátételi szándék megjelenésével.

A 26. számú táblázat azt mutatja, hogy a felmentések használata leginkább a saját csoport iránti harag elkerülésében hatékony. A büntudat, a szégyen és a saját csoport iránti harag hasonló erősséggel jósolja be a jóvátételi viselkedést.

10.3. A szlovák csoport agressziója a magyarok ellen

Ezt a verziót 159 fő töltötte ki. A vizsgálati személyek között 72 férfi és 87 nő volt, az átlagos életkor 25,40 volt (a szórás 9,71).

A vizsgálatban egy olyan mérési modellel dolgoztam, amely tartalmazta az azonosulás két dimenzióját, a felmentő stratégiákat, az érzelem faktorokat és a jóvátételre vonatkozó állításokat. Elsőként ezt a mérési modellt mutatom be.

A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőíve.

A saját csoporttal való azonosulás kérdőív ebben a vizsgálatban is megbízhatóan el tudja különíteni a glorifikáció és a kötődés faktorokat. Az egyes faktorokhoz tartozó állítások csak a saját faktorukba töltenek. A glorifikáció skála megbízhatósága jó ($\alpha=,862$), a skálán elért átlagos pontszám 3,83 (szórás 1,38). A kötődés skála megbízhatósága jó ($\alpha=,791$), a skálán elért átlagos pontszám 5,11 (szórás 1,41). A glorifikáció és a kötődés skála közötti korreláció ebben a mintában közepes erősségű ($r=,509$, $p<,001$).

Érzelmek.

A vizsgálat exploratív jellege miatt, az eddigiektől eltérő adatelemzési módszert választottam a saját csoport áldozattá válásával kapcsolatos történetben. A kutatási előzmények hiányában, úgy döntöttem, hogy az összes érzelem hatását érdemes elemezni. A negatív, önkritikus érzelmeket (bűntudat, szégyen, saját csoport iránti harag), a külső fókuszú érzelmeket (empátia, szimpátia és sajnálat) egy-egy faktorként kezeltem. Emellett kiemelt figyelmet fordítottam a külső csoport iránti harag érzelmére, hiszen ennek megjelenése kézenfekvő volt a helyzetben.

A leíró adatok azt mutatják, hogy leggyakrabban a külső csoport iránti harag jelenik meg (M=5,00, szórás 1,86), ezt követi a szégyen (M=4,24, szórás 2,25), a saját csoport iránti harag (M=3,56, szórás 2,19), és a bűntudat (M=3,37, szórás 2,18). Ritkán, jócskán a középérték alatti átlaggal, jelennek meg a külső fókuszú érzelmek (empátia, szimpátia és sajnálat).

A felmentő stratégiák.

Összesen hat állítással mértem a külső csoportot felmentő stratégiákat, amelyeket az eddigieknek megfelelő módon a felelősség elutasítása és a külső csoport (ebben az esetben a magyar) hibáztatása csoportokba soroltam.

Jóvátételi szándék.

A jóvátételi szándék igénylését két állítással mértem, amelyek a bocsánatkérés és a kárpótlás szükségességre kérdeztek rá. A két állítás között $r=,533$ korreláció volt, így az elemzés során egy faktorként kezeltem őket ($\alpha=,715$), a faktoron elért átlagos pontszám 3,53, a szórás 1,82 volt.

Az elemzés következő részében a kötődésre kontrollált glorifikáció, és a glorifikációra kontrollált kötődés, valamint az érzelmek, a felmentések és a jóvátételi szándék közötti korrelációkat néztem meg.

	Kötődésre kontrollált glorifikáció	Glorifikációra kontrollált kötődés
Érzelmek		
Harag a saját csoport iránt	-,213*	,198*
Empátia	-,152 (p=,056)	,144 (p=,071)
Fájdalom		,206*

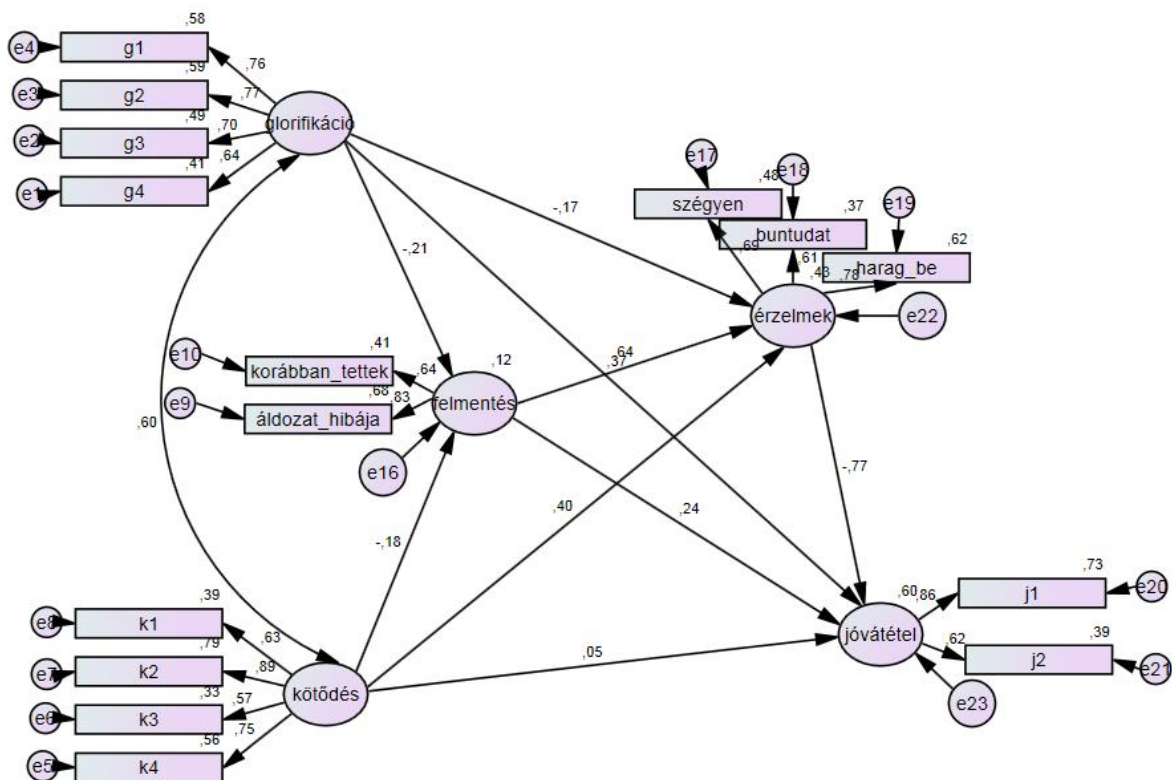
Harag a külső csoport iránt		-,213*
Bűntudat		,185*
Felmentések		
Még, ha valóban így is történtek az események, ez mind semmi ahhoz képest, amit a magyarok a szlovákokkal tettek volna hasonló helyzetben.	-,189*	
Arról, hogy így alakultak a dolgok elsősorban a magyarok tehetnek.	-,139 (p=,082)	
Jóvátételi szándék		
A teljes jóvátételi faktor	,298**	
Úgy gondolom, hogy a szlovákoknak kárpótolniuk kellene a magyarokat a törtétekért.	,328**	
Úgy gondolom, hogy a szlovákok tartoznak egy bocsánatkéréssel a magyaroknak.	,192*	

27. számú táblázat: A kötődésre kontrollált glorifikáció és a glorifikációra kontrollált kötődés kapcsolata a szlovák történetben szereplő faktorokkal és állításokkal. * $p < ,05$, ** $p < ,01$.

A 27. számú táblázat azt mutatja, hogy a saját csoportot glorifikáló vizsgálati személyek kevesebb empátiát mutatnak a szlovák agresszorokkal szemben, mint a többi vizsgálati személy, és kevesebb haragot éreznek a saját csoport irányába. A tendencia szintjén elutasítják a felmentő stratégiákat, azaz az olyan eseményértelmezéseket, amelyek a magyar csoportot hibáztatnák a kialakult helyzettel kapcsolatban. A jóvátételi szándék minden formáját erősebben igénylik, mint a többi vizsgálati személy. A kötődés a helyzetben átélt érzelmekkel mutatott kapcsolatot: a kötődő vizsgálati személyek több haragot éreznek a saját csoport iránt, több bűntudatot élnek át, több

fájdalomról számolnak be, és empátikusabbak az agresszor csoport tagjaival, mint a vizsgálati minta többi tagja. A külső csoport iránt kevesebb haragot élnek át.

Ahhoz, hogy a teljes modellt elemezni tudjam –azaz nemcsak a közvetlen, hanem a közvetett hatások is vizsgálhatóvá váljanak-, az azonosulás két módját és a modellben szereplő többi változót strukturális egyenlet modellek keretében elemeztem. Az érzelmek miatt ezek a modellek szükségszerűen exploratív jellegűek voltak, azaz nem annyira az elméleti megfontolások kerültek előtérbe, hanem a modellekre kapott illeszkedési mutatók vizsgálatai. Két olyan modell volt, ami jó illeszkedési mutatókkal rendelkezett. Az egyikben a negatív, önkritikus érzelmek szerepeltek (a bűntudat, a szégyen és a saját csoport iránti harag), a másikban a külső csoport iránti harag. A negatív, önkritikus érzelmeket tartalmazó modell illeszkedési mutatói jók: $A\chi^2(80)=135,564$, $p<,001$, $CFI=,931$, $CMIN/df=1,696$, $RMSEA=,066$, $SRMR=,0618$. Ezt a modellt a 10. számú ábrán mutatom be:

9. számú ábra: A szlovák csoport agressziója a magyarokkal szemben a harmadik vizsgálatban

A modellben megjelenő szignifikáns hatásokat a 28. számú táblázatban közlöm.

Független és függő változó	Standardizált béta
felmentések elfogadása → negatív, önkritikus érzelmek átélése	,637
kötődés → negatív, önkritikus érzelmek átélése	,400
glorifikáció → jóvátétel igénylése	,366
negatív, önkritikus érzelmek átélése → jóvátétel igénylése	-,769

28. számú táblázat: A szlovákok magyarokkal szembeni agressziójával kapcsolatos modellben megjelenő szignifikáns hatások a harmadik vizsgálatban.

A 28. számú táblázat azt mutatja, hogy a külső csoportot felmentő állítások elfogadása, a saját csoporttal szembeni negatív, önkritikus érzelmek megjelenéséhez vezet. A negatív, önkritikus érzelmek megjelenése viszont a jóvátételi igény elmaradásával jár. Egyszerűbben fogalmazva, azok a vizsgálati személyek, akik olyan attribúciókat fogadnak el, amelyek a magyarokat jelölik meg a helyzet elsődleges okozóiként, a büntudat, a szégyen és a saját csoport iránti harag érzelmeit élik át. Ezeknek az érzelmeknek a megjelenése a jóvátételi igény csökkenéséhez vezet. Ez az útvonal (felmentések elfogadása → negatív, önkritikus érzelmek átélése → jóvátételi igény csökkenése) nem kapcsolódik az azonosulás egyik módjához sem.

A glorifikáció és a jóvátétel igénylése között ugyanakkor van egy közvetlen, szignifikáns kapcsolat: a glorifikáló vizsgálati személyek jobban igénylik az agresszor részéről érkező jóvátételt, mint a vizsgálati minta többi tagja.

Ezt követően megnéztem, hogy az egyes érzelmeknek (a büntudatnak, a szégyennek és a saját csoport iránti haragnak) milyen önálló hatásai vannak a modellben. Ebbe az elemzésbe vettem bele a külső csoport iránti haragot is. Az elemzés eredményeit a 29. számú táblázat mutatja.

Útvonal	Standardizált béta
felmentések elfogadása → büntudat	,361
felmentések elfogadása → szégyen	,461
felmentések elfogadása → saját csoport iránti harag	,492
felmentések elfogadása → külső csoport iránti harag	nem szignifikáns
büntudat → jóvátétel igénylése	-,233
szégyen → jóvátétel igénylése	-,355
saját csoport iránti harag → jóvátétel igénylése	-,549
külső csoport iránti harag → jóvátétel igénylése	,171

29. számú táblázat: A negatív, önkritikus érzelmek átélésének kapcsolata a felmentések használatával és a jóvátételi szándék megjelenésével.

A 29. számú táblázatban az látszik, hogy a külső csoportot felmentő attribúciók elfogadása elsősorban a szégyen és a saját csoport iránti harag megjelenéséhez vezet. Az ilyen típusú attribúciók szignifikánsan jósolják be a büntudat megjelenését is, de a két változó közötti kapcsolat gyengébb, mint a szégyennél és a haragnál. A felmentések elfogadásának nincs hatása a külső csoport iránti harag megjelenésére. A jóvátételi igény csökkenését leginkább a saját csoport iránti harag megjelenése vonja maga után.

10.4. A harmadik vizsgálat megvitatása

Ebben a vizsgálatban egy közelmúltban történt konfliktus szerepelt, a magyarok és a szlovákok között. A magyarok agressziójáról és áldozattá válásáról szóló verziók összehasonlítása triviális eredményeket hozott. Amikor a magyar fél az agresszor, több önkritikus, negatív érzelem, és külső fókuszú érzelem jelenik meg, valamint a vizsgálati személyek ritkábban élik át a külső csoport iránti harag érzelmét. A felmentések használatában és a jóvátételi szándékokkal kapcsolatban saját csoport elfogultságot mutatnak: a magyar agresszor esetében több felmentést fogadnak el, és kevésbé hajlandók a jóvátételre, mint amennyi jóvátételi szándékot a szlovák csoporttól várnak a szlovákok agressziójával kapcsolatban.

A glorifikáció és a vizsgálatban szereplő változók kapcsolata megegyezett az első és a második vizsgálatokban megismert mintázattal. A magyar csoport agressziója esetén a glorifikáló csoporttagok

elutasítják a külső csoport perspektívájának a felvételét. Lényegesen kevesebb empátiáról, szimpátiáról és sajnálatról számolnak be, mint a többi vizsgálati személy, és ritkábban jelennek meg náluk a negatív, önkritikus érzelmek is. Az áldozattá vált szlovák csoport tagjaival szemben több haragról számolnak be, sőt a magyar csoport agressziójával kapcsolatban a büszkeség érzelme is megjelenik náluk. A glorifikáló vizsgálati személyek nem csupán az érzelemátélés területén elutasítóak, hiszen a jóvátételi szándékot is kevésbé mutatják, mint a nem glorifikáló csoporttagok. A glorifikáció minden a vizsgálatban szereplő felmentő stratégia használatához szignifikánsan kapcsolódik. Ezzel szemben, a saját csoport áldozattá válásával kapcsolatban éppen ők azok, akik kevés empátiát mutatnak az agresszor iránt, és kevesebb haragot élnek át a saját csoport irányába. A glorifikáció és a jóvátételi szándék igénylése között közvetlen, pozitív kapcsolat van: a saját csoportot glorifikáló tagok jobban igénylik a külső agresszor részéről a jóvátételi szándék megjelenését, mint a többi csoporttag. Ez a második vizsgálat eredményének teljes mértékben megfelel: miközben a saját csoport agressziója esetében a glorifikáló vizsgálati személyek a leginkább elutasítóak a külső csoport irányába, addig a külső csoport agressziójával kapcsolatban ők várják el leginkább az agresszortól a helyzet rendezését. A saját csoport iránti érzelmi kötődés a magyar agresszorról szóló történetben több külső fókuszú érzelmek átélésével jár együtt, de ezek az érzelmek végül nem fordítódnak le a jóvátételi szándék szintjére. A kötődés sem a felmentések elutasításával, sem a jóvátétellel nem mutat kapcsolatot. Az a fajta karakteres önkritika, ami a Staub (1997) által leírt kritikus lojalistákat jellemzi, nem jelenik meg ebben a vizsgálatban sem.

A magyar csoport áldozattá válásával kapcsolatban a kötődés bejósolja a negatív, önkritikus érzelmek átélését. Ez azt jelenti, hogy amikor a magyarok válnak a szlovák szurkolók céltáblájává, a kötődő vizsgálati személyek a minta többi részéhez képest több saját csoport iránti haragról és büntudatról számolnak be, valamint empatikusabbak is az áldozat irányába. Az önkritikus, negatív érzelmek átélése a jóvátételi igény elmaradásához vezet.

A kollektív büntudat, a kollektív szégyen, a saját csoport iránti harag a második vizsgálatához hasonlóan, ebben a vizsgálatban is azonos erősséggel jósolja be a jóvátételi viselkedés megjelenését, valamint egy érzelmek faktorba tölt.

11. Összegzés

A csoporttagként átélt érzelmek kutatása a szociálpszichológia viszonylag új területének számít. Kezdetben a kutatások célkitűzése az volt, hogy árnyalják a csoportközi viszonyok klasszikus megközelítéseit, új ismereteket nyújtva a csoportközi konfliktusok természetéről, a saját csoport iránti elfogultságról és az előítéletességről. Mackie és Smith (2002) emelik ki, hogy az érzelmi dimenzió integrálása a vizsgálatokba segítette megérteni a különbségeket a csoportközi leértékelés változatos formái között. A csoportközi érzelmek paradigmájában végzett vizsgálatok elsősorban az úgynevezett magas aktivációs potenciállal rendelkező érzelmeket kutatták. Ilyen érzelmek például a düh, a félelem és a harag. A kutatások fókuszában az állt, hogy melyek azok a kognitív kiértékelési dimenziók, amelyek az érzelmek megjelenéséhez vezetnek, és az érzelmekhez milyen viselkedési szándékok társulnak? Másképpen fogalmazva, a kutatások arra keresték a választ, hogy mikor és miért leszünk például dühösek egy csoport tagjaként, és ez a düh milyen funkcióval rendelkezik a csoporton belüli és a csoportközi viszonyok szabályozásában? Nem sok idő telt el, és elkezdődött a kollektív morális érzelmek a kutatása, amelyek a magas aktivációs potenciálú érzelmekkel szemben, szorosabban kapcsolódnak a csoporttal történt eseményeknek a feldolgozásához és megértéséhez. A kutatások igazolták, hogy az emberek akkor is átélhetnek morális érzelmeket egy csoport tagjaként, ha ők maguk nem vettek részt a cselekedetek végrehajtásában (például Branscombe és Doosje, 2004; Doosje és munkatársai, 1998).

A kutatói kérdéseim szempontjából releváns vizsgálatok innentől két vonalon haladtak tovább. Számos kutató a csoporttal történt eseményeket vizsgálta, arra keresve a választ például, hogy milyen érzelmeket élnek át a ma élő németek a holokauszttal kapcsolatban (Dresler-Hawke és Liu, 2006; Reuter idézi Hilton, 2008) vagy az amerikaiak az iraki háborút illetően (Iyer és munkatársai, 2007; Wohl, 2003; Wohl és Branscombe, 2008). Más kutatók viszont a csoportok történetiségének folyamatosságát helyezték a középpontba, és kiemelték ennek a folyamatosságnak a jelentőségét a csoportok identitására és érzelmi életére nézve (például Bar-Tal, 2001; Fülöp és László, 2011; Jarimovicz és Bar-Tal, 2006; László, 2012). A dolgozatomban amellet érvelek, hogy ez a két megközelítés nem zárja ki egymást, hiszen a történeti dimenzió figyelembe vétele hozzájárul a csoporttal történt eseményekre adott érzelmi reakciók jobb megértéséhez.

A nemzet olyan csoportot képvisel, amelynek esetében ez a gondolatmenet hangsúlyozottan érvényesül, hiszen jelentős történetiséggel rendelkezik. Kutatásaimban arra voltam kíváncsi, hogy milyen érzelmek, értelmezések és viselkedési szándékok jelennek meg a magyar vizsgálati személyek

körében, olyan történetekkel kapcsolatban, amelyekben a magyarok agresszorként vagy áldozatként szerepelnek. Az eredmények értelmezését két szempont vezérelte: egyrészt a csoporttal való azonosulás módjának, másrészt a történeti dimenzióknak a figyelembe vétele.

Ezek a vizsgálatok, Gellner (1983) szavaival élve, „köldök nélküliek”, hiszen a kollektív érzelmek kísérletes kutatásának első magyar nyelvű vizsgálatai. A vizsgálatokat éppen ezért exploratív jellegűnek kell tekinteni, a feltárt következtetéseket pedig a jövőben feltétlenül meg kell erősíteni. Parafrázist használva, bár a kutatásaim köldök nélküliek, ugyanakkor gyöngye ágai egy erős fatörzsnek: abba a bő tíz éve kezdődött kutatói munkába kapcsolódnak, amely a magyar nemzeti identitás jellemzőinek feltárására tett kísérletet (összefoglalóan erről László, 2012). Ezek a kutatások egy sérülékeny, áldozati identitást tártak fel, amelyben alacsony a saját csoport észlelt kontrollja, ágenciája, gyakori viszont az externalizáció, a felelősség kívülre helyezése a negatív eseményekkel kapcsolatban.

Vizsgálataim szerint ez az áldozati identitás befolyásolja a vizsgálati személyek választásait a magyarok áldozattá, vagy éppen agresszorrá válása során. Miközben a magyar vizsgálati mintákon is megbízhatóan el lehet különíteni a csoporttal való azonosulás eltérő módjait, az érzelmi kötődést és a saját csoport felsőbbrendűségét hirdető glorifikációt, ezek csupán részben működnek úgy, ahogyan az a nemzetközi szakirodalom alapján várható lenne.

A saját csoport felsőbbrendűségét hirdető csoporttagok mind az áldozat, mind az agresszor történetekben következetesen elfogultak a magyar csoport irányába. Amikor a magyarok az inzultus elkövetői, felmentéseket használnak, és elutasítják a negatív, önkritikus érzelmek átélését, valamint a jóvátételre való hajlandóságot is. Kevés empátiát és szimpátiát mutatnak az áldozattá vált külső csoport tagjai iránt, sőt a vizsgálatok többségében haragot éreznek velük szemben. Amikor a magyarok az inzultus elszenvedői, a glorifikáló csoporttagok elutasítják a felmentő állítások jogosságát, és intenzíven igénylik a negatív, önkritikus érzelmek átélését, valamint a jóvátételi szándék megjelenését.

A saját csoport iránti érzelmi kötődés, ha nem társul a csoport glorifikálásával, a nemzetközi szakirodalom szerint egyfajta kritikus lojalista hozzáállást eredményez a csoport irányába (Leidner és munkatársai, 2000; Roccas és munkatársai, 2006; Staub, 1997). A kötődő csoporttagok számára az egyéni stratégiák működtetése nem jelent valódi választ a csoport agressziójára, a glorifikáció hiánya viszont a morális igazolás elmaradásával jár. A kötődő, de nem glorifikáló csoporttagok így kénytelenek szembenézni a helyzettel, elfogadva a saját csoport felelősségét a rossz tettekkel kapcsolatban. Ebben a helyzetben a csoport pozitív identitásának helyreállítására jó lehetőség a negatív, önkritikus érzelmek átélése, valamint az ezekhez szorosan társuló jóvátételi viselkedés

megjelenése. Az általam elvégzett vizsgálatokban ugyanakkor négy saját csoport agresszióról szóló történetből háromban a kötődés nem kapcsolódott össze karakteresen a saját csoporttal szembeni kritikus hozzáállással, és egyedül a szerbekkel szembeni agresszió esetében érvényesült a fent bemutatott gondolatmenet.

A kritikus lojalista hozzáállás elmaradása jól érthető, ha figyelembe vesszük a magyar nemzet történetének áldozati természetét. László (2012) emeli ki, hogy a magyar történelmi pálya arra emlékeztet, amit Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori és Gundar (2009) kollektív áldozati szerepnek nevez. A kollektív áldozati szerepbe helyezkedő csoportokra jellemző „a külső csoportok leértékelésével társuló túlduzzasztott önértékelés, a negatív eseményekben mutatott alacsony ágencia (különösen ott, ahol a magyarok maguk is elkövetők voltak, például a holokausztban), továbbá a felelősség fokozott mértékű áthárítása a külső csoportokra azáltal, hogy a narrátor a negatív eseményekben sok negatív tartalmú kognitív folyamatot tulajdonít a külső csoportoknak (...) a kollektív áldozati szerep képes legitimálni a csoport által kifejtett agressziót, ami ennek megfelelően nem von büntudatot maga után (...) a kollektív áldozati szerep további funkciója, hogy (...) növeli a csoporton belüli szolidaritást és a csoporthoz való ragaszkodást (nemzetek esetében a hazaszeretetet” (László, 2012:169-170). Ezt követően László (2012) Mackra hivatkozik, aki a kollektív áldozati szerep kapcsán hangsúlyozza, hogy annak további jellemzője „a más csoportok iránti empátiára való képtelenség (...) a más csoportok által okozott ismétlődő szenvedések által traumatizált etnikai-nemzeti csoportok kevés jelét mutatják annak, hogy sajnálnák a másoknak okozott sérelmeket, vagy felelősséget éreznének azok iránt az áldozatok iránt, akiket ők tettek áldozattá” (p.170).

A kollektív áldozati szerep fenti leírása, magyarázatot adhat a saját csoport iránti kritika általános elmaradásának okára a magyar vizsgálati személyek részéről. A kollektív morális érzelmek és a jóvátételi szándék elmaradása hangsúlyozottan igaz a csoporttal erősen azonosuló tagokra, hiszen ők a csoporthoz való ragaszkodásuk révén erőteljesebben élik meg ezt az áldozati identitást. A csoport tagjai, beleértve a csoporthoz érzelmileg kötődő személyeket, nem képesek a külső csoport szempontjainak átvételére, sértett identitásuk „nárcizmushoz” és „önzéshez” vezet (László idézi Macket, 2012, p.170). Ha meg is jelennek érzelmek a saját csoport agressziójával kapcsolatban, azok „üresnek” tűnnek, olyan empátiának és sajnálatnak, amihez nem társul a jóvátétel szándéka. Akad olyan történet is, ahol az empátia megjelenése ellenére, a kötődő vizsgálati személyek erőteljesen elutasítják a külső csoport irányába szóló bocsánatkérést, mint lehetőséget.

Van még egy szempont, amelyet szeretnék kiemelni a dolgozat összegzésében. Úgy tűnik, hogy a külső csoporttal szembeni viszony történetisége, a csoportközi konfliktus észlelt lezártága befolyásolja a vizsgálati személyeket a választásaikban (Banga és munkatársai, 2012; Fülöp és László,

2011). Abban a két történetben jelentkezik a legkevesebb saját csoport kritika, amelyekben a szlovák csoport tagjai az áldozatok. Úgy tűnik, mintha a szlovákokkal szemben minden cselekvés megengedett lenne, hiszen ezek „csupán reakciók a szlovákok korábbi tetteire”. A szlovák csoporttal szemben nem csupán a kollektív morális érzelmek és a jóvátétel maradnak el, az empátia és a szimpátia sem jelennek meg.

Bár számos további eredményről és kérdésről lehetne még beszámolni, de a dolgozat mondanivalója mégis ez: a történeti dimenzió figyelembe vétele az empirikus vizsgálatok során megteremti annak a lehetőségét, hogy tudományos kereteken belül ötvözzük a jelentés menti és a kognitív szociálpszichológiát. Mindez szerves folytatás annak az impozáns célkitűzésnek, amelyet az európai szociálpszichológia a második világháborút követően tett, és amelynek lényege a tágabb társas kontextus bevonása volt a vizsgálatokba. Ez a nemzetek esetében nem is jelenthet mást, mint azt, hogy próbáljuk megérteni, hogy a nemzettel történt eseményekből, és azok elbeszélte verziójából milyen identitás származik, és az miként hat ránk, a csoport ma élő tagjaira.

Köszönetnyilvánítás

Elsőként témavezetőmet Prof. Dr. László Jánost emelném ki, aki szakmailag nagyon sokat segített ennek a dolgozatnak a megírásában, és emberileg is rengeteget köszönhetek neki.

A Narratív Kutatócsoport összes tagjának, akik a magyar nemzeti identitás jelentésének feltárásában részt vettek, és akik nélkül ez a fajta kísérletes munka, meggyőződésem, semmit nem érne. Külön kiemelném azokat, akikkel szorosabb szakmai kapcsolatom volt az évek során: Brautigam Csillát, Fülöp Évát és Mészáros Noémit.

A PTE BTK Pszichológia Intézet Szociál-, és Szervezetpszichológia Tanszékén dolgozó kollégáimnak, dr. Bigazzi Sárának, dr. Szászvári Karinának és dr. Vincze Orsolyának, akik mindenben segítettek, legyen szó akár szakirodalmak kereséséről, szakmai kérdések megbeszéléséről, vagy éppen érzelmi támogatásról.

Annak a két doktori hallgatónak, akik átolvasták és kijavították a dolgozat kész verzióját: Restás Péternek és Szijjártó Lindának.

Családomnak és szeretteimnek, akik elviselték a dolgozat megírása előtti nehéz időszakot, amikor hosszú napokra, hetekre eltűntem a könyvek és folyóiratok világába.

IRODALOM

Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J., Sanford, R.N. (1950) *The Authoritarian Personality (Studies in Prejudice)*. New York: Harper.

Ajzen, I. (1991) The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50:179-211.

Allpress, J.A., Barlow, F.K., Brown, R., Louis, W.R. (2010) Atoning for colonial injustices: group-based shame and guilt motivate support for reparation. *International Journal of Conflict and Violence* 4(1):75-88.

Anderson, B. (1983) *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, revisited edition. New York: Verso.

Arnold, M.B. (1960) *Emotion and personality: Vol.1. Psychological aspect*. Columbia University Press, New York.

Ashmore, R.D., Jussim, L., Wilder, D., Heppen, J. (2001). Toward a social identity framework for intergroup conflict. In R.D.Ashmore, L. Jussim, D.Wilder (Eds.) *Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction*, 213-249. New York: Oxford University Press.

Ashmore, R.D., Deaux, K., & McLaughlin-Volpe, T. (2004) An organizing framework for collective identity: articulation and significance of multidimensionality. *Psychological Bulletin*, 130 (1): 80-114.

Averill, J.R. (1980) A constructivist view of emotion. In Plutchik, R. Kellerman H. (Eds) *Theories of emotion*, 305-340, New York: Academic Press.

Bandura, A. (1999) Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review* 3:193-209.

Bar-Tal, D. (1989) Delegitimization: the extreme case of stereotyping. In Bar-Tal, D., Grauman, C.F., Kruglanski, A., Stroebe, W. (eds) *Stereotyping and prejudice: changing conceptions*. 169-182. Springer-Verlag, New York.

Bar-Tal, D. (1990) Causes and consequences of delegitimization: models of conflict and ethnocentrism. *Journal of Social Issues*, 46, 65-81.

Bar-Tal, D. (2000). *Shared beliefs in a society*. Thousands Oaks, CA: Sage

Bar-Tal, D. (2001) Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflicts as it does in Israeli society? *Political Psychology*, 22, 601-627.

Bar-Tal, D., Halperin, E., de Rivera, J. (2007) Collective emotions in Conflict Situations: Societal implications. *Journal of Social Issues*, 63, 441-460.

Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N., Gundar, A. (2009) A sense of self perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International Review of the Red Cross*, June. 229-258.

Bellah, R. (1967) Civil religion in America. *Daedalus*, 96,1.21.

Bibó István (1981) *Összegyűjtött munkái 1*. A sajtó alá rendezte: Kemény István és Sárközi Mátyás. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, Könyvbaráti Körének közreműködésével.

Billig, M. (1995) *Banal nationalism*. London:Sage.

Billig, M. (1996) Remembering the particular background of social identity theory. In Robinson, W.P. (ed) *Social groups&Identities: developing the legacy of Henri Tajfel*. 337-357. Oxford: Butterworth Heinemann.

Bodenhausen, G.V. (1993) Emotion, arousal, and stereotypic judgements: a heuristic model of affect and stereotyping. In Mackie, D.M., Hamilton, D.L. (eds) *Affect, cognition, and stereotyping: interactive processes in group perception*. 13-37. Academic Press, San Diego, CA.

Bower, G.H. (1981) Mood and memory. *American Psychologist*, 36, 129-148.

Condor, S. (2006) Temporality and collectivity: diversity, history, and the rhetorical construction of national entativity. *British Journal of Social Psychology*, 45:657-682.

Branscombe, N.R., Doosje, B.J., McGarty, C. (2002) Collective guilt: antecedents, correlates and consequences. In Mackie, D.M., Smith, E.R. (eds) *From prejudice to intergroup relations: differentiated reactions to social groups*. 49-66. Psychology Press, New York.

Branscombe, N. R., Doosje, B. (eds) (2004) *Collective guilt: International perspectives*. Cambridge University Press, Cambridge, England.

Branscombe, N.R., Miron, A.M. (2004) Interpreting the ingroup's negative actions toward another group: emotional reactions to appraised harm. In L.Z.Tiedens& C.W.Leach (Eds) *The social life of emotions*, 314-335. New York: Cambridge University Press.

Branscombe, N.R., Slugoski, B., Kappen, D.M. (2004) The measurement of collective guilt: what it is and what it is not. In Branscombe, N.R., Doosje, B. (eds) *Collective guilt: International perspectives*. 16-34. Cambridge University Press, New York.

Branscombe, N.R., Wann, D.L. (1994) Collective self-esteem consequences of outgroup derogation when a valued social identity is on trial. *European Journal of Social Psychology* 24:614-657.

- Breakwell, G.M. (1993) Social representation and social identity. *Papers on Social Representations*, 2 (3), 198-217.
- Brehm, J.W., Brummett, B.H. (1998) The emotional control of behavior. In Kofta, M., Weary, G., Sedek, G. (Eds) *Personal control in action*, 133-154. New York:Plenum.
- Bretter Zoltán, Deák Ágnes (Szerk) (1995) *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Tanulmány Kiadó, Pécs.
- Breuilly, J. (2004) Állam és nacionalizmus. In: Kántor, Z. (szerk) *Nacionalizmuselméletek Szöveggyűjtemény*, 134-149. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Brewer, M.B. (1979) Ingroup bias in the minimal intergroup situation. A cognitive motivational analysis. *Psychological Bulletin* 86:307-324.
- Brewer, M.B., Kramer, R.M. (1985) The psychology of intergroup attitudes and behaviour. *Annual Review of Psychology*, 36, 219-243.
- Brown, R., Cehajic, S. (2008) Dealing with the past and facing the future: mediators of the effects of collective guilt and shame in Bosnia and Herzegovina. *European Journal of Social Psychology* 38(4):669-684.
- Brown, R., González, R., Zagefka, H., Manzi, J., Cehajic, S. (2008) Nuestra culpa: collective guilt and shame as predictors of reparation for historical wrongdoing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 75-90.
- Castano, E., Giner-Sorolla, R. (2006) Not quite human: infrahumanization in response to collective responsibility for intergroup killing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 804-818.
- Cehajic, S., Brown R. (2008) Not in my name: a social psychology study of antecedents and consequences of acknowledgement of in-group atrocities. *Genocide Studies and Prevention* 3.
- Cinnirella, M. (1997) Towards a European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. *British Journal of Social Psychology*, 36(1): 19-32.
- Conover, P.J., Feldman, S. (1987) „Memo to NES Board of Overseers Regarding 'Measuring Patriotism and Nationalism'”. <http://www.electionstudies.org/resources/papers/documents/nes002263.pdf>
- Csanádi A., Harsányi Sz.G., Szabó E. (2009) Lezárási igény kérdőív- a Need for closure scale magyar nyelvű változatának tesztelése egyetemista mintán. *Alkalmazott Pszichológia* 11:55-81.
- Csepeli György (1985) *Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években*. Budapest: Múzsák.

Csepeli György (1992) *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég Kiadó.

Csepeli György, Örkény Antal (1996) Jelképek és eszmék az európai nemzeti himnuszokban. *Régió-Kisebbség, politikai, társadalom*, 7(2):3-34.

Csertő István, László János (2011) A csoportközi értékelés mint a csoporttrauma érzelmi feldolgozásának indikátora a nemzetközi történelem elbeszéléseiben. In: Tanács A.-Vincze V. (szerk) *VIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia: MSZNY 2011*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Informatikai Tanszék-csoport. 212-222.

Darley, J.M., Latané, B. (1968) Bystander intervention in emergencies: diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology* 8:377-383.

David, O., Bar-Tal, D. (2009) A socio-psychological conception of collective identity: the case of national identity. *Personality and Social Psychology Review* 13:354-379.

Deaux, K. (1996) Social identification. In E.Higgins, Kruglanski, A. (Eds) *Social psychology: handbook of basic principles* 777-798. New York: Guilford.

De Rivera, J. (1992). Emotional climate: Social structure and emotional dynamics. In K. T. Strongman (ed) *International review of studies on emotion*, 2, 199-218. John Wiley, New York.

Deschamps, J.C., Devos, T. (1998) Regarding the relationship between social identity and personal identity. In S. Worchel, J.F. Morales, D. Paez, J.C. Deschamps (Eds) *Social Identity: international perspectives* 1-12. London: Sage Publications.

Diehl, M. (1990) The minimal group paradigm: theoretical explanations and empirical findings. In W.Stroebe, M. Hewstone (Eds) *European review of Social psychology* 1:263-292. New York: Wiley.

Doosje, B., Branscombe, N.R., Spears, R., Manstead, A.S.R. (1998) Guilt by association: when one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 872-886.

Doosje, B., Branscombe, N.R. (2003) Attributions for the negative historical actions of a group. *European Journal of Social Psychology*, 33: 235-248.

Doosje, B., Branscombe, N.R., Spears, R., Manstead, A.S.R. (2006) Antecedents and consequences of group-based guilt: the effects of ingroup identification. *Group Processes&Intergroup Relations*, 9:325-338.

Doosje, B., Ellemers, N., Spears, R. (1995) Perceived intragroup variability as a function of group status and identification. *Journal of Experimental Social Psychology* 31:410-436.

- Dresler-Hawke, E., Liu, J.H. (2006) Collective shame and the positioning of German national identity. *Psicologica Politica*, 32, 131-153.
- Dumont, M., Yzerbyt, V., Wigboldus, D., Gordijn, E.H. (2003) Social categorization and fear reactions to the September 11th terrorist attacks. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1509-1520.
- Ellemers, N., Kortekaas, P., Ouwerkerk (1999) Self-categorization, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29:371-389.
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (Eds) (1999) *Social identity: context, commitment, content*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Ellemers, N., Spears, R., Doosje, B. (2002) Self and social identity. *Annual Review of Psychology* 53:161-186.
- Ellemers, N., van Rijswijk, W. (1997) Identity needs versus social opportunities: the use of group-level and individual-level identity management strategies. *Social Psychology Quarterly* 60: 52-65.
- Ekman, P. (1992) An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion* 6:169-200.
- Emerson, R. (1960) *From empire to nation*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Epstein, S. (1984) Controversial issues in emotion theory. *Review of Personality and Social Psychology* 5:64-88.
- Fabrigar, L.R., Wegener, D.T., MacCallum, R.C., Strahan, E.J. (1999) Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods*, 4: 272-299.
- Federico, C.M., Golec, A., Dial, J. (2005) The relationship between need for closure and support for military action against Iraq: moderating effects of national attachment. *Personality and Social Psychology*.
- Feshbach, S. (1990). Psychology, human violence, and the search for peace: Issues in science and social values. *Journal of Social Issues*, 46, 183–198.
- Feshbach, S. (1991). Attachment processes in adult political ideology: Patriotism and nationalism. In J. L. Gewirtz & W. M. Kurtines (Eds.), *Intersections with attachment* (pp. 207–226). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Fischer, A.H., Manstead, A.S.R. (2008) Social function of emotions. In Lewis, M., Haviland-Jones, J.M., Bartlett, L.F. (eds) *Handbook of Emotions*, 3rd ed. 456-471. The Guilford Press, New York.
- Forgács József (2001) *Érzelem és gondolkodás*. Kairosz Kiadó, Budapest.

Forgas, J.P., Dobosz B. (1980) Dimensions of romantic involvement: towards a taxonomy of heterosexual relationships. *Social Psychology Quarterly*, 43, 290-300.

Forgas, J.P. (1983) What is social about social cognition? *British Journal of Social Psychology*, 22, 129-144.

Forgas, J.P. (1985) *Interpersonal behavior: the psychology of social interaction*. Pergamon Press, Oxford.

Forgas, J.P., Bower, G.H. (1987) Mood effects on person-perception judgements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 53-60.

Forgas, J.P. (1995) Mood and moral judgement: the affect infusion model (AIM). *Psychological Bulletin*, 117, 39-66.

Frijda, N.H. (1986) *The emotions*. Cambridge University Press, Cambridge, England.

Frijda, N.H. (2004) Emotions and action. In Manstead, A.S.R., Frijda, N., Fischer, A. (Eds) *Feeling and emotions: the Amsterdam symposium*. 158-173. Cambridge: Cambridge University Press.

Fülöp Éva (2010) *A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése*. Doktori értekezés, PTE.

Fülöp, É., Csertő I., Ilg, B., Szabó, Zs., Slugoski, B., László, J. (2012) Emotional elaboration of collective traumas in historical narratives. In Forgas, J.P., Vincze O., László J. (Eds) *Social cognition, communication and narratives: Sydney Symposium of Social Psychology*. New York: Psychology Press.

Fülöp Éva, László János (2008) A csoportközi viszonyok történelmi dimenziójának hatása a csoportközi érzelmekre. *A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése*. Nyíregyháza, május 22-24.

Fülöp Éva, László János (2011) Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban: a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyzása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66, 3, 467-486.

Fülöp Éva, Péley Bernadett, László János (2011) A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje magyar történelmi regényekben. *Pszichológia*, 31, 1, 47-67.

Gaunt, R., Leyens, J.P., Demoulin, S. (2002) Intergroup relations and the attribution of emotions: control over memory for secondary emotions associated with the ingroup and outgroup. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 508-514.

Gausel, N. (2012) Facing in-group immorality: differentiating expressed shame from expressed guilt. *Review of European Studies* 4(4):1-7.

Gausel, N., Brown, R. (2012) Shame and guilt- do they really differ in their focus of evaluation? Wanting to change the self and behaviour in response to ingroup immorality. *Journal of Social Psychology*, 152:1-20.

Gellner, E. (1983) *Nations and nationalisms*. New York: Cornell University Press.

Giner-Sorolla, R., Castano, E., Espinosa, P., Brown, R. (2008) Shame expressions reduce the recipient's insult from outgroup reparations. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 519-526.

Gordijn, E.H; Wigboldus, D.; Yzerbyt, V. (2001) Emotional consequences of categorizing victims of negative outgroup behavior as ingroup or outgroup. *Group Processes and Intergroup Relations* 4:317-326.

Gordijn, E.H., Yzerbyt, V., Wigboldus, D., Dumont, M. (2006) Emotional reactions to harmful intergroup behavior. *European Journal of Social Psychology*, 36, 15-30.

Gyáni Gábor (2005) Nemzeti identitás- identitáspolitiká a történész látószögéből. In Tibori T.,& Tamás P. (Szerk) *Nemzetfelfogások: Kisebbségek-többség*, 63-71. Új Mandátum Kiadó, Budapest.

Hamilton, D.L. (1981) Stereotyping and intergroup behavior: some thoughts on the cognitive approach. In Hamilton, D.L. (ed) *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior*. Erlbaum, Hillsdale, NJ.

Harré, R. (1986) (ed) *The social construction of emotion*. New York: Basil Blackwell.

Harth, N.S., Kessler, T., Leach, C.W. (2008) Advantaged groups emotional reactions to inter-group inequality: the dynamics of pride, guilt, and sympathy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 115-129.

Harvey, J.H., Ickes, W.J., Kidd, R.F. (eds) (1976) *New directions in attribution research*. Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ., and New York.

Harvey, R. D., Oswald, D. L. (2000) Collective guilt and shame as motivation for White support for Black programs. *Journal of Applied Social Psychology*, 30, 1790–1811.

Haslam, S.A., Turner, J.C. (1992) Context dependent variation in social stereotyping 2: the relationship between frame of reference, self-categorization and accentuation. *European Journal of Social Psychology*, 22, 251-278.

Heider, F. (1958): *The psychology of interpersonal relations*. Wiley, New York.

Herman, S.N. (1977) *Jewish identity: a social psychological perspective*. Beverly Hills, California: Sage Publications.

Hilton, D. (2008) Social representation of history: The roles of group identity, perceived relevance and collective emotion. In Vincze O., Bigazzi S. (szerk.) (2008) *Élmény, történet - a történetek élménye*. 34-40. Új Mandátum Kiadó, Budapest.

Hobsbawm, E.J. (1992) *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hogg, M.A., Abrams, D. (1988) *Social identifications: a social psychology of intergroup relations and group processes*. Routledge, New York.

Hogg, M.A. Dominic, A., Otten, S., Hinkle, S. (2004) The social identity perspective- intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small Group Research* 35:246-276.

Hornsey, M.J. (2008) Social identity theory and self-categorization theory: a historical review. *Social and Personality Psychology Compass*, 2, 204-222.

Hopkins, N., Cable, I. (2001) Group variability judgments: investigating the context-dependence of stereotypicality and dispersal judgments. *British Journal of Social Psychology* 40(3): 455-470.

Hopkins, N., Murdoch, N. (1999) The role of the 'other' in national identity: exploring the context-dependence of the national ingroup stereotype. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 9, 321-338.

Hornsey, M.J. (2008) Social identity theory and self-categorization theory: a historical review. *Social and Personality Psychology Compass* 2:204-222.

Huddy, L., Khatib, N. (2007) American Patriotism, National Identity, and Political Involvement. *American Journal of Political Science*, 51(1):63-77.

Hunyadi György (1981) Kognitív komplexitás személyek és ideológikus tárgykörök megítélésében. *Pszichológia*, 1, 71-78.

Hunyady György (1996) *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Hunyady György (2004) *A nemzetek jellemzése és a nemzeti sztereotípiák*. Előadás a Mindentudás Egyetemén. Az előadás elérhető itt: <http://mindentudas.hu/elodasok-cikkek/item/32-a-nemzetek-jelleme-%C3%A9s-a-nemzeti-sztereot%C3%ADpi%C3%A1k.html>

Imhoff, R., Bilewicz, M., Erb, H. (2012) Collective regret versus collective guilt: different emotional reactions to historical atrocities. *European Journal of Social Psychology* 42(6):729-742.

Israel J., Tajfel H. (Eds) (1972) *The context of social psychology*. London: Academic Press.

Iyer, A., Leach, C.W., Crosby, F.Y. (2003) White guilt and racial compensation: the benefits and limits of self-focus. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 117-129.

Iyer, A., Leach, C.W., Pedersen, A. (2004) 'Racial wrongs and restitutions: the role of guilt and other group-based emotions'. In Branscombe, N. R., Doosje, B. (eds) (2004) *Collective guilt: International perspectives*. Cambridge University Press, Cambridge, England 262-283.

Izard, C.E. (1971) *The face of emotion*. Appleton-Century-Crofts, New York.

Izard, C.E. (1977) *Human emotions*. Plenum Press, New York.

Jackson, J., Smith, E. (1999) Conceptualizing social identity: a new framework and evidence for the impact of different dimensions. *Personality and Social Psychology Bulletin* 25:120-135.

Janis, I. (1982) *Groupthink* (2nd ed). Houghton Mifflin, Boston.

Jarymowicz, M., Bar-Tal, D. (2006) The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36, 367-392.

Johns, M., Schmader, T., & Lickel, B. (2005) Ashamed to be an American? The role of identification in predicting vicarious shame for anti-Arab prejudice after 9-11. *Self and Identity*, 4: 331-348.

Jones, E.E., Davis, K.E. (1965): From acts to dispositions: the attribution process in person perception. In Berkowitz, L. (ed) *Advances in experimental social psychology*. Vol2, 219-266. Academic Press, 2, New York.

Juhász Márta (2002) *A személyiség és a képesség szerepe a teljesítmény előrejelzésében*. Budapest: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdasági és Társadalomtudományi Kar, doktori értekezés.

Kántor Zoltán (Szerk) (2004) *Nacionalizmuselméletek* (szöveggyűjtemény). Rejtjel Kiadó, Budapest.

Kelley, H.H. (1967) Attribution theory in social psychology. In Levine, D. (ed) *Nebraska Symposium on Motivation*. Vol15, 192-238. University of Nebraska Press, Lincoln.

Kelley, H.H. (1972): *Causal schemata and the attribution process*. General Learning Press, Morristown, NJ

Kitayama, S., Markus, H.R. (1994) *Emotion and culture: empirical studies of mutual influence*. Washington DC: American Psychological Association.

Klein, O., Licata, L., Pierucci, S. (2011) Does group identification facilitate or prevent collective guilt about past misdeeds? Resolving the paradox. *British Journal of Social Psychology* 50(3):563-572.

Kossowska, M., van Hiel, A. (2003) The relationship between need for closure and conservative beliefs in Western and Eastern Europe. *Political Psychology* 24:501-518.

Kosterman, R., Feshbach, S. (1989) Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10: 257-274.

Lalonde, R.N. (2002). Testing the social identity-intergroup differentiation hypothesis: We're not American eh! *British Journal of Social Psychology*, 41, 611-630.

László János (1981) Tárgyi és személyközi forgatókönyvek az emlékezetben I. *Pszichológia*, 4, 485-516.

László János (1983) Tárgyi és személyközi forgatókönyvek az emlékezetben II. Kemény interperszonális forgatókönyvek vagy laza sémák? *Pszichológia*, 4, 527-542.

László, J. (2003) History, identity, and narratives. In: László, J., Wagner, W. (Eds) *Theories and Controversies in Social Psychology*. Budapest: New Mandate.

László János (2005) *A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába*. Pszichológiai Horizont 3. Budapest: Új Mandátum.

László János (2012) *Történelem-történetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Budapest: Akadémia Kiadó.

László, J., Fülöp É. (2008) Emotional consequences of historical events in contemporary Hungarians. *15th EAESP General Meeting, Opatija, June 10-14*.

László János és Fülöp Éva (2010) A történelem érzelmi reprezentációja a történelemkönyvekben és naiv elbeszélésekben. *Történelemtanítás XLV. évfolyam*, 1/3.

Lazarus, R.S. (1968) Emotions and adaption: conceptual and empirical relations. In Arnold, W.J. (ed) *Nebraska Symposium on Motivation, 1968*. 175-266. University of Nebraska Press, Lincoln.

Lazarus, R.S. (1981) The stress and coping paradigm. In C.Eisdorfer, D.Cohen, A.Kleinman, P.Maxim (Eds) *Models for clinical psychopathology* 177-214. New York:Spectrum.

Lazarus, R.S., Averill, J.R., Opton, E.M Jr. (1970) Toward a cognitive theory of emotions. In Arnold, M. (ed) *Feelings and emotions*. 207-232. Academic Press, New York.

Lazarus, R.S., Kanner, A.D., Folkman, S. (1980) Emotions: a cognitive-phenomenological analysis. In Plutchik, R., Kellerman, H. (eds) *Emotion: Theory, research, and experience: Vol.1. Theories of emotion*. 189-217. Academic Press, New York.

Lazarus, R.S. (1984) On the primacy of cognition. *American Psychologist*, 39, 124-129.

Leach, C.W., Iyer, A., Pedersen, A. (2006) Anger and guilt about ingroup advantage explain the willingness for political action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32:1232-1245.

Leach, C.W., Spears, R. (2008) „A vengefulness of the Impotent”: the pain of in-group inferiority and schadenfreude toward successful out-groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1383-1396.

Leach, C.W., Van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M.L.W., Pennekam, S.F., Doosje, B., Ouwerkerk, J.W., Spears, R. (2008) Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 144-165.

Leidner, B., Castano, E., Zaiser, E., Giner-Sorolla, R. (2010) Ingroup glorification, moral disengagement, and justice in the context of collective violence. *Personality and Social Psychology Bulletin* 36:1115-1129.

Levenson, R.W. (1994) Human emotion: a functional view. In Ekman, P., Davidson, R.J. (Eds) *The nature of emotion: fundamental questions*, 123-126. New York: Oxford University Press.

Leyens, J.P., Paladino, M.P., Rodriguez, R.T., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez, A.P., Gaunt, R. (2000) The emotional side of prejudice: the attribution of secondary emotions to ingroups and outgroups. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 186-197.

Leyens, J. P., Rodriguez, A. P., Rodriguez, R. T., Gaunt, R., Paladino, M. P., Vaes, J., & Demoulin, S. (2001) Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups. *European Journal of Social Psychology*, 31, 395-411.

Lewis, H. B. (1971) *Shame and guilt in neurosis*. International Universities Press, New York.

Lickel, B., Schmader, T., Curtis, M., Scarnier, M., Ames, D.R. (2005) Vicarious shame and guilt. *Group Processes and Intergroup Relations*, 8, 145-157.

- Lickel, B., Schmader, T., Barquissau, M. (2004) The evocation of moral emotions in intergroup contexts: The distinction between collective guilt and collective shame. In Branscombe, N.R., Doosje, B. (eds) *Collective guilt: International perspectives*. 35-55. Cambridge University Press, New York.
- Lickel, B., Schmader, T., Spanovic M. (2007) Group-conscious emotions: the implications of others' wrongdoings for identity and relationships. In J.L.Tracy, R.W. Robins, J.P.Tangney (Eds) *The self-conscious emotions: theory and research* 351-370. New York: NY: Guilford Press.
- Lickel, B., Steele, R., Schmader, T. (2011) Group-based shame and guilt: emerging directions in research. *Personality and Social Psychology Compass*, 5, 153-163.
- Liu, J.H., Hilton, D.J. (2005) How the past weights on the present: social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology* 44:1-21.
- Luhtanen, R., Crocker, J. (1992) A collective self-esteem scale: self-evaluation of one's social identity. *Personality and Social Psychology Bulletin* 18:302-318.
- Mackie, D.M., Hamilton, D.L., Schroth, H.H. (1989) The effects of induced mood on expectancy-based illusory correlations. *Journal of Experimental Psychology*, 25, 524-544.
- Mackie, D.M., Devos, T., Smith, E.R. (2000) Intergroup emotions: explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 602-616.
- Mackie, D.M., Smith, E.R. (eds) (2002) *From prejudice to intergroup relations: differentiated reactions to social groups*. Psychology Press, New York.
- Mackie, D., Smith, E.R. (2006) Csoportközi érzelmek és a társas én. In Forgas, J.P., Williams, K.D. (szerk.) *A társas én- Az önmegismerés pszichológiája*. 358-375. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Mackie, D., Smith, E.R., Ray, D.G. (2008) Intergroup emotions and intergroup relations. *Personality and Social Psychology Compass* 2: 1866-1880.
- Mari, S., Andrighetto, L., Gabbiadini, A., Durante, F., Volpato, C. (2010) The shadow of the Italian colonial experience: the impact of collective emotions on intentions to help the victims' descendants. *International Journal of Conflict and Violence* 4(1): 58-74.
- Marques, J.M., Yzerbyt, V.Y., Leyens, J.P. (1988) „The black sheep effect: judgemental extremity towards ingroup members as a function of group identification. *European Journal of Social Psychology*, 18, 1-16.

Markus, H.R., Kitayama, S. (1994) The cultural shaping of emotion: a conceptual framework. In S.Kitayama, H.R.Markus (Eds) *Emotion and culture. Empirical studies of mutual influence* 339-351. Washington, DC: American Psychological Association.

McGarty, C. (1999) *Categorization in social psychology*. Sage Publications.

McGarty, C. , Pedersen, A., Leach, C. W., Mansell, T., Waller, J., Bliuc, A.M. (2005) Group-based guilt as a predictor of commitment to apology. *British Journal of Social Psychology*, 44, 659-680.

Mesquita, B., Frijda, N.H. (1992) Cultural variation in emotion: a review. *Psychological Bulletin* 112:179-204.

Moons, W.G., Leonard, D.J., Mackie, D.M., Smith, E.R. (2009) I feel our pain: antecedents and consequences of emotional self-stereotyping. *Journal of Experimental Social Psychology*.

Moscovici, S. (2002) *Társadalom-lélektan*. Budapest, Osiris Kiadó.

Mummendey, A., Klink, A., Mielke, R., Wenzel, M.,& Blanz, M. (1999) Socio-structural characteristics of intergroup relations and identity management strategies: results from a field study in East Germany. *European Journal of Social Psychology*, 29:259-285.

Nagy Noémi (2012) *A nemzettel való azonosulás összefüggései: pártválasztás, lezárás iránti igény, nyitottság a tapasztalatokra és konzervativizmus*

Noor, M., Brown, R., Prentice, G. (2008) Prospects for intergroup reconciliation: social psychological predictors of inter-group forgiveness and reparation in Northern Ireland and Chile. In A.Nadler, T.Malloy, J.D.Fisher (Eds) *Social psychology of intergroup reconciliation: from violent conflict to peaceful co-existence- going beyond victimization, guilt and distrust* 97-114. Oxford, England: Oxford University Press.

Oakes, P.J., Turner, J.C., Haslam, S.A. (1991) „Perceiving people as group members: the role of fit in the salience of social categorization” *British Journal of Social Psychology*, 30: 125-144.

Opatow, S. (1990) Moral exclusion and injustice: an introduction. *Journal of Social Issues*, 46, 173-182.

Ortony, A., Clore, G., Collins, A. (1988) *The cognitive structure of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Paladino, M. P., Leyens, J. P., Rodriguez, R. T., Rodriguez, A. P., Gaunt, R., & Demoulin, S. (2002) Differential association of uniquely and non uniquely human emotions to the ingroup and the outgroup. *Group Processes and Intergroup Relations*, 5, 105-117.

- Pedersen, A., Beven, J.P., Walker, I., Griffiths, B. (2004) Attitudes toward Indigenous Australians: the role of empathy and guilt. *Journal of Community&Applied Social Psychology* 14(4):233-249.
- Petty. R.E., Cacioppo, J.T. (1986) *Communication and persuasion: central and peripheral routes to attitude change*. Springer-Verlag, New York.
- Phinney, J.S. (1990) Ethnic identity in adolescents and adults: review of research. *Psychological Bulletin* 108:499-514.
- Phinney, J.S. (1992) The multigroup ethnic identity measure: a new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*, 7:156-176.
- Pólya Tibor, Vincze Orsolya, Fülöp Éva, Ferenczhalmy Réka (2007) Az idői perspektíva előfordulása történelmi tankönyvi szövegekben. In: *MSZNY 2007, V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Informatikai Tanszékcsoport, 235-241.
- Powell, A.A., Branscombe, N.R., Schmitt, M.T. (2005) Inequality as ingroup privilege or outgroup disadvantage: the impact of group focus on collective guilt and interracial attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 508-521.
- Reicher, S., Hopkins, N. (2001) *Self and Nation*. London: Sage.
- Reicher, S. (2004) The context of social identity: domination, resistance and change. *Political Psychology* 25:40-62.
- Reicher, S. (2004): The context of social identity: domination, resistance and change.
- Roccas, S., Elster, A. (2012) Group identities. In Tropp, L.A. (Ed) *The Oxford Handbook of Intergroup Conflict*. New York: Oxford University Press.
- Roccas, S., Klar, Y., Liviatan, I. (2006) The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 698-711.
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S.H., Halevy, N., Eidelson, R. (2008) Towards a unifying model of identification with groups: integrating theoretical perspectives. *Personality and Social Psychology Review*, 12: 280-306.
- Roseman, I.J. (1979, September) *Cognitive aspects of emotion and emotional behavior*. Paper presented at the 87th Annual Convention of the American Psychological Association, New York.
- Roseman, I.J. (1984) Cognitive determinants of emotions: a structural theory. In SHAVER, P. (ed) *Review of personality and social psychology*. Vol5, 11-36. Sage, Beverly Hills.

- Roseman, I.J., Spindel, M.S., Jose, P.E. (1990) Appraisal of emotion-eliciting events: testing a theory of discrete emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 899-915.
- Rutland, A., & Brown, R. (2001). Stereotypes as justifications for prior intergroup discrimination: Studies of Scottish national stereotyping. *European Journal of Social Psychology*, 31, 127-141
- Salazar, J.M. (1998) Social identity and national identity. In S. Worchel, J.F. Morales, D. Paez, J.C. Deschamps (Eds) *Social Identity: international perspectives*. London: Sage Publications.
- Schank, R.C., Abelson, R.P. (1977): *Scripts, plans, goals, and understanding: an inquiry into human knowledge structures*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ.
- Schatz, R.T., Staub, E., Lavine H. (1999) On the varieties of national attachment: blind versus constructive patriotism. *Political Psychology* 20(1): 151-174.
- Scherer, K.R. (1982) Emotion as process: Function, origin and regulation. *Social Science Information*, 21, 555-570.
- Scherer, K.R. (1988) Criteria for emotion-antecedent appraisal: a review. In Hamilton, V., Bower, G.H., Frijda, N.H. (eds) *Cognitive perspectives on emotion and motivation*. 89-126. Nijhoff, Dordrecht, the Netherlands.
- Scherer, K.R. (1997) The role of culture in emotion-antecedent appraisal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 902-922.
- Schmader, T., Lickel, B. (2006) The approach and avoidance function of personal and vicarious shame and guilt. *Motivation and Emotion*, 30, 43-56.
- Schmitt, M.T., Miller, D.A., Branscombe, N.R., Brehm, J.W. (2008) The difficulty of making reparations affects the intensity of collective guilt. *Group Processes & Intergroup Relations*, 11:267-279.
- Schöpflin György (2003) *A modern nemzet*. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő.
- Seton-Watson, H. (1977) *Nations and states: an enquiry into the origins of nations and the politics of nationalism*. West View: Boulder, CO.
- Sherif, M. (1966) *In common predicament: social psychology of intragroup conflict and cooperation*. Boston, MA: Houghton-Mifflin.
- Smith, A.D. (1991) *National identity*. London: Penguin Books.
- Smith, C.A., Ellsworth, P.C. (1985) Patterns of cognitive appraisal in emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 813-838.

- Smith, E.R. (1993) Social identity and social emotions: toward new conceptualizations of prejudice. In Mackie, D.M., Hamilton, D.L. (eds) *Affect, cognition, and stereotyping: interactive processes in group perception*. 297-315. Academic Press, San Diego, CA.
- Smith, E.R., Seger, C., Mackie, D.M. (2007) Can emotions be truly group level? Evidence regarding four conceptual criteria. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 431-446.
- Smith, H.J., Tyler, T.R. (1997) Choosing the right pond: how group membership shapes self-esteem and group-oriented behavior. *Journal of Experimental Social Psychology* 33:146-170.
- Staub, E. (1990) Moral exclusion, personal goal theory and extreme destructiveness. *Journal of Social Issues*, 46, 47-64.
- Staub, E. (1997) Blind versus constructive patriotism: moving from embeddedness in the group to critical loyalty and action. In Bar-Tal, D., Staub, E. (Eds) *Patriotism in the lives of individuals and nations*. 213-228. Nelson-Hall, New York.
- Szabó Zsolt, Banga Csilla, Ferenczhalmy Réka, Fülöp Éva, Szalai Katalin, László János (2010) A nyelvbe kódolt társas viszonyok. Az implicit szemantika szociálpszichológiai kutatása. *Pszichológia* 30(1):142-163.
- Szabó Zsolt Péter, Mészáros Noémi, László János (2012) A saját csoport agressziójának megítélése a csoporttal való azonosulás függvényében. *MPT XXI. Országos Tudományos Nagygyűlése Kivonatkötet*, 224-225. Szombathely.
- Szalai Katalin, László János (2007) Az aktív és passzív igék gyakorisága a csoportjelenségek tükrében. In: *MSZNY 2007 V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Informatikai Tanszékcsoport. 2007. december 6-7. 242-249.
- Szalai Katalin, László János (2008) Az aktív és passzív igék gyakorisága történelmi narratívumokban. Történelemkönyvek szövegeinek narratív pszichológiai vizsgálata NooJ programmal. *A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Nyíregyháza, 2008. május 22-24.
- Szűcs Jenő (1997) *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Balassi Kiadó- JATE- Osiris Kiadó, Budapest.
- Swim, J.K., Miller, D. (1999) White guilt: Its correlates and relationship to attitudes about affirmative action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 500-514.
- Tajfel, H. (1978) *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. Academic Press, London.

- Tajfel, H. (1981) *Human groups and social categories*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tajfel, H. (1982) The social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.
- Tajfel, H., Turner, J.C. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. In: Austin, W.G., Worchel, S. (Eds) *The social psychology of intergroup relations*. 33-47, Brooks, Cole, Monterey, CA.
- Tangney, J.P. (1991) Moral affect: the good, the bad, and the ugly. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61:598-607.
- Tangney, J. P., Wagner, P., Fletcher, C., Gramzow, R. (1992) Shamed into anger? The relation of shame and guilt to anger and self-reported aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 669–675.
- Tangney, J.P., Miller, R.S., Flicker, L., Barlow, D. (1996) Are shame, guilt, and embarrassment distinct emotions? *Journal of Personality and Social Psychology* 70(6):1256-1269.
- Tangney, J.P., Dearing, R. (2002). *Shame and guilt*. New York: Guilford
- Tangney, J.P., Stuewig, J., Mashek, D.J. (2007) Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology* 58(3):345-372.
- Tomkins, S.S., (1982) Affect theory. In Ekman, P. (ed) *Emotion in the human face* (2nd ed). 353-395. Cambridge University Press, New York.
- Tropp, L.R., Wright, S.C. (2001) Ingroup identification as inclusion of ingroup in the self. *Personality and Social Psychology Bulletin* 27:585-600.
- Turner, J.C. (1981) The experimental social psychology of intergroup behavior. In Turner, J.C., GILES, H. (eds), *Intergroup behavior*. 66-101. University of Chicago Press, Chicago.
- Turner, J.C. (1982) Towards a cognitive redefinition of the social group. In Tajfel, H. (ed) *Social identity and intergroup relations*. 15-40. Cambridge University Press, Cambridge.
- Turner, J.C. (1985) Social categorization and the self-concept: a social cognitive theory of group behavior. In: Lawler, E.J. (ed) *Advances in group processes*. 77-122. JAI PRESS, Greenwich, CT.
- Turner, J.C. (1987) A self-categorization theory. In: Turner, J.C., Hogg, M.A., Oakes, P.J., Reicher, S.D., Wetherell, M.S. (Eds) (1987) *Rediscovering the social group: a self-categorization theory*. Basil Blackwell, Oxford and New York.

- Turner, J.C. (1999) Some current issues in research on social identity and self categorization theories. In Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (Eds) *Social identity: context, commitment, content*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Turner, J.C., Hogg, M.A., Oakes, P.J., Reicher, S.D., Wetherell, M.S. (1987) *Rediscovering the social group: a self-categorization theory*. Basil Blackwell, Oxford and New York.
- Van Zomeren, M., Spears, R., Leach, C.W. (2008) Exploring psychological mechanisms of collective action: does relevance of group identity influence how people cope with collective disadvantage? *British Journal of Social Psychology* 47:353-372.
- Verkuyten, M., Hagendoorn, L. (1998) Prejudice and self-categorization: the variable role of authoritarianism and in-group stereotypes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24:99-110.
- Vincze Orsolya (2009) Mentális állapotok jelentősége csoporttörténetekben a saját és a külső csoport vonatkozásában. Doktori értekezés, PTE.
- Vincze Orsolya, László János (2010) A narratív perspektíva szerepe a történelemkönyvekben. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 65/4, 571-595.
- Weiner, B., Russel, D., Lerman, D. (1979) The cognition-emotion process in achievement-related contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1211-1220.
- Wohl, M.J.A. (2003) *Effects of apology on forgiveness and ongoing intergroup relations following a friendly fire killing in Afghanistan*. Unpublished data, Carleton University.
- Wohl, M.J.A., Branscombe, N.R., Klar, Y. (2006) Collective guilt: emotional reactions when one's group has done wrong or been wronged. *European Review of Social Psychology*, 17, 1-36.
- Wohl, M.J.A., Branscombe, N.R. (2008) Remembering historical victimization: collective guilt for current ingroup transgression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 988-1006.
- Xu, H., Bégué, L., Shankland, R. (2011) Guilt and guiltlessness: an integrative review. *Social and Personality Psychology Compass* 5(7):440-457.
- Yzerbyt, V.Y., Dumont, M., Wigboldus, D., Gordijn, E. (2003) I feel for us: the impact of categorization and identification on emotions and action tendencies. *British Journal of Social Psychology*, 42, 533-549.
- Zajonc, R.B. (1984) On the primacy of affect. *American Psychologist*, 39, 117-123.

MELLÉKLET 1. A nemzeti csoporttal való azonosulás kérdőíve

A kötődést mérő állítások

Külföldön járva, megdobogtatja a szívemet a magyar szó.

1   2   3   4   5   6   7

Erős kötelékek fűznek a magyarsághoz.

1   2   3   4   5   6   7

Elérzékenyülök, amikor a Himnuszt hallom.

1   2   3   4   5   6   7

A magyarságom fontos része annak, hogy ki vagyok.

1   2   3   4   5   6   7

A glorifikációt mérő állítások

A magyarok történelmük során általában erkölcsösebben jártak el, mint más nemzetek.

1   2   3   4   5   6   7

A magyar nép történelme során számos esetben egyedülálló bátorságról tett tanúbizonyságot.

1   2   3   4   5   6   7

Más nemzetekkel összehasonlítva, a magyarok okosabbak.

1   2   3   4   5   6   7

Jobb hely lenne a világ, ha a többi ország lakói is olyanok lennének, mint a magyarok.

1   2   3   4   5   6   7

A kizárt állítások

Nem érzek közösséget a magyar emberekkel.

1   2   3   4   5   6   7

Mi magyarok **nem** vagyunk különbek más nemzeteknél.

1   2   3   4   5   6   7

Az egyre több külföldi film, zene, könyv veszélyezteti a magyar kultúrát.

1   2   3   4   5   6   7

Sokkal szívesebben vagyok magyar állampolgár, semhogy bármely más ország állampolgára legyek.

1   2   3   4   5   6   7

Nem fontos a számomra, hogy magyarnak lássanak.

1   2   3   4   5   6   7

Nem szabad beletörődni a történelmi Magyarország elvesztésébe.

1   2   3   4   5   6   7

Elérzékenyülök, amikor a magyar zászlót látom.

1   2   3   4   5   6   7

MELLÉKLET 2. A második érvényességi vizsgálatban használt kérdőív

A vizsgálat során arra kérjük, hogy jelölje meg, hogy mennyire éli át a következő érzelmeket a **magyar csoport tagjaként!**

Kielégülés	1	2	3	4	5	6	7
Csalódottság	1	2	3	4	5	6	7
Undor	1	2	3	4	5	6	7
Lelkesedés	1	2	3	4	5	6	7
Düh	1	2	3	4	5	6	7
Szomorúság	1	2	3	4	5	6	7
Bűntudat	1	2	3	4	5	6	7
Remény	1	2	3	4	5	6	7
Utálat	1	2	3	4	5	6	7
Megnyugvás	1	2	3	4	5	6	7
Elégedettség	1	2	3	4	5	6	7
Öröm	1	2	3	4	5	6	7
Büszkeség	1	2	3	4	5	6	7
Félelem	1	2	3	4	5	6	7
Szégyen	1	2	3	4	5	6	7
Megbocsátás	1	2	3	4	5	6	7

MELLÉKLET 3. Az első vizsgálatához tartozó vizsgálati anyag

Egy társadalomlélektani kutatásban kérjük a közreműködését! A vizsgálat során először arra kérjük, hogy töltsön ki egy rövid kérdőívet! Ezután két történelmi esemény leírása szerepel majd. Arra kérjük, hogy olvassa el ezeket! Ezt követően érzelmekkel kapcsolatos kérdésekre kell válaszolnia, majd azt kell megadnia, hogy mennyire ért egyet az ezekhez az eseményekhez tartozó állításokkal. **Ehhez egy 7 fokú skálát adunk meg segítségképpen, amelyen 1- egyáltalán nem értek egyet az állítással, 4- nem tudom eldönteni, hogy egyetértek-e az állítással, 7-teljes mértékben egyetértek az állítással.** A vizsgálatban nincsenek jó vagy rossz válaszok, kérjük, mindig a saját véleményének megfelelően válaszoljon! A vizsgálatban való részvétel körülbelül 15 percet vesz igénybe. A vizsgálati adatok felvétele és feldolgozása név nélkül, anonim módon történik. Előre is köszönjük a közreműködését!

Elsőként arra kérjük, hogy adjon meg néhány általános, önre vonatkozó adatot!

Nem:

Életkor:

A következőkben állításokat fog olvasni. Kérjük, jelölje meg, mennyire ért egyet ezekkel az állításokkal egy 7 fokú skála segítségével, ahol 1- egyáltalán nem értek egyet és 7- teljes mértékben egyetértek!

[Nemzeti azonosulás kérdőív ITT]

Kérjük, lapozzon!

A vizsgálat következő részében egy történetet fog olvasni. Kérjük, olvassa el ezt a szöveget!

A csernovai sortűz:

105 éve egy lipóti szlovák faluban 15 embert agyonlőttek a magyar csendőrök. Az 1900-as évek elején Csernova lakói az ottani születésű Andrej Hlinka biztatására katolikus templom építésébe fogtak. A templom hamar elkészült, 1907-ben már a felszentelés kérdése foglalkoztatta a községet. A falu lakosai azt szerették volna, hogy Hlinka szentelje fel a templomot. Ő azonban az 1906-os választási kampány során, megsértette a magyar nemzet elleni izgatásról szóló törvényt, így nem vehetett részt a szertartáson. A falu lakosai ugyanakkor továbbra is Hlinkát szerették volna a szertartás vezetőjeként látni. A fenyegető levelek hatására először a püspök, majd az őt helyettesítő pap sem vállalta el a szentelést. Közben Hlinka levelet írt, amelyben megengedte, hogy más szentelje fel a templomot. Pazurik Márton, a szentelést elvállaló pap a levéllel a faluba indult, hogy lecsillapítsa a kedélyeket. Csernován azonban olyan feszült volt a hangulat, hogy előző este egy magyar

csendőrkülönítményt kellett odavezényelni. Közben megérkezett két hintó is, az egyikben magasabb rangú papok, köztük Pazurik utaztak, a másikban a szolgabíró egy hajdúval. Ekkor már több száz csernovai volt a falu bejáratánál, és elállták az utat, hogy megakadályozzák a templomszentelést. A kocsik, bár csak hét csendőr védelmezte őket, a tömegbe hajtottak, amely megtámadta őket, mire a magyar csendőrök tüzelni kezdtek. Kilencen a helyszínen meghaltak, hatan pedig a következő napokban. A halálos áldozatok mellett számos súlyos és könnyebb sebesült is volt.

Most arra kérjük, hogy jelölje meg, hogy mennyire élte át a következő érzelmeket a történet elolvasása során **a magyar csoport tagjaként!** (1- egyáltalán nem éltem át az érzelmet, 7- teljes mértékben átéltem az érzelmet).

Bűntudat

1   2   3   4   5   6   7

Büszkeség

1   2   3   4   5   6   7

Sajnálát

1   2   3   4   5   6   7

Harag a magyar csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Harag a szlovák csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Szégyen

1   2   3   4   5   6   7

Empátia a szlovák csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Szimpátia a szlovák csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Félelem

1   2   3   4   5   6   7

Fájdalom

1   2   3   4   5   6   7

A vizsgálat következő részében arra kérjük, hogy jelölje meg mennyire ért egyet a következő állításokkal! **(1- egyáltalán nem értek egyet az állítással, 4- nem tudom eldönteni, hogy egyetértek-e az állítással, 7- teljes mértékben egyetértek az állítással).**

Úgy gondolom, hogy a fenti leírás megfelel a valóságban történt eseményeknek.

1   2   3   4   5   6   7

egyáltalán nem értek egyet

teljes mértékben egyetértek

Az esemény leírása túlságosan szigorú a magyar csendőrökkel szemben.

1   2   3   4   5   6   7

A magyar csendőrök tettei jogtalanok voltak.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyaroknak kárpótolniuk kellene a szlovákokat a történetekért.

1   2   3   4   5   6   7

Még ha valóban így is történtek az események, ez mind semmi ahhoz képest, amit a szlovákok a magyarokkal tettek volna hasonló helyzetben.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyar csendőrök igazságtalanul bántak a falu lakóival.

1   2   3   4   5   6   7

Arról, hogy így alakultak a dolgok, elsősorban a szlovákok tehettek.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyarok tartoznak egy bocsánatkéréssel a szlovákoknak.

1 2 3 4 5 6 7

Kérjük, lapozzon!

A vizsgálat következő részében egy újabb történetet fog olvasni. Kérjük, olvassa el ezt a szöveget!

Zágrábi tüntetések:

Az 1867-es kiegyezést követően megszavazták az úgynevezett nemzetiségi törvényt, ami a többségi magyarok és a kisebbségben élő nemzetiségek viszonyát hivatott rendezni. Ezt a törvényt mind a magyar közvélemény és politika, mind a nemzetiségek képviselői meglehetősen kedvezőtlenül fogadták. A magyarok túlzottnak vélték a benne foglalt jogosultságokat, a nemzetiségek pedig elégedetlenek voltak a törvény által kapott lehetőségekkel. Az 1870-es évektől megkezdődött a törvény felülvizsgálata, a szabályozás egyre szigorúbb lett. A folyamat végén 1890-ben a magyar országgyűlés olyan nyelvtörvényt fogadott el, amely Magyarország egész területén a magyar nyelv kötelező használatát írta elő. A horvátországi városokban az utcákon és a középületekben magyar nyelvű feliratokat helyeztek el. Ezt a horvát nemzetiség nehezen fogadta el, hiszen leginkább egyenrangú partnerként igyekezett megfogalmazni kapcsolatát a magyar többséggel. Többek között a zágrábi egyetemisták is tiltakoztak a törvény ellen. A fiatalok az egyetem épületéhez vonultak, ahol nyilatkozatot olvastak fel, majd horvát verseket szavaltak. A helyszínre érkező magyar csendőrség a horvátokból álló csoport oszlatásába kezdett. Azonban a csendőrök utasítása ellenére az egyetemisták nem hagyták el a helyszínt, erőszakos dulakodás kezdődött, majd a csendőrség a tömeget szétverte, több tüntetőt is súlyosan megsebesítve.

Most arra kérjük, hogy jelölje meg, hogy mennyire élte át a következő érzelmeket a történet elolvasása során **a magyar csoport tagjaként!** (1- egyáltalán nem éltem át az érzelmet, 7- teljes mértékben átéltem az érzelmet).

Bűntudat

1 2 3 4 5 6 7

Büszkeség

1   2   3   4   5   6   7

Sajnálát

1   2   3   4   5   6   7

Harag a magyar csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Harag a horvát csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Szégyen

1   2   3   4   5   6   7

Empátia a horvát csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Szimpátia a horvát csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Félelem

1   2   3   4   5   6   7

Fájdalom

1   2   3   4   5   6   7

A vizsgálat következő részében arra kérjük, hogy jelölje meg mennyire ért egyet a következő állításokkal! **(1- egyáltalán nem értek egyet az állítással, 4- nem tudom eldönteni, hogy egyetértek-e az állítással, 7- teljes mértékben egyetértek az állítással).**

Úgy gondolom, hogy a fenti leírás megfelel a valóságban történt eseményeknek.

1   2   3   4   5   6   7

egyáltalán nem értek egyet

teljes mértékben egyetértek

Az esemény leírása túlságosan szigorú a magyar csendőrökkel szemben.

1   2   3   4   5   6   7

A magyar csendőrök tettei jogtalanok voltak.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyaroknak kárpótolniuk kellene a horvátokat a törtétekért.

1   2   3   4   5   6   7

Még ha valóban így is történtek az események, ez mind semmi ahhoz képest, amit a horvátok a magyarokkal tettek volna hasonló helyzetben.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyar csendőrök igazságtalanul bántak a tüntetőkkel.

1   2   3   4   5   6   7

Arról, hogy így alakultak a dolgok, elsősorban a horvátok tehettek.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyarok tartoznak egy bocsánatkéréssel a horvátoknak.

1   2   3   4   5   6   7

MELLÉKLET 4. A második vizsgálatához tartozó vizsgálati anyag

Egy társadalomlélektani kutatásban kérjük a közreműködését! A vizsgálat során először arra kérjük, hogy töltsön ki egy rövid kérdőívet! Ezután egy újságcikket fog látni, arra kérjük, hogy figyelmesen olvassa el a cikket. Ezt követően állításokkal kapcsolatban kell majd jeleznie, hogy mennyire ért egyet az állítások tartalmával. **Ehhez egy 7 fokú skálát adunk meg segítségképpen, amelyen 1- egyáltalán nem értek egyet az állítással, 4- nem tudom eldönteni, hogy egyetértek-e az állítással, 7-teljes mértékben egyetértek az állítással.** A vizsgálatban nincsenek jó vagy rossz válaszok, kérjük, mindig a saját véleményének megfelelően válaszoljon! A vizsgálatban való részvétel körülbelül 15 percet vesz igénybe. A vizsgálati adatok felvétele és feldolgozása név nélkül, anonim módon történik. Előre is köszönjük a közreműködését!

Elsőként arra kérjük, hogy adjon meg néhány általános, Önre vonatkozó adatot!

Nem:

Életkor:

A következőkben állításokat fog olvasni. Kérjük, jelölje meg, mennyire ért egyet ezekkel az állításokkal egy 7 fokú skála segítségével, ahol 1- egyáltalán nem értek egyet és 7- teljes mértékben egyetértek!

[nemzeti azonosulás kérdőív ITT]

A vizsgálat következő részében egy újságcikket fog olvasni. Kérjük, olvassa el ezt a szöveget!

Ismét elszaporodtak a Vajdaságban a magyarellenes, uszító falfirkák.

Megjelent: 2007.05.12.

Az utóbbi hónapokban ismét elszaporodtak a magyarellenes, uszító falfirkák a Vajdaság több településén. Február utolsó napjaiban számos temerini épületen jelentek meg a magyarok kiirtására uszító feliratok. A Temerini Sport Klub Petőfi Sándor utcai futballpályájának téglafalára ismeretlen tettes a „smrt madarima, sejemo strah”, azaz „halál a magyarokra, félelmet vetünk” szavakat festették, míg a Népfront utcai asztaltenisz klub bejáratára az „ubij, zakolji da madar ne postoji” vagyis „ölj, gyilkolj, hogy ne legyen magyar” rigmust írták ki ismeretlen tettesek.

A Terminiben történt provokáció korántsem számít egyedüli esetnek a Vajdaságban. Pár hónappal korábban, egészen pontosan március 17-re virradó éjszaka Muzslya vált a randalírozók célpontjává, ahol a magyar közösség elleni uszító falfeliratokat és horogkeresztet festettek több középületre és lakóházra, kirakatokat törtek be és kifosztottak egy italozót. Közben a városban található magyar emléktáblát is megrongálták ismeretlenek.

Ugyanazon az éjjel egy másik magyarlakta településen, az Újvidék melletti Kátyon is hasonló megnyilvánulás történt. Ezúttal a „madari pod noz”, tehát a „magyarokat a kés alá” feliratot festették egy lakóház falára.

Pár nappal a márciusi eseteket megelőzően Ivica Dacic szerbiai belügyminiszter Újvidéken kijelentette, hogy csökkent az etnikai indíttatású bűncselekmények száma.

A nyilatkozat ellenére sokan attól félnek, hogy a 2004-es, 2005-ös események ismétlődnek meg. Mint ismeretes, akkor majdhogynem napi rendszerességgel követtek el magyarelles atrocitásokat a Vajdaságban. Akkor mind a washingtoni Kongresszus, mind pedig az Európai Parlament határozatban ítélte el a megfélemlítő akciókat.

Most május elején az borzolta a kedélyeket, hogy az óbecsei Petőfi Általános Iskola falain magyargyűlölő falfirkák jelentek meg. Az intézmény falára szerbül „Halál a magyarokra!” feliratot festették fel. A település polgármestere közleményében elítélte a vandál cselekedetet, és egyedi esetnek minősítette a történetet. A tetteseket ezúttal hamar megtalálták, köszönhetően a szerb rendőrség gyors és hatékony munkájának.

A vizsgálat következő részében arra kérjük, hogy jelölje meg mennyire ért egyet a következő állításokkal! **(1- egyáltalán nem értek egyet az állítással, 4- nem tudom eldönteni, hogy egyetértek-e az állítással, 7- teljes mértékben egyetértek az állítással).**

Úgy gondolom, hogy a fenti leírás megfelel a valóságban történt eseményeknek.

1	2	3	4	5	6	7
egyáltalán nem értek egyet				teljes mértékben egyetértek		

Úgy gondolom, hogy a szerbeknek kárpótolniuk kellene a magyarokat a történelemért.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

Úgy gondolom, hogy a szerbeknek törekedniük kellene arra, hogy jó kapcsolatot alakítsanak ki a magyarokkal.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

A szerb csoport tagjainak büntudatot kellene érezniük az eseményekkel kapcsolatban.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

Még, ha valóban így is történtek az események, ezek csak reakciók voltak a magyarok korábbi tetteire.

1   2   3   4   5   6   7

Az ilyen események, szégyent hoznak a szerb csoport tagjaira.

1   2   3   4   5   6   7

Arról, hogy a két csoport viszonya így alakult, elsősorban a magyarok tehetnek.

1   2   3   4   5   6   7

Amikor egy ilyen eseményről olvasok, sajnálatot érzek.

1   2   3   4   5   6   7

A szerb kormánynak illene bocsánatot kérnie ezek miatt az események miatt.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a szerbek tartoznak egy bocsánatkéréssel a magyaroknak.

1   2   3   4   5   6   7

Haragszom a szerbekre az események miatt.

1   2   3   4   5   6   7

A szerbek tetteit **nem** a külső körülmények határozták meg.

1   2   3   4   5   6   7

Köszönjük a közreműködését!

MELLÉKLET 5. A harmadik vizsgálatához tartozó vizsgálati anyag

Egy társadalomlélektani kutatásban kérjük a közreműködését! A vizsgálat során először arra kérjük, hogy töltsön ki egy rövid kérdőívet! Ezután egy sporteseményről készült újság tudósítást olvashat majd. Arra kérjük, hogy olvassa el figyelmesen ezt a beszámolót! Ezt követően kell megadnia, hogy milyen érzéseket élt át az eseménnyel kapcsolatban, valamint, hogy mennyire ért egyet az eseményhez tartozó állításokkal. **Ehhez egy 7 fokú skálát adunk meg segítségképpen, amelyen 1- egyáltalán nem értek egyet az állítással, 4- nem tudom eldönteni, hogy egyetértek-e az állítással, 7- teljes mértékben egyetértek az állítással.** A vizsgálatban nincsenek jó vagy rossz válaszok, kérjük, mindig a saját véleményének megfelelően válaszoljon! A vizsgálatban való részvétel körülbelül 10 percet vesz igénybe. A vizsgálati adatok felvétele és feldolgozása név nélkül, anonim módon történik. Előre is köszönjük a közreműködését!

Elsőként arra kérjük, hogy adjon meg néhány általános, önre vonatkozó adatot!

Nem:

Életkor:

[a nemzeti azonosulás kérdőív ITT]

A vizsgálat következő részében egy újságcikket fog olvasni. Kérjük, olvassa el ezt a szöveget!

Jégkorong világbajnokság: a Nemzetközi Jégkorong Szövetség (IIHF) figyelmeztette a magyarokat.

Kiküldött munkatársunk jelenti Zürichből, 2009. április 26.

A kantonok országában megkezdődött a 73. jégkorong világbajnokság, ahol hetven év után újra ott lehetett Magyarország is. Több ezer magyar szurkoló érkezett Zürichbe, hogy kedvenceit biztassa a véré alatt. A magyarokhoz hasonlóan jelentős méretű volt a szlovák szurkolótábor is. Az azonban, ami a magyar-szlovák mérkőzésen történt, minden volt, csak nem a sport ünnepe. A szlovákok által az utolsó pillanatban 4-3-ra megnyert mérkőzést, kezdettől fogva megzavarták a magyar szurkolók rendbontásai. Előbb csak petárdák röpültek a „magyar” szektorból, majd a magyar tábor belekezdett a „Nincsen hazátok! Ki nem ugrál, az szlovák, hej, hej!” rigmusba. A lefújást követően a magyar szurkolók kifütyülték a győztes csapat tiszteletére felhangzó himnuszt, majd hátat fordítottak a győztes csapatnak. A mérkőzésnek otthont adó csarnok előtt aztán néhány magyar drukker megütött, illetve megrúgott egy szlovák szimpatizánst. A hoki világbajnokságtól teljesen idegen volt eddig az efféle rendbontás, nem véletlen tehát, hogy a Magyar Jégkorong Szövetség Zürichben

tartózkodó főtitkára, Kovács Zoltán a sajtónak nyilatkozva határozottan elítélte a történeteket. A nemzetközi szövetség súlyos szankciókat helyezett kilátásba.

Most arra kérjük, hogy jelölje meg, hogy mennyire éli át a következő érzelmeket a történet elolvasását követően a **magyar csoport tagjaként!** (1- egyáltalán nem élem át az érzelmet, 7- teljes mértékben átélem az érzelmet).

Bűntudat

1   2   3   4   5   6   7

Büszkeség

1   2   3   4   5   6   7

Sajnálát

1   2   3   4   5   6   7

Harag a magyar csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Harag a szlovák csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Szégyen

1   2   3   4   5   6   7

Empátia a szlovák csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Szimpátia a szlovák csoport irányába

1   2   3   4   5   6   7

Félelem

1   2   3   4   5   6   7

Fájdalom

1   2   3   4   5   6   7

A vizsgálat következő részében arra kérjük, hogy jelölje meg mennyire ért egyet a következő állításokkal! (1- egyáltalán nem értek egyet az állítással, 4- nem tudom eldönteni, hogy egyetérték-e az állítással, 7- teljes mértékben egyetértek az állítással).

Úgy gondolom, hogy a fenti leírás megfelel a valóságban történt eseményeknek.

1   2   3   4   5   6   7

egyáltalán nem értek egyet

teljes mértékben egyetértek

Úgy gondolom, hogy a magyaroknak kárpótolniuk kellene a szlovákokat a törtétekért.

1   2   3   4   5   6   7

Az esemény leírása túlságosan szigorú a magyarokkal szemben.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyaroknak törekedniük kellene arra, hogy jó kapcsolatot alakítsanak ki a szlovákokkal.

1   2   3   4   5   6   7

Még, ha valóban így is történtek az események, ez mind semmi ahhoz képest, amit a szlovákok a magyarokkal tettek volna hasonló helyzetben.

1   2   3   4   5   6   7

Arról, hogy így alakultak a dolgok, elsősorban a szlovákok tehettek.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyarok tartoznak egy bocsánatkéréssel a szlovákoknak.

1   2   3   4   5   6   7

Úgy gondolom, hogy a magyar szurkolók igazságtalanul bántak a szlovák csoport tagjaival.

1   2   3   4   5   6   7

A magyar szurkolók tetteit **nem** a külső körülmények határozták meg.

1   2   3   4   5   6   7